

KK/292

Fegyverkönyv

feladatok 1911 nyári hó 17-én a karati
munkák és gyakorlatainak idejében

Felhasználható alábbiak

1. Magyar Néphadsereg kézikönyve
Ezt kiadványát fel kell használni
és, ha szükséges, kiegészíteni
munkákkal.

Határozatok

Törvény, hogy Törvényben
szabottak alapján az erdélyi
fel, így tehát a munkák
végrehajtásáról fog megbeszélés

2. Dr. Seltos Béla kézikönyve
Kézikönyvet kiadványát is
használni kell a kézikönyv
alján található munkák
alján található munkák
alján található munkák.

palóc föld 1

Határozatok,
hogy az erdélyi munkák
végrehajtásáról megbeszélés
alján található munkák
alján található munkák
alján található munkák.

3. Szakdolgozatok és tanulmányok

Határozatok
Törvényben szabottak alapján

Értesítés!

A forradalmi kormányzótanács XXVI. sz. rendelete alapján f. hó 7-én községünkben megejtett választáson a munkás-, katona- és földmives-szegények helyi tanácsába megválasztottak:

Somló József dr.
Bóvész Gábor
Kiss Gyula
Forgács József
Motyovszky Pál ifj.
Zana Lajos
Albert Mihály
Torma Károly id.
Demeter Pál
Murár Lajos
Varga László
Elfer Ede
Kotulyák Gyula
Torma Károly ifj.
Siketi István
Schlesinger Vilmos
Gáborik József
Keeskés Béla
Holló Samu
Balla Mihály
Kopcsányi Lászlóné özv.
Lichtmanegger Nándor
Szutórisz Zoltán
Still József
Sztancsik János

Cserni Mihály
Tusák Vilmos
Jónás János
Györgyfy Sándor
Tóth Mihály
Babka János
Kiss Lajos dr.
Perlaky Ödön
Papácsy Pál
Tatár Ferenc
Lógrády István
Fekete János
Reucsán István
Piatrik János
Szabó János
Krajcsi Pál
Selmeczy Pál
Murár Samu
Zsán Vencel
Tóth József
Kiss Ferenc
Dolies János
Kotrebay Gábor
Kobány Árpád
Vágó József

Direktórium.

palóc- föld 1

IRODALMI, MŰVÉSZETI, MŰVELŐDÉSI FOLYÓIRAT
III. évfolyam 1969. 1. szám

TARTALOM

Papp Lajos: Csillagot író testfűk	3
Őrsi Ferenc: Legenda a pánclvonatról (TV-filmforgatókönyv részlet)	22
Horváth István: A Tanácsköztársaság Nógrád megyei szerveinek megalakulása	37
A Tanácsköztársaság helyi szerveinek működése. (Dokumentumok. Összeáll. Schneider Miklós)	45
Gálfi Árpád: A Tanácsköztársaság művelődési politikájáról	55
Habonyi Zoltán: Adalékok a Tanácsköz- társaság megyei egészségpolitikájához	61
Horváth Istvánné: Az 50 éves évfordulók kiadványaiból	64

KÖRKÉP

Boros Sándor: A kulturális forradalom lényegének kérdéséhez	67
Paku Imre: Vihar Béla: Párbeszéd az Idővel	77
Csongrády Béla: Három könyv az esztétika köréből	79
Csik Pál: Emlékművek között	82

EMLÉKEZÉS

Belitzky János: Kármán József	88
-------------------------------	----

- Pásztor Emil: „Fog korlátozni az arasznyi lét” 94
- Bartha László: A palócokról 97
- Belitzky János: Megjegyzés Bartha László vitacikkéhez

Számunk illusztrációs anyagát a Nógrád Megyei Munkásmozgalmi Múzeum és a Nógrád megyei Levéltár tanácsköztársasági gyűjteményéből válogattuk.

PALÓCFÖLD

Irodalmi, művészeti, művelődési folyóirat.
A Nógrád megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztályának lapja.

Megjelenik negyedévenként.

Szerkesztőbizottság:

Csongrády Béla, Csukly László, Czinke Ferenc,
Danyi Gábor, Erdős István, Gordos János,
Kerekes László

Felelős szerkesztő: Kojnok Nándor

Szerkesztőség: Salgótarján, Megyei Könyvtár

Kiadja

a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat.

Felelős kiadó: Vida Edit

Terjeszti a Magyar Posta, előfizethető a postahivatalokban.

Egyes szám ára: 5,- Ft

INDEX: 25 708

Csillagot író testük

Akik ott voltak úgy mesélik
nem is szó volt — csak valami
kibíratatlan zúgás amit
tűrön nem lehet hallani
s hallgatni amint hangosabb lesz
s már reszket tőle föld s az ég
hogy minden összetörnék tőle
ha senki nem szól rá — elég
Mások azt mondják Tompa és süket
és akik ott voltak e csendben
föltépték szennyes ingüket
Fegyvereik a sárba lökték
A földet vette föl kezük
Nap sütött éppen Enyhe szél volt
A föld kizöldült mindenütt

Azt is mondják akik mesélnek
nagy kert közepén állt a ház
Aztán leégett Uszkös rom volt
Kertjében rózsák dáliaák
nyíltak föl puffadt halottak közt
s a dongó aranyzöld legyek
halotról a virágra szállnak
s jaj aki látta nem lehet
hadra-képes katona az már
Az nem öl már! Az nem marad
a tűzvonalban parancsra sem
inkább meghal vagy elszalad
eszét veszítve bomlott futással
és nevet mivel nem remél
S mikor elesik hajszálain
meg-megül sírva majd a szél

Feltámadni férgek nem szoktak
Pusztít és pusztul mindahány
Élősködő szaporaságuk
Dőzsölt a világ halovány
meghajszolódott gyermek-testén
és míg a világ éhezett
s kopott rongyai dideregtek
zabált-hevült ölekezett
rikongatott a féreg-csorda
magát halállal hizlaló
s a virág vére fogyott folyva
a háború mindenható
vas-harangjai dübörögtek
lángolt közel s a messzeség
S egyszer a harcok közti csöndben
hangosat dobbant a szó – elég

És akkor ott halálraszántan
útrakeltek a katonák
Kirajzottak a mészkőhegyek
közül és futottak tovább
átláboltak hideg folyókon
és nem volt járhatatlan út
előttük többé Hitte mind hogy
már vége van már hazajut
Eleg volt – mondták izlelgetve
a két szokatlan szót – elég!
A puskacsőben virág nyílt ki
a szájon ének s menedék
a falvakban amerre jártak
meg öröm – végre vége van
Hömpölygött megállíthatatlan
hazafelé a világ-folyam

Jött hazafelé világ-hosszú
úton a tépett magyarok
serege is Komorak voltak
és jöttek rongyosan gyalog
Találgatták mi lehet otthon
az asszony nép mire jutott
Fél-Szerbián átboladoztak
s többet még senki nem tudott
annál hogy a front keleten is
csöndesedik mint nyugaton
Hogy talán szárnyát bontogatná
a régvárt fegyvernyugalom

és nem az ágyúk feleselnek
nem srappell fröcsköl szerteszt
de akadozva szájtól-szájig
szelidebb emberi beszéd

Ott fújtatott a gyaloglók közt
az ősz sarában caplatott
Pap Sándor huszonkettes baka
másképpen mindszenti lakos
Erős amolyan szívós fajta
szikkadt csupain-csupacsont
Otthon kubikolt vagy halászott
nyaranta részért aratott
Élt küszködve és tervezgetve
holnapra mint a többi más
Akkor jött a behívóparancs
hiába volt sirás-rívás
berukkolt Éppen harmadéve
A fronton kétszer sebesült
Szabadságon tavaly volt otthon
Az asszony négy hónapja szült

A szakaszban kilencen voltak
szentesiek szegváriak
földi-félék Kérges parasztok
kevésbeszédű férfiak
A király szavát tudomásul
vették Így volt mindenkivel
S ölni kellett mert élni kellett
mást tenni itt ugyan ki mer
Zuhogott tűz zápora rájuk
százféle halál sziszegett
köröttük hogy a rettegéstől
hánytak akár a részegek
s tántorogtak az iszonyattól
füsttől-vértől izmosan
mentek elestek fel-felálltak
S nem álltak fel már többé sokan

Tizenötben esett el Péter
Szabó Péter a szentesi
hosszú legény Mennyit mesélte
hogy otthon tíz lány szereti
de néki bizony egyik sem kell
Egy nyíres erdőben pihen
Kispál Antalt az ágyúgolyó

tépte szét az út mentiben
Nagy verébfejű betűkkel rótt
levelét nem fejezte be
Szülei azt hiába várják
A földben porlik el vele
Nagy Andrást aki sebesülten
a folyóba fulladt szegény
négy gyereke lesi hiába
esténként hogy majd hazamén

S kettő veszett el tizenhatban
Gombkötő meg Tót Feri
A zengő torkú Gombkötő Pál
nevét mindenki ismeri
Szegevár környékén Mindszerten is
elhívták vőfélynék sokan
Tót Feriből kovács lett volna
rangos kovács ki módosan
jól él csattogó műhelyéből
Egyszer itt furulyát faragott
s ha csend adódott játszott rajta
Most mindkettő hősi halott
A front továbbment ők maradnak
Befödi majd alakjukat
az idő mintha por takarja
a régen járatlan utat

A lövészárkok hálójában
az élők vergődtek tovább
mint a vízből kivetett halak
tikkadtan várták a csodát
amely mindennek véget vethet
egyetlen fölsejlő napon
S indulat gyűlt idegeikben
füstölő feszült izgalom
kétségbeesett bátorságú
élni-készülő akarás
a hazugságot számonkérőn
lelkükben izzott a parázs
Pap Sándor ott hallott először
forradalomról Szótalan
eddigvolt-életen töprengett
meg azon mi tán hátra van

Beiratták az iskolába
s eljutott a negyedikig
Jól fogott a feje s tanult is

Aztán kisbéres lett s tizig
kilencszáztizig cselédkedett
volt summás volt szolgálégény
Gürcölt s hiába Félretenni
nem tudott sosem ál-remény
öncsalás volt az évről évre
Hig mint a nagygazdák bora
mit a béres kap karácsonykor
vagy mint a leves-vacsora
S arra gondolt hogy akinek a
hasznára hajtotta magát
hogy akitől csak szidást kapott
istállóban az sohase hált

Tizenháromban házasodott
A Török Zsuzsit vette el
Jóraivaló szorgalmas lány volt
annak a munka nem teher
Kerülgették is jónéhányan
Török Pál telkes gazda volt
igaz hét gyerek éhes szája
leste náluk a falatot
A házvéghez ott Törökkéknél
ragasztottak még egy szobát
kettejüknek A bútor benne
egy asztal két szék meg az ágy
Több nem is kellett egyelőre
S hogy kokszó rájuk ne legyen
három helyett dolgozott mindig
apósával a földeken

Elszegődött a Tisza-gáthoz
Majd négy hónapot kubikolt
kenyér-szalonna-hagymán élve
Esténként otthon mint a holt
aludni úgy zuhant az ágyba
Hányszor rítt miatta Zsuzsi
Akkortájt kezdett nehezedni
terhével s bizony krisztusi
keserűség volt látni sokszor
mint küszködik kínjaival
Novemberben meglett a gyerek
kis-Feri konok kis bivaly
Hogy döfködte az anyja mellét
a fejével mikor szopott
s hogy bömbölt amint megéhezett
mikor meg aludt cuppogott

A községházán adták oda
a papírt tizennégy telén
Csak nézte őket indulóban
míg a könny kiszökött szemén
Röstellte tán meg nem is hogy sír
Vásárhelyen lett katona
Öt hétre rá hogy beöltöztek
onnan mentek valahova
le Szerbiába először ott
lőtt emberre S fél év után
onnan dobták át századukat
Galiciába miután
az oroszok támadni kezdtek
Túlélte Mit mondhatna még
Hogy becsapták hogy megalázták
ezerszer mióta csak élt?

Hogy becsapottak mindannyian
vele együtt a többiek
Krumplin-nőtt felvidéki tótok
rátarti székelyföldiek
a földet túró tiszamenti
zsellérek s azok kik a gyár
gépei mellől jöttek ide
s harcolnak három éve már
ölnek égetnek pusztítanak
Ez a parancs – pusztítani
Dehát neki mi haszna ebből?
Ki tudja ezt megoldani?
A főhadnagy úr talán vagy a
miséző vasárnapi pap?
Fléq volt! – mondta s körülnézett
Mint a gyerek ha fél hogy kikap

A tiszt urak a fedezékben
ültek kártyáztak napra nap
álmodoztak kis színésznőkről
s földig leszopták magukat
Szívük fölött szagos levélkék
epedtek illedelmesen
s időnként ukrán parasztlányok
után koslattak éhesen
Ha szemle jött volt csattogtatás
sarkantyúpöngés-kardkikard
s mindhalálíg kérlekalássan
kegyelmes úr hadunk kitar

A letetvesült—rongyolódott
k. und k. baka laposan
a sárba köpött Megunta már
hogy hőz legyen alaposan

S mint a víz hírek szivárogtak
feladta a bolgár sereg
a balkáni frontot szétszéledt
s rongyos—férges kiéhezett
falkákban hazafelé tódul
s Törökország kapitulált
az olasz fronton a támadás
megállt s verik a franciák
a poroszokat Nincs több remény
Oda a jószolt fordulat
Gorlice Isonzó dicsfénye
végleg elfakult s kiutat
a vereségből Tisza gróf sem
talál Nincsen békekötés
Szaporodott a századoknál
a rendbontás a szökdösés

Suttogták hogy a 7-eseknél
egy buzgó tisztecske lelőtt
egy katonát ki visszaszólt tán
s a kis hadnagy még délelőtt
odalett mivel eltalálta
egy eltévedt puskalövés
Az eset után jó ideig
nagy volt ott a jövés—menés
De aztán csendben abbahagyták
Baj úgvis van éppen elég
Akadozik az utánpótlás
hitvány a frontélelmezés
így nem lehet háborút nyerni
így csak elveszteni lehet
S a tisztí karban egyre több volt
a hazakéredző beteg

A senki földjén odaátról
foglyok jöttek Nincs élelem
átterelték őket a muszkák
s jöttek éhesen betegen
fekélyektől elborítottan
szemükben vér-ködös harag
Jöttek hogy szenvedéseikért
most jogos bosszút álljanak

Barakkokba hajtották mindet
s kutattak vörösök után
Kutyakorbáccsal kezelték ki
mukkanni mert vagy ki bután
naiv-őszintén azt gondolta
otthon van testvérek között
Fogsága után fogoly ismét
s üldözött hogyha megszökött

Ők hozták a foglyok a hírt hogy
az oroszoknál valami
olyan történt mint negyvennyolcban
minálunk meg hogy mind aki
gyötörte őket elkergették
Nincs cár s földet kap a szegény
rendet tesz Lenin – mondogatták
s fölfénylött bennük a remény
Mondták hogy Lenin békét akar
a népeknek s több kenyeret
A mellek sóhajra tágultak
mint a mező a reggelek
köd-harmatában talprakelve
s mint csira-keltő barna rög
Káplár őrmester kevesebbet
ordított mint azelőtt

S ezerkilencszáztizennyolcban
szeptember harmincadikán
kelt a parancs – a század elmegy
Hátramegy másnap délután
Nem tudták még hogy hazamennek
Hogy a megriadt hatalom
szuronyaik mögé szeretne
elbújni a forradalom
haragja elől – Felszereltek
s gyalogoltak három napig
Negyednapon vonatra szálltak
vártak még bealkonyodik
Akkor sípolt a mozdony s durván
megrándultak a vagonok
Pesten október nyolcadikán
az ezred már kirakodott

Aztán vártak egy laktanyában
Néhányan hosszú levelet
írtak haza Mások a kártyát
csapkodták mikor lehetett

Nem voltak pestiek közöttük
így nem bánták hogy senkisémet
kapott kimenőt csak a tiszték
jártak esténként peckesen
felkardozva és felbojtozva
a sokfényű városba ki
Pap Sándor is megírta jól van
s hazamegy amint teheti
Az eligazításon mondták
hogy kinn a civil csöcselék
királyát és honát gyalázza
s a rendet óvni kell ezért

Övták tehát Ki a hídfőkön
ki a postánál silbakolt
Három óránként jött a váltás
Az őrnek könnyebb dolga volt
ha sütött a nap Nézegette
a jövő-menő népeket
látott füрге csikó-lányokat
s dámákat büszke-szépeket
Csupán éjszaka rossz s ha esik
Ilyenkor dűdolagatni kell
és járni különben elalszik
az ember s aztán semmivel
ki nem bújhat ha rajtakapták
az öt nap áristom alól
Hírlett hogy egy őrt fejbecsaptak
amíg hóbiskolt valahol

És az a nap is úgy kezdődött
az az októbervégi nap
akár az előzők – Pap Sándor
a köorozlánok alatt
állt a sorban a többiek közt
A parancs az volt ha tömeg
közelít azt szorítsák vissza
A Várba senki nem mehet
Hatvan rendőrt küldtek Budáról
Kövérek voltak s hangosak
nagy fontoskodva kordont vontak
A tömeg sem késett sokat
Nyolc óra táiban már vagy ezren
szidták Károlyt és Károlyit
éltették ki majd visszaszerzi
a magyarságnak jogait

Jelszó harsant – gyerünk a Várba
a főherceghez! – s ment a nép
s hivén hogy igaza elég
Diákforma suhanc legénykék
Icbogó hajjal lelkesen
asszonyok lépkedtek a sorban
s komoran és félelmesen
munkások öntök fémkovácsok
de mind mind fegyvertelenül
S a rendőrök vezényszó után
rájuk lőnek kegyetlenül
s nem fölējük a levegőbe
Szétfut a tömeg jajszavak
visszhangoznak a házak között
s húsznál több aki ott maradt

Ők nem lőttek Bénultan-kában
nézték s nem hitték volna el
ha nem látják hogy a rendőrhad
a védtelen népre tüzel
s utánuk rontva puskatussal
üti-vágja akit elér
rugdossák a sebesülteket
s a kövön piroslik a vér
Ők nem lőttek Ezt nem ők tették
Ilyet ők nem tettek soha
Mikor vége lett a holtakat
elvitték mind valahova
Este ahogy a váltás után
a laktanyába visszament
az őrszakasz nem beszélt senki
S nem aludt mikor lepihent

S hajnalodni alig kezdett még
főlkelt Pap Sándor csöndesen
Felöltözött Amije kedves
elfért mind a zsebeiben
Kióvakodott a teremből
Nem neszelt föl rá senki se
Az őrt nem látta Alszik nyilván
Nem lehet persze messzire
Átpréselte magát a nyílás
élei közt és odakint
Körülnézett Elindult aztán
Ügy érezte szabad megint

Nem futott Ment ment egykedvűen
Minél messzebbre onnan ell
Szerencsés volt Nem botlott belé
járőr S nem beszélt senkivel

Egy ideig csak ment amerre
a lába vitte céltalan
Arcán mégis határozottság
feszült Nem volt ő nyugtalan
Haza indult hát haza kell hogy
érjen! Később megszólított
egy asszonyt aki megmutatta
az utat s ment tovább gyalog
Fölkelt a nap rég amikorra
a város széléhez kiért
Egy szekérre fölkapaszkodott
Nem kérdezték hová s miért
Ő meg nem mondta Döcögtek hát
az úton egész Dabasig
Ott is csak annyit szólt a gazda
szálljon le mert ő itt lakik

Nehéz volt ez az út hazáig
Rosszabb tán mint a háború
Később mikor eszébe jutott
a torka mindig elszorult
Hogy hasalt az útmenti gazban
s hány szárkup adott éjszaka
pár órányi nyughelyet neki
s Kecskemét ahonnan maga
tudott elszökni ötüik közül
a kiemelt ablakon át
a házból ahová bezárták
A többi meghalt Nincs tovább
A nevüket se tudja csak hogy
Illés Ferenc Jani Mihály
A csendörök fogták meg őket
egy liter híg homokinál

Félegyháza után nyugodtabb
két napos út következett
Ez a környék már ismerős volt
S a tizedik nap érkezett
éjfél felé Pesttől Mindszentre
Bezörgetett az ablakon
Zsuzsi szólt ki – mit akar ki az

s riadt hangját az izgalom
és öröm elfojtotta mikor
visszafelelt rá óvatos
suttogással hogy ő az megjött
Legyen csöndes – vigyázatos
világot ne gyűjtson ne lássák
úgy eressze be S asszonyát
amint a mellére ölelte
egy percre megszűnt a világ

Az ablakot később befőték
A lámpa halvány fényinél
nézte Ferit s a másodikat
kiről addig csak a levél
soraiból tudta hogy kislány
kis-Zsuzsi lett Épp úgy aludt
félíg-kinyílt szemmel akár az
anyja szokott Nézte kigyúlt
arcú társát Zsuzsikáját aki
megterített s ételt adott
elé és ettek újra ketten
mint azelőtt Még hallgatott
még hinni se merte hogy itt van
hisz annyit megálmodta rég
a hazatérést Félte ha szólna
eltűnne ez is ez a kép

Vacsora után fáradt volt bár
beszéltek egész reggelig
Vagyis hogy Zsuzsi beszélt ő meg
hallgatta hangját szavait
nézte betelni nem tudóan
arcát nyakát vállát külön
hogy el is pirult szégyenlősen
mikor úgy csókolta fülön
lehellet-csókkal mint amikor
udvarló legényként sután
át-átkarolta búcsúzáskor
az ötödik szombat után
Hová lett az a félénk-régi
legényke? Fáradt férfi már
aki túl sokat látott is tán
Korán jött rövid lesz a nyár?

S mi minden történt amióta
elmentek! Sok volt hallani
Itthon már csak öregek vannak

mesélte később Zsuzsi
A munkába ők járnak el meg
asszonyok lányok s gyerekek
Több a dolog a muskáskéznél
Dolgozik az is ki beteg
Szegény RácZ János bácsi meghalt
június végén a mezőn
Aratott és rossz volt a szíve
Haza már a fia se jön
A csendörök szaglásznaK egyre
Fülelik ki hol mit beszélt
Kis Lajost a fogsága óta
kétszer is megverték ezért

Arról suttog mindenki mégis
hogy Károly nem marad király
hogy a szegénység földhöz jut majd
Ki harcolt annak ez kijár
A bírónk máris szelidebb lett
beszél s kezel mindenkivel
a jegyző urat nézni is rossz
hogy a nép között mit művel
No de azért el nem felejt
a dölyfösségük senkisem
Így aztán csak nevetnek rajtuk
a hátuk mögött csendesen
A levegőben van valami
Hogy mi az? Majd kialakul
Várni kell Apám meg apád is
ezt mondja Aki vár – tanul

Más kárán okul aki eszes
s nyugalma-t-dolgát fölleli
Ezt felelte apósa másnap
hogy rendre elmondta neki
miért szökött meg S mit élt végig
a fronton három év alatt
Hogy mit érzett amikor rálőtt
egy emberre s az ott maradt
Hogy a társai mint estek el
és milyen hideg ott a tél
Bal lábán három ujja bánja
Elfagytak Persze fő hogy él
Erzsi mama az anyjáiékhöz
átment délután Anyja ha
nem fáj a lába futott volna
s könnyétől elfult a szava

Alig győzte megvigasztalni
hogy jól van semmi baja nincs
Esetefele öreg Pap után
kattant-csukódott a kilincs
Ipaméknál a nagyszobában
az asztalra bor is került
ettek-ittak majd számbavették
hol várhat míg a zaj elül
S még azon éjjel a sógorhoz
kimentek Jó messze lakott
a pusztán és ott kint a tanyán
töltött el három hónapot
Nem tudva a faluban senki
hogy megjött Keresték ugyan
február végén a csendőrök
s egyszer később márciusban

Hanem március vége körül
a csendőrörs tűnt el s vele
az uradalmi intéző is
Hát hiszen éppen ideje
sóhajtott rá megkönnyebbülve
mikor az apja hirt hozott
Nem is várt tovább összeszedte
magát s máris búcsúzkodott
és ment haza az asszonyához
a kis-Zsuzsihoz Ferihez
Míg mentek azon tanakodtak
ezután majd hogy és mi lesz
Király nincs már november óta
most meg Károlyi adta át
a helyet a kommunistáknak
s így lett tanácsköztársaság

Éppen úgy mint az oroszoknál
villant fel benne hirtelen
a front emléke s Lenin neve
a szavak – munkásgyőzelem
proletárdiktatúra szovjet
Ilyesmi állt a röplapon
amibe ő is belenézett
Meg az – világforradalom
Igaz lenne? Hát mégse csak szó
visszhangos-üres szóbeszéd
volt az hogy béke lesz és földet
meg szabadságot nyer a nép

Vén Pap Ignác csak bólogatott
amíg ezt elmondta neki
Hanem a föld – az csakugyan jó
volna ha még megérheti

És csakugyan új rend kezdődött
Az újság napról napra több
a nép-érdeket védelmező
rendeletet törvényt közölt
Vásárhelyről Szentesről jöttek
egyszerű munkás emberek
hogy az új rendet magyarázzák
s ahol kell ott segítsenek
Felbátorítva-bátorodva
döntött a falu – a megúnt
birót letették Létrejött a
mindszentü direktorium
S mint aki a dörgést már tudja
Oroszországból – bekerült
az új tanácsba Pap Sándor is
és szolgált érte emberül

De fáradságot sosem érzett
Terveztek-égték lelkesen
Nem csillapuló lázas hittel
határozták mi hogy legyen
Szerveződött a földbizottság
legeltetési társulat
a határ képét méregették
s az adóhátrálékokat
eltörölték A tanító meg
vállalta olvasni tanít
felnötteket is Mindenki tett
mindenki akart valamit
Istenem! Milyen szép volt mikor
letűzték az első karót
a határban – ki hadiözveggy
vagy árva két holdat kapott

Családoknak osztották persze
Ezt kapta mind ki hazajött
a háborúból – s ujjaihoz
hozzásímult a barna rög
mint hogyha tudná-értené mind
a háborútól – s ujjaihoz
A házas zsellérek is kaptak
másfél-két és fél holdakat

hol milyen népes volt a család
A birtokrendezés nagyon
nem tetszett a vagyonosoknak
gáncsolták is ha alkalom
kínálkozott rá – de az élet
fékezhetetlen ment tovább
Fölemelve az erőseket
s kivette gyöngét-ostobát

Akkor is dolgoztak amikor
a román szakasz bevonult
Mintha a napot felhő födi
fölbukkant árnyékként a múlt
Az örmester a bíróéknál
kapott szállást Négy nap után
a csendőrök is megjelentek
pont április huszadikán
Másnap reggel sietve kezdték
a „bolsikat” begyűjteni
A románok nem szóltak közbe
Látták hogy mind fogát feni
vad-dühödten a vörösökre
Sándor újra kinn a tanyán
bújt el Onnan indult északnak
harmadnap reggel jó korán

Két napig egyre vitakoztak
szegény társával – Zsuzsival
Zokogva kérte – ne menjen el
Nem bír már a gondoljaival
bajával egyedül birkózni
éppen elég volt három év
Hogy a két gyerek apa nélkül
maradjon? Ebből már elég
S hiába mondta-magyarázta
hogy nem tehet mást menni kell
hogy megölnék ha itt maradna
Így bánnak el mindenkivel
ha visszajött a jegyző s kasznár
ha megjönnek a tiszt urak
Látta hogy gyilkolt passzióból
a tiszt kar s hogy gyújtogat

Nem is kellett messzire menni
A félegyházi útra állt
Ott jelentkezett két nap múlva
s így lettek vöröskatonák

azon a napon háromszázan
kenyérért földért – mindenért
Karszalag volt az egyenruha
Sokat a fegyverzet sem ért
Mégis bátran-halálrakészen
várták a harcot Győzni már
csak hulló vérük árán tudnak
mondta sokszor a komisszár
Csongrád mellett már gyülekeztek
az első vörös századok
A hatodik hadosztály állt itt
Csapatuk ahhoz tartozott

S hány ismerőssel találkozott!
Érezte – nincs most egyedül
mennyre más volt így készülni
hadra mint kinn idegenül
Galiciában Itt most tényleg
hazát és jövőt védeni
sorakoznak az ütközetre
nem kell senkit se kérdeni
hogyan mért van itt hogy miért fogott
fegyvert – Pap Sándor nézte csak
bajtársait a tábortűznél
Nem félt nem gubbaszt hallgatag
egyik sem Néha mondogatják
már fogasolni kellene
Fésűlgetni a zsenge búzát
hadd nőjön kövérebb szeme

Egyik este itt botlott belé
a tűznél Balog Feribe
Legénykedtek valaha ketten
a lányok után messzire
Szegvárra meg Lelére jártak
bálba búcsúra s ha néhány
kötekedővel összecsaptak
ott mutatta meg igazán
hogyan nem fél még az ördögtől sem
Egyszer a bicska ott maradt
az oldalában szerencsére
a bőrbekecsén fönnekadt
Másnap megyünk Tarjánba – mondta
rendre fogjuk a cseheket
Rend is lett De hallotta később
hogyan Balog Feri ott veszett

Az ő századuk délen maradt
Ők úsztattak át a Tiszán
mikor a támadás megindult
május huszonharmadikán
Eljutottak Vásárhely alá
és Szentes is felszabadult
Mindszent Szegvár újra vörös lett
Úgy tűnt megvonhatatlanul
Törökék-Papék bárányt vágtak
Sándoruk úgy várták haza
Pap Sándor nem jött mert már nem élt
A szakaszukból egymaga
esett el még az átkeléskor
Egy román dum-dum lövedék
találta el összeroncsolva
fél mellkasát és tüdejét

Még lépett talán kettőt-hármat
aztán a füre lerogyott
s szeme mind ködösebben látta
a fogyó hajnalcsillagot
Pirkadt már az ég kelet felől
Négy óra volt A virradat
sápadt fényében tünedeztek
az égi lámpás-sugarak
Habos vér gyült a szája sarkán
s hörgött – valamit mondani
szeretett volna – összerándult
s vége volt Másnap valaki
ott találta meg foltosan már
és merev halott-hidegen
Olyan volt mint egy furcsa szobor
Néma nyugodt és idegen

Hanyatt feküdt Két karja tárva
Az utolsó görcs lábait
szétrántotta és nem zárta le
szemét és elnyílt ajkait
senki Úgy feküdt halálában
mint elhagyott ház üresen

Szekérrel jöttek érte s otthon
úgy hantolták el csendesen
Nagyanyám mesélt róla – s látom
ma is néha még hogy pihen
a májusvégi puha fűben
ott a folyópart mentiben
Mint a csillag olyan a teste
S várom várom hátha kigyúl
alkonyatkor a messzi égben
vörösén – olthatatlanul

ŐRSI FERENC

Legenda a páncélvonatról

A vonattól kissé távolabb, kukoricásban

Két lépésre áll egymástól a komisszár és a parancsnok. Halkan beszélnek, de a halk szavak mögött pokoli feszültség vibrál.

– Ez átmeneti anarchia – magyarázza Széky. – Néhány megvadult úriember magánbosszúja. Hidd el, hogy ez nem lehet intézményes. Ha mi együtt maradunk, meg tudjuk védeni magunkat, addig, amíg lecsillapodnak az ilyen buzgalmak.

A komisszár tompán mondja:

– Aztán kezdődik a nagy kiválogatás. A jók az isten jobbjára, a kommunisták balra és a gyehennára.

– A Vörös Hadseregnek százezer katonája volt. Százezer emberrel nem tehetik ezt.

A komisszár a mozdony felé pillant. A fűtő éppen felkapaszkodik a vezető mellé.

– Fogy a szén, fogy a víz. Döntenünk kell. Vagy szélnek eresztjük a embereket, vagy nem. Ha együtt maradunk, talán eljutunk Terenyéig, vagy Tariánig, és ott a bányászok és a vasasok között nem mernek ilyen gazemberségeket csinálni.

– Ez az egyetlen megoldás. De milyen zászló alatt fusson tovább a vonat? – kérdi tompán Széky.

– Kaptál új parancsot a hadseregparancsnokságtól?

Széky fanyarul elmosolyodik.

– Nem.

– Nos? – néz rá a komisszár.

– Helyes – húzza ki magát a parancsnok – megyünk tovább. Tarjánig.

A páncélvonaton

A páncélvonat zakatolva halad előre.

Az ágyúskocsin egyik szélvédett sarokba húzódik a négy menekült. A másik szögletben Vas Péter és Éles Egyed gunnyaszt.

– Mégis csak azt mondom, Egyed bátyám, amelyik katona eldobja a fegyverét, az mindent megérdemel...

Éles Egyed csak maga elé mészolva bólogat.

A kocsi elején a két fiatalember fogja közre Székyt.

– Itt csak egy út van – keresi mindjobban beletüzesedve a szavakat Egresi.
– A hősi halál! Menni, menni, menni, ameddig lehet; az utolsó töltényig, hogy

TV-filmforgatókönyv (részlet)

tudja meg a világ: volt egyszer egy páncélvonat, amelyik utolsó leheletig a szabadság bástyája maradt.

Medve cinikusnak tűnő sóhajjal mondja:

– Képzavar. A páncélvonat lehelete... Itt szembe kell nézni sokmindent. 1871-ben negyvenezer párizsít lőttek agyon a francia csapatok. De ezzel nem tudták elpusztítani azt a gondolatot, amely két évvel ezelőtt elemi erővel robbant Péterváron. Lehet, hogy mi is a magyar negyvenezer közé kerülünk.

– Ez az! – csap a vagon peremére Egresi. – Az utolsó töltényig kell harcolni!

Széky rápillant.

– Hány gyereked van odahaza?

– Nekem? – csodálkozik Egresi.

– Mert Éles Egyednek a Józsin kívül négy, Vas Péternek kettő, Vecsei Mihálynak három, Bányiknak kettő, Liptáknak három, a komisszárnak kettő – koppannak tömpán a szaval.

Egresi kissé meghökken, majd csendesen kérdezi:

– Parancsnok elvtársnak?

– Csak az anyám... Erdélyben.

A géppuskás kocsiiban Józsi és Szántó húzódik az egyik sarokba. Látszik, hogy mindketten beszélni szeretnének, de a nemrég átélt események beléjük fojtják a szót. Aztán Szántó öklendezik egyet, szájához kap, és ijedten tánczkodik fel, majd a vagonajtó felé lódul. Ott megkapaszkodik, – az ajtóban álló Mihály megragadja a fiú ruháját, hogy ki ne essen – és hányni kezd.

A többiek szánakozóan nézik, Bányik feluarik, segíti tartani a fiút.

Amikor kissé megkönnyebbült, Mihály atyáskodóan megveregeti a vállát.

– Látod, a repetal!

– Nem... – kap a levegő után a fiú. – nem. Az az ember a kötélén... A lovasok között!

Az asszony és a lánya felzokognak.

Mihály szembefordítja magával a fiút, és keménységet mutatva ráförmed:

– Szántó géppuskás! Maaa nem taknyos gimnazista, maga katonal! Maga már volt harcban is! Hányszor?

– Tizennévszer – kezdenek potyogni a fiúnak a könnyei, – de az más volt.

Mihály átöleli a fiú vállát, és a vagon sarkáig viszi. Ott a szemébe néz.

– Légy erős! Légy erősebb! Nézd ezeket a szerény asszonyokat!

A fiú csak némán bólint, és a vagon fala mellett lecsúszik a sarokba.

Józsi nézi a társát, aztán odamászik mellé, és ráteszi a kezére a kezét.

A mozdonyon a vezető figyel a végtelenbe futó párhuzamos síneket, amelyek a távolban enyhén ívelve kanyarodnak.

A komisszár meatorli verejtékes homlokát, és kidunia arcát a szélbe.

Gyorsan közeledik a kanyar, és a kanyar után felbukkan a már látott kis vasútállomás.

A mozdonyvezető önkéntelenül lassít. Majd fékez, és hátraszól.

– Tilos a jelző.

A komisszár a távcsöve után kap.

– Hiszen nincs vonat az állomáson.

A mozdonyvezető hátrafordul.

- Akkor is. A szabály az szabály.
- Lehet, hogy szemből jön valaki – szólal meg a fűtő.
- A vonat lassít.
- A parancsnok kezében is távcső. Figyeli az állomást. Az épület előtt senki sem mozdul.
- A vonat a jelzőnél döccenve megáll.

Az állomásépületben

- Görgényi áll a vasutas mögött.
- Figyelmeztetem, hogyha átengedi ezt a vonatot, mi visszajövünk, és magát a szemaforra akasztjuk.
- És... és ha ők lőnek? Páncélvonat, ágyúja van.
- Megmondtam. A többi magánügy.
- A százados kilép a házból, az ablakon keresztül látjuk, hogy a két rendőrrel elvágat.

A páncélvonatnál

- A parancsnok a mozdony mellett áll.
- Fentről a vezető szabadkozik.
- Én nem tudhatom, miért állították tilosra. Jön egy ellenvonat, és kész a karambol.
- Nem látok füstöt sehol – mondja a parancsnok. – Állítsák le az ellenvonatot, be kell mennünk az állomásra.
- A mozdonyvezető a fűtőre néz, majd a parancsnokhoz fordul:
- Kérem, mi az állásunkkal játszunk.
- Téved. Mi valamennyien az életünkkel játszunk – mondja a parancsnok.
- Szokott jelre indulás!
- A mozdonyvezető csak sóhajt, és a gép felé fordul, a parancsnok futva indul előre, közben a géppuskás kecsiba kiáltja:
- Csak tűzparancsomra lőjetek!
- Felkapaszkodik a kocsira.
- Péter, cél az állomásépület! Közvetlen irányzással gránát. Tüzelésre parancsot adok.
- Fiúkl! – int Vas Péter, és az eredeti személyzet, Egresi és Medve, Vas és Éles, elfoglalják helyüket a lövegeknél.
- A lövegcsövek az állomás felé fordulnak, a parancsnok sípol, a vonat lassan a kis épület felé gördül.

Az állomáson

- A vonat megáll az épület előtt. A parancsnok hátrakiált a géppuskás kocsi felé.
- Mihály! Két emberrel bemész az állomásfőnököért!
- A géppuskás kocsiban Mihály körülpillant.
- Liptákl! Kis Éles! Fogjatok karabélyt, oszt gyerünk! Bányik, biztosít!
- Szuronyt is? – kérdi Józsi.
- Csakis – ugrik le a kocsiról Mihály.

Lipták és Józsi leugranak utána, feltűzik a szuronyt, és mennek az állomás-épülethez.

Az ajtóban felemelt kézzel áll a vasutas.

– Jöjjön a parancsnokhoz! – int Mihály. – Tegye le a kezét! Kutassátok át az épületet! – szól a két fegyveresnek.

Az ágyúskocsiról látni, hogy Éles Egyed a löveg mellől aggódó pillantással kíséri az ajtó mögött eltűnő Józsit.

– Miért áll tiloson a szemafor? – kérdi a kocsiról a parancsnok.

Az öreg vasutas verejtékezik.

– Mert megparancsolták.

– Ki parancsolta meg?

A vasutas megszorultán mondja:

– Egy százados úr és két rendőr.

A komisszár most érkezett a vasutas mellé.

– Tehát nem vasúti utasítás?

– Nem, nem kérem.

– Akkor megyünk tovább. Közölje a mozdonyvezetővel, hogy nincs ellenvonat – mondja a komisszár.

A vasutas arcát előnti a rémület.

– Kérem, ne, ne menjenek tovább. Nem mehetnek tovább – kezd remegni az idős ember. – Nekem azt mondták, hogy felakasztanak a szemaforra, ha továbbengedem a vonatot. Kérem, nekem két évem van még a nyugdíjig. Én becsületben öszültem meg kérem... Engem felakasztanak a szemaforra. Ne öljenek meg egy öregembert.

A komisszár megnyugtatóan próbálja mondani:

– Nekünk tovább kell mennünk. Felőlem tiloson maradhat a szemafor. Épeszű ember nem kérheti számon magától...

– Épeszű nem, de most tegnap óta sem ép ész, sem törvény, semmi semmi – motyogja a vasutas.

– Önt fogságba ejtjük, és magunkkal visszük – mondja a parancsnok.

– Kérem, én nem hagyhatom el az állomásomat! Én vasutas vagyok! Ez az állomás nekem...

Lipták és Józsi visszaérkeznek.

– Senki idegen – jelenti röviden Mihálynak Lipták.

– Hol a családja? – kérdi a komisszár.

– Hatvanban. Város, nem úgy, mint ez a magányos állomás.

A komisszár a parancsnokra néz.

A mozdony kéménye mellett szabályos időközökben süvít ki a gőz.

– Fogy a szenünk, fogy a vizünk Nekünk oda kell érni – töpreng hangosan a parancsnok. Majd a vasutashoz fordul:

– Szálljon fel a vonatra.

– Nem tehetem – rebben meg az öreg.

– Indulás – fordul a parancsnok a komisszár felé, majd az öregnek:

– Jelentse a következő órházaknak és állomásoknak: Ahol a páncélvonal nem kap szabad pályát, tüzet nyit!

A határozott utasítás önkéntelen határozott választ eredményez.

– Igenis, kérem – tiszteleg a vasutas.

A parancsnok Vas Péterhez fordul.

– Jobb löveg, két lövés a levegőben!

Vas Péter veszi át a vezényszót, felcsavarja a lövegcsövet a magasba, eldörren az ágyú, a vasutas kissé hátrábugrik.

– Többet nem tehetek önért – kiált le a parancsnok.

A második lövésnél már mozaásban van a páncélvonat, és elgördül a remegő, könnyező, rettegő állomásfőnök előtt.

Vasúti őrház egy híd mellett

Egy kisebb vasúti híd mellett álló őrházhoz érkezik vágatva a három lovas. Az őr kíváncsian lép ki a házból.

– Jön a páncélvonat? – kérdi a százados.

– Alázatosan jelentem, jön.

A százados a két rendőrrre pillant.

– Fogjátok közre. A híd második felén dobjatok ki egy sínszálat, és lökjétek a vízbe.

A vasutas arca lőjétté válik.

– Azt az utasítást kaptam, hogy szabad utat...

– Kuss! Futás, mert szitává lölek! – veszi elő a pisztolyát a százados. A lóról szálló két rendőr lovát a kerítéshez köti, és a ház fala melletti ládából szerszámokat, szöveket vesz elő. Maquk közt tartva a vasutast, futva indulnak a hídra. A százados lóról száll, és lovát a ház mögött lévő kerítéshez köti a rendőr-lovak mellé. Bemegy a házba.

Odabent két hosszút, két rövidet, majd ismét egy hosszút csenget. Fülel a kagylóba.

– Foxner őrnagy urat kérem a telefonhoz!

A hídon bontják a sít. Kiszedték a szegeket, és feszítővassal emelözve taszítják a korlát felé.

Az őrházban a százados telefonál.

– Ha kisiklik, belezuhan a mederbe. Aki megmarad, ahhoz már eleen leszünk... – mint akit félbeszakítanak, elhallgat, orckifejezése bosszankodóvá válik. – De miért? Miért ne siklassam ki?

A hídon a sín már átcsúszott a korláton, majd egyensúlyát veszve a patakba zuhan.

A rendőrök a szerszámokat és a szöveket is a patakba dobálják a híd másik oldalán.

A százados még telefonál az őrházban.

– Meapróbálok... – akasztja vissza a kagylót, és kiset.

Akkor érkezik vissza a három ember.

– Alázatosan jelentem... – kezdi az egyik rendőr.

A százados leinti, és a bakterhez fordul:

– Állítsa le a páncélvonatot! Mindenképpen akadályozza meg, hogy ráfusson a megrongált pályára!

– És ha nem sikerül?... Mi lesz énvelem?

– Lelövök! – néz a távolba a százados, ahonnan a vonat érkezése várható.

A rendőrök lóra kapaszkodnak, és a százados intésére mindhárman elvágatnak.

A vasutas riadtan néz utánuk, az őrházból cseng a telefon. Besiet.

– Igen... Igen. Kérem, állítsák meg. A hídon megrongálták a pályát. Hogy nem lehet? Már eljött? Igenis. Igenis – verejtékezik a bakter, aztán kisiet az őrházból, a szolgálati öv bádogdobozából egy patronot cibál elő, és előrefutva a sínre helyezi. Körülnéz, majd elkezd rohanni a közeli erdő felé.

A távolból a közeledő vonat dübörgése erősödik, ahogy a sínek hozzák a hangot. A figyelmeztető patron a sínen remeg.

A páncélvonaton

A mozdonyon lévők figyelik a pályát, a távolban már jól látható őrházat és hidat.

A mozdonyvezető szabályosan sípol.

– Hol a fenében van az őr? – csattan fel kissé ingerülten, majd sűrű sípolásokkal jelez. Ezzel egyidőben lassítani kezd.

Az ágyúskocsin a parancsnok távcsövezi a síneket és a hidat. Közeledik a vonat az őrház felé, aztán ráfut a sínre helyezett vészjelző töltényre.

Egy dörrenés hallatszik.

A mozdonyvezető lerántja a vészféket. Döccenne áll meg a vonat.

A géppuskás kocsiban egymásra esnek az emberek. Az idősebb asszony felsikolt. A lány csak dermedten, görcsösen öleli anyját. A két fiú a vagon szögletébe szorulva néma riadalommal kuporog. Elsőnek Mihály tér magához.

– A géppuskához, hé! – rivall a két fiú felé.

Szinte a hangtól lökve, lódulnak a géppuskák melletti rakaszokhoz.

Az előrefutó kocsi körül oszladozik a durranással együttjáró füstfelhő.

A mozdonyvezető a komisszárnak mondja:

– Ez csak vészjelzés.

Vasúti őrház egy híd mellett

A komisszár leugrik a mozdonyról, és előrerohan az ágyúskocsihoz. Ott már várja a parancsnok.

– Mihály, hozzám! – kiált a parancsnok a géppuskás kocsi felé.

– Vigyázzatok! Biztosítsatok mindkét oldalra! – löki a szolgálatvezető a két géppuskás felé a szavakat, majd leuarik a vonatról. A három ember fegyverrel a kézben, indul az őrház felé. Az őrház üres.

– Ez megszökött, vagy már előre felakasztották – néz körül a komisszár.

Cseng a telefon. Egymásra néznek mind a hárman. Aztán a parancsnok akasztja le a kagylót.

– Hallól Beszélien, kérem. – Az arcán enyhe riadalom látszik, majd bólint.

– Igen értettem. Tehát a román katonavonat mögöttünk jön a pályán. Állítsák meg, ha tudják. – Kis szünet után felcsattan. – Azt mondtam, ha tudják. Ha nem tudják, jöjjen.

Visszaakasztja a telefont, Mihályhoz fordul.

– A fűtővel vizsgálád át a hidat!

– Igenis – csattan katonásan Mihály, máris száguld kifelé.

– Mégis erre jön az a vonat? – kérdi a komisszár.

– Ezek szerint – indul kifelé a parancsnok.

Odakint a fűtő és Mihály már a hid felé futnak. A parancsnok a mögöttük lévő szakaszt nézi. Távcsővel vizsgálja a széles ívben kanyarodó sínpárt. Majd gőgös és kaján mosoly jelenik meg a szája szögletében.

– Egész jó kilövésünk van. Négy, négy és fél kilométerről tudjuk tűz alá venni őket az ágyúkkal – mondja elkeseredett felszabadultsággal.

A komisszár nézi a vagonok pereme felett és ajtajaiból figyelő embereket.

– Még egyszer tűzbe viszed őket?

A parancsnok keservesen ránt a vállán.

– Nem adjuk meg magunkat!

A komisszár halkabban mondja:

– Itt lenne az ideje tiszta vizet önteni a pohárba. Beszélünk kell az emberekkel.

– Hiszen már mindenki tudja, hogy mi van – néz rá a parancsnok.

– Csak mi nem tudjuk, hogy ők mit akarnak.

A parancsnok szemében kis gőgös fény villan.

– Ameddig katonák, parancsot teljesítenek.

– És a két asszony?

A parancsnok arca kissé töprengővé válik.

Ekkor érkezik vissza Mihály és a fűtő.

– Jelentem, egy sínszálat felszedtek, és a patakba dobták.

Mintha felszabadult volna a parancsnok:

– Látod! Nem mehetünk tovább!

– Így nem – szólal meg a fűtő. – Ha ismét helyrerakjuk a sínt, akkor igen.

– Mennyi időbe telik? – néz rá a parancsnok.

– A vízből kiszedni nehéz lesz – fontolgatja a fűtő.

A parancsnok harsányan kiáltja:

– A vonat mellett sorakozó.

A kocsikról leugrálnak az emberek, és a szerelvény mellett felsorakoznak.

A parancsnok tekintete végigpásztazza a meggyarapodott legénységet.

– Ti négyen, és ez a fiatalember – mutat a menekült vöröskatonákra és a civilre, – az ő vezetésével – mutat a fűtőre – helyreállítjátok a pályát, Maguk asszonyok, megnézik, hogy mi van a konyhakocsiban. Nemsokára itt az ebéd ideje. A többiek körém!

– Gverünk, emberek – indul a fűtő a négy vöröskatonával és a civillel.

Mihály a két asszonyt vezeti a konyhakocsihoz. Félrerántják a vagonajtót. A vagon padlóján a felborult fazékból kifolyt a bab és a víz.

– Hát csak nézzenek körül... Találjanak ki valami okosat – hagyja magukra őket.

A páncélvonal eredeti legénysége a parancsnok köré gyűlt. Széky a komisszár felé fordul.

– Komisszár elvtárs, tájékoztassa az embereket a legutóbbi napok eseményeiről!

A komisszár bólint.

– Elvtársak, az elmúlt órákban olyan híreket kaptunk, hogy a Tanácskormány lemondott, és egy szakszervezeti kormány vette át a hatalmat – mondja tompán, nehezen, gyűjtögetve a szavakat. – Hogy ez pontosan mit jelent, azt még nem tudjuk.

– Valamit azért már láttunk belőle... hogy mit jelent – fakad ki Lipták, és egy akasztásszerű mozdulatot tesz.

Szántó megint nagyokat nyel, de Józsi megszorítja a kezét.

A komisszár folytatja:

– Nem áltathatunk benneteket. Egyelőre olyan ellenőrizhetetlen híreink vannak, hogy a Vörös Őrséget feloszlatták, a románok Budapest felé tartanak, vagy már meg is kezdték a bevonulásukat, és az is tudomásunkra jutott, hogy régi csendőrök, rendőrök, katonák igénybevételevel új karhatalmi osztagokat alakítanak. Ebben a helyzetben kell egyetértенünk abban, hogy mit tegyünk.

– Szóval vége, vége mindennek! – tör ki Liptákból.

– Nem mindennek! – néz rá a komisszár.

– Láttuk! Láttuk, hogy mi következik! – csikorogja Lipták.

A parancsnok veszi át a szót.

– Csak azokkal, akik eldobálják a fegyverüket, akik egyénenként menekülnek, akik megszökték a csapattestjeiktől – mondja határozottan.

Az idősebb Éles Egyed emeli fel a kezét.

– Szólhatok?

– Tessék – mondja a parancsnok.

– Csak azt kérdezném, hogy most ki az úr ebben az országban? Az a bizonyos szakszervezeti kormány, ezek a lovasok, a románok, az antant vagy ki az isten haragja?

Kis csönd után a parancsnok felszegi a fejét.

– Akinek fegyver van a kezében, és aki nem veszi el az eszét.

– De miért, kiért legyen a fegyver a kezünkben? Májusban tudtuk, most...

– torpan meg Lipták kifakadása.

– Önmagunkért, az életünkért, a becsületünkért! – lobban fel a parancsnok.

– A „főhadnagy úr” becsületéért, vagy a mi munkásbecsületünkért? – válaszol hasonló lobbanással Lipták.

– A magyar becsületünkért – vág vissza a parancsnok.

– Azok a lovasok is magyarok voltak! – csattan fel Lipták.

A parancsnok megpróbál nyugodt lenni.

– Mi ezzel a páncélvonattal sok ütközetben vettünk részt. Együtt! Most ezekben a nehéz órákban és napokban rohadhat szét az a bajtársi kapcsolat, ami az elmúlt hónapokban kialakult köztünk. Én felelősnek érzem magam minden katonámért. De csak akkor vállalhatom a felelősséget, ha továbbra is megbíznak bennem.

– Nem a bizalmon múlik – szólal meg Éles Egyed. – De történhetnek olyan dolgok, amelyek a parancsnok elvtárs akaratán kívül esnek. Akkor mi lesz, ha a legközelebbi állomáson olyan parancsot kap, hogy mint régi tiszt, álljon be ennek a századosnak a bandájába, és csinálja azt, amit ő parancsol. Vajon megtagadja-e majd ezt az újabb parancsot?

A parancsnok arca elborul.

– Nem akarom én megbántani a parancsnok elvtársat – folytatja Éles Egyed, – de azt tudnia kell, hogy egy ilyen helyzet bekövetkezhet. Akkor pedig, ha katona, a parancs: parancs. Akkor nincs tegnapi bajtárs, akkor csak kommunista lesz!

Az őrház felől telefoncsengetés hallatszik. A parancsnok a komisszárhoz fordul, majd kissé tétova mozdulattal int neki:

– Gyere.

A komisszár még végignézi az embereken.

– Addig is beszéljék meg egymás között.

Bemennek az őrházba. A kintlevők csoportja lazábbá válik, szinte a reggelinél kialakult körökbe rendeződik.

– Én hallottam, hogy a románoktól félnek... Addig akarják elintézni a kommunistákat! – szólal meg Bányik. – A százados mondta. Halkan, de meghallottam. A románoktól, meg a franciáktól.

Mihály és Vas Péter egymásra néz. Ok ketten hivatásos régi katonák.

– Mit akar ezzel mondani, János bátyám? – szólal meg Egresi.

– Én csak annyit, hogy... – körülnéz, aztán kiböki: – Jobb hadifogolynak lenni, mint akasztott embernek.

Az őrházban a főhadnagy beszél a telefonba.

– Állítsa meg a román szerelvényt, és közölje a parancsnokával, hogy egy magyar páncélvonat áll a pályán, és ha megközelítik, szétlővi őket... Ezt ön csak továbbítsa, ezt én mondtam... Széky Miklósnak hívják.

Odakint Egresiben lobog a vér.

– Tehát tüzzük ki a fehér zászlót, adjuk meg magunkat?

– Ne kiabálj velem... nekem gyermekeim vannak! Ha kikerülök a fogolytáborból, csak hazaérek, Irkutzkból is hazaértem. Addigra majd megcsillapodik a világ.

– Azoknál keresnél védelmet, akik ellen tegnap harcoltál – lobog Egresi.

– Azok ellen keresek védelmet, akik ma le akarnak bunkózni – vág vissza Bányik.

– És mit várhatsz tőlük? Milyen védelmet?

– A hadifogolynak kijárót. Ott én magyar hadifogoly vagyok. Van Vörös-kereszt, meg minden – érvel Bányik.

– Ott ugyanolyan kommunista vagy, mint itt. Mit gondolsz, a románokat talán a bukaresti proletárok vezetik?

– Ami igaz, igaz. Mi vörös zászló alatt harcoltunk, és nem a magyar lobogót tűztük a vonatra – szól bele Mihály.

Bányik megmakacsolja magát:

– Akkor is... akkor is azt mondom, hogy most már csínján bánjunk a románokkal.

– Talán elfelejtik, hogy ezelőtt öt nappal Fürednél szétszórtuk egy lovasdandárjukat – vág vissza Egyed.

– De most valami egyezmény van, biztos van valami egyezmény, ha ezek a hóhérok addig akarják elintézni, amit tudnak – bizonytalankodik Bányik.

A parancsnok és a komisszár visszaérkezik.

– Emberek! – mondja a parancsnok. – Egy román katonavonat közeledik. Ha nem áll meg lőtávolságon kívül, felvesszük a harcot.

Az emberek arcát látjuk, tétováság, bizonytalanság tükröződik a tekintetükből, csak Mihály és Vas Péter áll merev arccal. Bányik tompán megszólal.

– Minek?

– Mert ez a parancs! – ordít a parancsnok.

Bányik fellobban.

– Kinek a parancsa?

– A hadseregearcparancsnokság utasítása alapján az enyéml – harsogja a parancsnok. – Az utolsó parancs az volt: harcolva visszavonulni.

– Hova? – csattan fel Bányik. – Az akasztófák alá? Akkor már inkább megadom magam a románoknak.

A parancsnokon látszik, hogy visszafojtja robbanó dühét, majd kissé megfőkezve magát, a komisszárhoz fordul:

– Tessék! – majd elkeseredetten szembefordul az emberekkel. – Maguk is?! Maguk is le akarják tenni a fegyvert?!

Éles Egyed szólal meg.

– A János csak a lehetőségeket fontolgatja. Tessék belátni, hirtelen jött minden.

A parancsnok kissé pózolván órazsebéhez nyúl, és előhúzza óráját.

– Öt perc gondolkodási idő. Addigra aki meg akarja adni magát, hagyja el a vonatot! – a komisszár felé fordul. – Maradj itt velünk. – Aztán keményen hátatfordít a csoportnak, és elindul a híd felé.

A híd alatti patakmederből hangos hóútkozás hallatszik. Derékig, vállig vízbemerülten próbálja feljebb és feljebb csúsztatni a sint a fűtő-vezette öt ember.

– Belefűródött az iszapba. De most talán megfogtuk – kiált fel a fűtő. – Ember kéne még.

– Öt perc múlva lesz – mondja zárkóztan a parancsnok, aztán kemény léptekkel fel-alá sétál a parton. Lentről ismét hallatszik a hóútkozás.

A vonat mellett lévőkhöz között már feszült a vita.

– Most már csak azért is azt mondom, hogy nem szállhatunk szembe a románokkal – harsogja Bányik. – Mi értelme van, ha elkezdjük löni őket? Megállnak. Aztán erősítést kapnak, és jönnek tovább. De ezzel eljátszottuk az utolsó lehetőségünket.

– Minek az utolsó lehetőségét? – kérdi a komisszár.

Bányik kissé megtorpan, aztán kimondja:

– Az életbenmaradását. – A szótól szinte lendületre kap. Éles Egyedhez fordul: – Egyed bátyám! Maga talán itt akar elpusztulni a fiával együtt? – rántja Egyed mellé Józsit. – Lipták! Az előbb te löttél rájuk, azt hiszed, nem kutatják ki, hogy ki nyomta meg az elsütő billentyűt? Nektek könnyű! – fordul a két fiatalember felé. – De Kálmán! – perdül a komisszárhoz – te talán szívesen harapnál a fűbe?

Megragadja a komisszár zubbonyát.

A komisszár nyugodtan megszorítja a férfi csuklóját, és kemény mozdulattal ellöki a kezét.

– Ez a lap is benne volt a pakliban.

– Akkor, amikor még volt miért! – ordít Bányik.

A komisszárt elönti a düh. Megragadja Bányik mellén a zubbonyt, magához rántja, és szinte az arcába mondja:

– Berogytál, Bányik János? Januárban egész máshogy beszéltél, pedig akkor az iglói géppuskások lötték a salgótarjániakat.

Bányik szeme még mindig vadul villog.

– De január után március is jött! – sziszegi – én ott voltam mindenütt, ahová hívtak, ahol kellett.

– Akkor mit gyalázod meg a rühes életed legszebb hónapjait ezekkel a bolond perceiddel? Nem szégyelled magad az inasod előtt? – mutat Józsi.
– Hát nem értitek meg, hogy valamit csináltunk, amit még senki sem mert ebben az országban előttünk!

– De elbukottl – nyöszörgi Bányik.

– Csak akkor, ha mindenki úgy viselkedik, mint te, ha feladja. Ha leteszi a fegyvert!

– Ameddig volt remény... – csuklik el Bányik hangja.

A komisszár Éles Egyedhez fordul.

– Egyed bátyám, maguk négy nap alatt csinálták meg ezt a páncélvonatot. Három hónapig együtt harcoltunk. Most egy perc alatt odaadnák az ellenségnek?

Éles Egyed nagy sóhajjal mondja:

– Az ellenségnek... Te tudod, hogy ki az ellenség?

– A csüggedés, a betojás, a pánik, az eszeveszettség, ez most ebben a pillanatban a legnagyobb ellenség.

A mozdony tetején élesen megszólal a síp. A komisszár és a többiek arra fordulnak.

– Vonatfüstl – kiált a mozdonyvezető.

A parancsnok gyorsan érkezik. Az őrháztól kissé távolabb futva, távcsövezi a vasúti pályát.

A távolban mozdonyfüst gomolyog.

Mellette áll már a komisszár, a többiek is odasiettek.

A parancsnok szembefordul a csoporttal.

– Vas Péterl

– Parancsl – jelentkezik.

– A tűzérekkel lövegre! Beméred a közeledő vonatot. Ha lőtávolságba ér, tűzparancsot kapsz.

– Gyerünk, fiúkl – lódul Vas Péter.

Egresi és Medve követik. Éles Egyed keze símogatásra indul Józsi fején, de fülénél megakad, kissé megrántja a fiú fülét.

– Na Józsi, mars a vagonbal!

Józsi meglöki Szántót, és a két fiú felugrik a vonatra.

A komisszár a parancsnokhoz fordul.

– A sínnel hogy állnak? Csak ez az egyetlen megoldás? – int az ágyúk felé.

– Ha a sánt előbb felrakjuk... – von vállat a parancsnok.

– Akkor... akkor nem kell – csak egy mozdulattal jelzi Bányik a gondolatát.

– Ha át tudunk jutni, akkor nem – bólint a parancsnok.

Bányik meglöki Liptákot, és rohannak a patakmeder felé.

– Mihály, segíts nekik te is – fordul a szolgálatvezetőhöz a parancsnok.

– Igenis – tiszteleg Mihály, és az előbbieket után siet.

A parancsnok a komisszárhoz fordul.

– Nos, hogy döntöttetek?

– Ilyenkor... ilyenkor a vége felé mindenki túl akarja élni.

A parancsnok keserves göggel:

– Nem mindenki.

A komisszár megérti, aztán kis szünet után tompán mondja:

– Téged és bátor embernek ismertelek meg, de most ugyanolyan gyáva vagy, mint a Bányik János.

– Miért? – merevedik meg a parancsnok.

– Mert egyformán féltek attól, ami bekövetkezhet. Te egy öngyilkos pózzal, ő meg alázatos megadással próbál szabadulni attól, amiről még nem tudjuk, hogy mi. Amiről csak annyit tudunk, hogy más, mint ami eddig volt, és láttuk, hogy néhányan hogy értelmezik ezt a mást.

– Tévedsz. Én nem félek semmitől, ami lesz – mondja kissé fitymálóan a parancsnok. Én csak együtt akarok pusztulni azzal, ami volt... Ezzel a pokolverte országgal. Nos, ha akarod, hát tartsd gyávaságnak – fordít hátat a komisszárnak, és gyors lépésekkel az ágyúskocsi felé tart.

– Vas Péter! Mit láttok?

– Jelenleg 9200 méter, lassan közeledik.

– Lövegeket négyezer–ötszáz méterre irányozni!

– Igenis, négyezer–ötszáz méter.

A komisszár tétován nézi a parancsnokot, aztán az árok felé siet. Odalent már Mihály is derékig áll a vízben, és a sínt lassan csúsztatják felfelé.

– Ez már a mienk! – kiáltja fel Mihály.

A komisszár a parton ledobja derékszíját és pisztolytáskáját. Belecsúszik a vízbe a többiek mellé.

– Hó-rukk, hó-rukk – vezényel szinte vidáman Mihály.

A sín lassan csúszik fel a patak partjára.

A parancsnok a mozdony mellett lépked a konyhakocsi felé.

A mozdonyvezető szólítja meg:

– Tessék szíves lenni megmondani, mi lesz.

A parancsnok ingerülten fordul a hang irányába.

– Már csak azért kérdezem, mert fogy a szén, fogy a víz, és ha sokat vesztegelünk, nem bírjuk Terenyéig.

A parancsnok közönyösen mondja:

– Akkor addig megyünk, ameddig bírjuk. – És továbblépked a vonat mentén. Bepillant a konyhakocsiba.

A két nő kissé riadtan fordul feléje.

– Csak egy kis babot kaparhattunk össze, de még nagyon kemény – mondja az idősebb asszony.

– Van idő, megpuhulhat – mondja egykedvűen a parancsnok.

– Ha Istent ismer, mondja meg, hova visznek bennünket – kérdi az asszony.

A parancsnok nézi a két riadt nőt, aztán kissé enyhülten mondja:

– Talán Tarjánig.

Az asszony szeme könnyelábad, és pihegve, nyüszítve felkiált:

– Tarjánig! Hogyan érek én akkor vissza? Hogyan temetem én el akkor az uramat! Hogyan lesz... fullad zokogásba a hangja.

A parancsnok nézi a síró asszonyokat. Melegebb hangon próbálja magyarázni:

– Ami megtörtént, megtörtént. Most az a fontos egyelőre, hogy maguk élnek. Aztán, hogy ki temeti el az embert... hol temetik el... tudja, hány magyar-nak nincsen sírja tizennégy óta... majd megtalálják. Az ilyesminek híre megy... Megtalálják – indul tovább.

A patakmeder partjára hangos hórukkozás közepette felcsúszttatták a sít.
A nyolc vállig vizes ember kissé elégedetten szusszant egyet.

– A többi már könnyebb lesz – rázza magáról a vizet a fűtő.

A komisszár sürgetve mondja:

– Fogjuk meg, emberek, fogjuk meg, mert öt perc múlva talán már késő lesz.

– No! Hó-rukk – vezényel Mihály.

A sín csúszik a híd felé.

A távolból elnyújtott, hosszú vonatfűtőt hoz a szél.

Az emberek felegyenesednek.

– Nyomjuk meg! Az istenfáját, nyomjuk meg! – rándít a sinen Bányik.

Aztán hiábavaló munkáján elkeseredve, felegyenesedne, de mozdulata félbemarad. Mihály vezényel:

– Hó-rukk! Hó-rukk!

A parancsnok a vonat végénél távcsövezi a vasúti pályát. Aztán megfordul, és nyugodt lépésekkel az ágyúskocsihoz megy.

– Vas Péter! Hol tartunk?

– Nyolcezer-egyszáz – jelenti a tűzér – négyezer-ötszáz méter bemérve.

– Hányadik lövésre találod el a mozdonyt? – kérdi kissé ugrató hangsúllyal a parancsnok.

– Ezzel az ágyúval – mondja fitymálva Vas Péter – kell három. De volt nekem egy lövegem, Kirli-Babánál, azzal négyezer-ötszázról az elsőre kilöttem volna. Csak hát ezek már vén bodzapuskák. Mindegyik csőből már annyi lövés ment ki, hogy ha annyi aranykoronám lenne, akkor életem végéig nem köpnék a markomba.

A sín felcsúszott a vasúti töltésre.

– Maguk csúsztassák a helyére, én addig keríték szögöt, kalapácsot – indul sietve a bakterház felé.

A parancsnok mellé érve csak úgy futtóban mondja:

– Öt-hat perc az egész.

– Helyes – bólint a parancsnok.

– Hétezer-nyolcszáz – hangzik Vas Péter kiáltása.

A fűtő felnyitja az őrház mellett lévő ládát.

A láda üres.

A fűtő arcát látjuk. Kis töprengés villan át rajta, aztán a mozdony felé siet.

– Illés bátyám – kapaszkodik fel a vezetőhöz. – A kalapácsot meg a pájszert! – Csak amikor odaér társa mellé, akkor kérdi halkán:

– Mi lesz? Ahogy én látom, ez mindenáron csatát akar – vág fejével a parancsnok irányába.

– Ha sín van, továbbmegyünk – mondja a vezető. – Ha nincs, akkor könnyen ittmaradunk... örökre.

A fűtő ránéz, aztán felrántja a szerszámos láda tetejét, kiveszi a kalapácsot és a feszítővasat.

– Bizza rám! – bólint és máris kapaszkodik lefelé.

A sín méterről méterre csúszik eredeti helye felé.

A verejtékező, vizes emberek ujjá görcsösen fogja a keskeny peremet. Közben egyre halkabban hallatszik a hórukkozás.

– Nos most, emberek, mégegyszer, utoljára, markoljuk meg! – lelkesíti őket Mihály.

A sín becsúszik a helyére. Mihály kiegyenesedik, kezét leporolja.

– Köllök még? – fordul a fűtő felé.

– Most már elvégezzük – mondja a fűtő. – János, segítsen szöget húzni. Ezek a disznók eltüntették a tartalékszögeket a ládából.

Bányik készségesen segít szöget húzni a szomszédos sín mellől.

Mihály a parancsnok mellé lép. Csendben kérdi:

– Főhadnagy úr, alázatosan... Mi lesz ebből?

A parancsnok Mihályra néz. Látszik rajta, hogy megértette a megszólítás jelentőségét. De csak annyit kérdez:

– Hová való vagy?

– Somogytarnócára... De bejártam már az egész országot, hiszen tetszik tudni, hogy én hivatalos vagyok. Kilencszáztizenegyben már Bildungiskolán voltam.

– És három vitézségi érem az elmúlt öt évben – néz a szemébe a parancsnok.

Mihály próbálja állni a tekintetét, aztán annyit mond:

– Nem tudom, hogy most... szóval ami lesz, ott számít-e.

– Én sem – mondja szárazon a parancsnok.

Mihály fontolgatja a szavakat:

– A főhadnagy úrnak is van négy.

– Van.

A komisszár érkezik.

– Megnézem, hogy puhul-e a bab – mondja zavartan Mihály, tiszteleg és továbbmegy.

A komisszár bólint.

– Helyén van, szögeket keresnek, aztán indulhatunk.

– Hatezer-kilencszáz – hangzik fentről Vas Péter szava.

A parancsnok a komisszár szemébe nézve mondja:

– Öt perc múlva az első lövés.

– Vagy odaát leszünk.

A parancsnok vállat von, a híd felől csattog a kalapács.

A komisszár felszól a mozdonyvezetőnek.

– Bármely percben indulhatunk.

A mozdonyvezető bólint, majd egy kar után nyúl, és a mozdony dohogni kezd.

A vonat mellett futva érkezik a négy menekült vöröskatona, és a fiatal civil. Felkapaszkodnak eredeti helyükre.

A fűtő hangja hallatszik a hídról:

– Lassan jöhet, jöhet!

A parancsnok a mozdony felé kiált:

– Indulás!

Lassan, óvatosan gördül a szerelvény a hidra. A fűtő a helyrerakott sín mellett áll, a korláthoz húzódva. A parancsnok, a komisszár és Mihály gyalog követik a vonatot.

Az első kocsik rögördülnek a sínre. Billeg a lazán megszőgelt sín, de egy-

más után jutnak túl rajta a kocsik, a mozdony és az utánfutók. A híd másik oldalán pöfögve megáll a vonat.

A parancsnok int Mihálynak:

– Szállj fel – aztán a komisszár felé fordul: – Úgy mint eddig,

A komisszár nem mozdul. Nézi a parancsnokot. Az kissé csodálkozva kérdi.

– Parancsolsz?

– Csak kérni szeretnék, hogy ne kockáztass feleslegesen... Akkor sem, ha ebben a pillanatban úgy érzed, hogy számodra mindennek vége... Mások talán másért érzik ugyanezt. De sem neked, sem nekik nem lehet igazuk.

Hűvösen bólint a parancsnok:

– Köszönöm. Köszönöm a figyelemztetést – fordít hátat, és felkapaszkodik az ágyúskocsira.

A Tanácsköztársaság Nógrád megyei szerveinek megalakulása

A szocialista hatalomátvételtől szóló hír megérkezése azt jelentette, hogy teljesült a munkások, katonák, parasztok kívánsága. A két párt – a KMP és az MSzDP – egyesüléséről szóló távirati értesítést március 21-én kapta meg Saly Endre kormánybiztos. A hír nyomában a megyei és a községi szervek azonnal létrejöttek, a hatalom vér nélkül került át a dolgozó osztályok kezébe Nógrádban is. Az elnyomott osztályok egyöntetűen a szocialista forradalom mellé álltak. A viszonyokat jól jellemezte a jegyzői jelentés: „A kommunizmus kitörése a lakosság, illetve a munkásság körében óriási lelkesedést váltott ki... lázas izgatottsággal és a legnagyobb sürgősséggel alakították meg a munkástanácsot.”¹

Balassagyarmat népe március 21-én este értesült a forradalmi változásról, amely felrázta a megyeszékhely lakosságát: „Amikor megtudta miről is van szó, hogy az ország területi épsége másképp meg nem menthető, s hogy az antant örült imperializmusa ellen a harc így vehető fel, a forradalmi kormányzótanácsot és a proletárdiktatúrát örömmel üdvözölte.” Másnap gyűlést hívtak össze a vármegyeház elé, ahol Dr. Somló József a munkástanács elnöke, Saly Endre kormánybiztos, Császár Géza százados, a katonatanács elnöke ismertette a Budapesten történt hatalom átvételét, a két munkáspárt egyesülését. A Forradalmi Kormányzótanács utasításának megfelelően a község és a megye irányítását a munkás- és katonatanács vette át. A megszüntetett kormánybiztosság helyett a munkástanács a megyeszékhely és a vármegye irányítására intézőbizottságot – direktóriumot – választott. A „főispáni jogkörrel” felruházott megyei irányító testület március 23-án alakult meg, melynek tagja lett Dr. Somló József ügyvéd, Murár Lajos ács, Révész Gábor szabó. A direktórium hirdetményben tette közzé a vármegyei irányításban bekövetkezett változást, és a népgyűlés határozatainak megfelelően a rendkívüli állapotokat: szesztilalom és fegyverviselési tilalom bevezetését proklamálta.²

A Tanácshatalom helyi szerveinek megalakulásakor a megye keleti felében a politikai élet központja továbbra is Salgótarján volt. A március 22-én tartott népgyűlés kimondta, hogy a proletárállam legfontosabb feladata a proletárdiktatúra megteremtése, a földbirtokok és üzemek kisajátítása, a bankbetétek felfoglalása. A népgyűlés résztvevői és vezetői jól tudták, hogy az új szocialista szervek békés életét, és így a forradalom vérnélküli győzelmét jelentős mértékben befolyásolja a községben állomásozó katonaság állásfoglalása, ezért fontos feladatnak tartották a vezetők, a januári terror óta itt állomásozó katonák

megnyerését. A népgyűlés állásfoglalását tükrözi a hatására íródott vers, amely a katonákhoz szólva állította az új rend mellé a forradalommal szimpatizáló honvédeket.

„Ledobtuk a szolgaság láncait.
S most a szabadság fénye vár reánk
Ha akarjátok az az égi nap
Minden nemzetre süthet egyaránt
Ti nem hozhattok új rabláncokat
Mert nektek is szent kincsetek a jog
Ha ellenünk hajt izgató parancs:
Ne löjtek, fegyvert ne fogjatok!”

A katonaság a forradalom mellé állt. A népgyűlés határozatként mondhatta ki, hogy a munkások és katonák képviselőiből megalakult három tagú bizottság az egységes álláspont, az akcióprogram alapján megkezdhetette tevékenységét. Az intézőbizottságban a következő tagok vettek részt: Priska Dezső acélgyári munkás, Gólián András bányai pék, Bozó György acélgyári munkás.⁴

A vármegyei direktorium utasítása nyomán a járási direktoriumok is munkához láttak. A március 22-én megalakult rétsági járási direktorium Kelemen Sándor építőmunkás, a 25-én létrejött szécsényi járási direktorium, Sextius Lajos telekkönyvvezető irányítása alatt dolgozott.⁵ Balassagyarmat körzetében nagy segítséget nyújtott a községi direktoriumok megalakulásához a megyeszékhely szocialista pártközpontja, amelynek vezetői március 23-án, és a forradalmat követő napokban a Csesztvén, Cserháthalápon, Drégelypalánkon, Ecsegen, Érsekudvaron, Magyarándorban, Mohorán rendezett népgyűléseken segítettek az első lépések megtételében.⁶ A berceli szegényparasztokat a megalakuláskor az „aszódi kommunista direktorium tagjai, az aszódi repülőgépgyár küldöttsége” támogatta.⁷ Balassagyarmat községben a megalakult tanács Dr. Kiss Lajos törvényszéki bíró vezetésével kezdte meg működését.⁸ Pásztón az ideiglenes direktorium Kecsey Lajos, Endrész Sándor, Sólyom Károly,⁹ március 25-én Szécsényben Bögözi Antal borbély vezetésével jött létre az új demokratikus irányító szerv.

Az őszirózsás forradalom tapasztalatai alapján a salgótarjáni direktorium az iparmedence községeiben segítséget nyújtott a szegények tanácsainak megszervezéséhez. Sok helyütt meghagyták a nemzeti tanácsok munkásokból, parasztokból álló vezetőségét a direktoriumok élén is. Mátraszélén a Bata István, Handó szent József, Tótok Mihály és Tóth K. Sándor által vezetett nemzeti tanács továbbra is folytatta munkáját, Zagyvapálfalván a kommunista Hatvani D. Miklós maradt a direktorium elnöke is.¹⁰

A csehszlovák burzsoá csapatok támadása következtében a megye északi részén a proletárdiktatúra szervei viszonylag későn alakultak meg. A losonci járási Munkás és Földműves tanács június 17-én foghatott hozzá a munkához. Az alakuló gyűlésen dr. Nemes Andor politikai biztos elnökölt, és a tanácsba hatvan tagot választottak. Köztük volt a losonci kommunisták jeles képviselője dr. Herz Sándor is.¹¹

A régi közigazgatási apparátus az új forradalomhoz lojális maradt, és gyakran a tanácsszervek munkájába is bekapcsolódott. A megyei vezetőség – élén Pongrácz György főjegyzővel – március 24-én a direktorium tagjai előtt kijelentette: „... hogy a megyei közigazgatási alkalmazottak megszakítás nélkül tovább fogják dolgukat végezni, és támogatni fogják a Forradalmi Kormányzótanácsot munkájában.”¹²

A salgótarjáni hivatalnokok is tovább folytatták tevékenységüket, csak Pósa Istvánt, a nagyközség főjegyzőjét nyugdíjazták.¹³ Pásztón a megalakult tanácsi szervek radikálisan jártak el, felszámolták a községi bíró hivatalát, és a direktorium határozatilag kimondta, „hogy a proletárdiktatúra életbeléptével a régi előjáróság működése megszűnt, így bíróra nincs szükség.”¹⁴ A régi hatalmi szervek képviselői a proletárállam helyi szerveinek megalakulása elé nem gördítettek akadályt. Az őszirózsás forradalom nyomán kibontakozó hivatali leváltásra, régi tisztviselők elűzésére márciusban nem került sor. A legreakciósabbakat már a polgári demokratikus forradalom megfosztotta hivatalától, az azóta kinevezett tisztviselők nem fejtettek ki politikai ellenállást.

Márciusban egyedül a szécsényi ferences rendház lakói kezdeményeztek forradalomellenes akciókat. A proletárforradalom nagy riadalmat keltett közöttük, és az első központi intézkedések megjelenése előtt politikai hisztériát szítottak, amellyel elsősorban a község vallásos lakosságát akarták megnyerni. Kiemelték a kommunista programból az állam és egyház szétválasztására utaló pontot, és a vallásüldözés vádjával akarták a politikai hangulatot a forradalom szervei ellen fordítani. Riadalmat okoztak azzal az akcióval is, amelyben azt hirdették, hogy az új állam megszünteti a kötelező vallásoktatást és feloszlatja a szerzetes rendeket.¹⁵ Akciójuknak konkrét eredménye nem lett, azonban megnehezítették a direktorium vezetőinek munkáját és végsőfokon az ellenforradalom malmára hajtották a vizet.

A szocialista forradalom győzelmét és békés jellegét nagyban elősegítette, hogy a munkáspárt két irányzata a kommunista program alapján egyesült. Azonban hamarosan bebizonyosodott, hogy a volt szociáldemokrata vezetők egy része az egyesülést formális jellegűnek tartotta, és nem hagyott fel a kommunista és diktatúraellenes akciókkal.

A munkáspárton belül jelentkező két irányzat jól elkülöníthető a megye munkásmozgalmában is, különösen a megye központjaiban, Balassagyarmaton és Salgótarjánban figyelhető meg az egyesülés után is éles küzdelem. A polgári demokratikus forradalom időszakában Balassagyarmaton a baloldali szociáldemokraták maroknyi csoportja, az orosz hadifogságból hazatért Murár Lajos ács vezetésével szervezkedett. A csoport a proletárállam megalakulása után legálissá kívánt válni és elhatározta, hogy március 22-én a szociáldemokratáktól független kommunista pártot hoz létre. Gyűlésükön a helyi szociáldemokraták is megjelentek, és elleneztek a külön párt megalakulását. A munkások forradalmi pártcsoportja ennek ellenére létrejött. A párt alakítást a korabeli sajtó a következőképp írta le: „A gyűlés f. hó 22-én folyt le a városház nagytermében meglehetősen zajosan, mert hiszen, amikor a kommunisták és szocialisták egyek lettek, külön kommunista párt alakítására semmi szükség nincsen, hacsak nem azért, hogy a magyar szocialista párt egységét megbontsa. A jelen lévő szocialisták ennek kifejezést is adtak, ez azonban nem zavarta meg azt az egy pár „külön-kommunistát”, is hogy tagfelvételeket ne eszközöljön.”¹⁶

A megalakulást a szociáldemokraták eddigi tevékenységével való elégedetlenség magyarázza. A balassagyarmati szociáldemokrata vezetőség egy részének opportunistá, a megyeszékhely polgárait kiszolgáló politikája volt a baloldali szervezkedés alapvető oka. Mégis létrejött azonban az egységes párt, és a külön pártot kívánó kommunistákat a március 23-án megalakult Magyarországi Szocialista Párt szervezetének vezetőségében találjuk. Az egységes párt vezetője Kiss

Gyula nyomdász lett, választmányába bekerült Murár Lajos ács, Motyovszky Pál nyomdász, Györgyffy Sándor adóhivatali tisztviselő, Dr. Somló József ügyvéd.¹⁷ Az egységes pártban is jelentős szerepet kapott Somló József, aki politikai tevékenységével sok kárt okozott a pártélet területén.

A Salgótarjában és környékén kibontakozó szocialista szervezeti élet demokratikus körülmények között fejlődött, azonban ez korántsem jelenti, hogy probléma nélkül alakult volna meg az egységes munkáspárt helyi szervezete. A március 22-i salgótarjáni egyesülési népgyűlésen, azok a kommunista vezetők szervezték meg az irányítást, akik a pártszervezet decemberi megalakulásától kezdve a munkásmozgalom balszárnyához tartoztak. A pártelnöki tisztséget Gólián András bányai pék kapta, a párt választmányába kerültek: Bozó György, Kominek Lajcs, Oczel János acélgári munkások.¹⁸

A szocialista forradalmi program végrehajtása elé nem gördült elvi akadály, hiszen a direktóriumi tagok nagy része, az egyesült munkáspárt teljes vezetősége a kommunisták sorából került ki. Mindezek ellenére a kommunista vezetőknek igen nehéz volt a dolguk, sok nehézséget okoztak a volt szakszervezeti vezetőség akciói. Különösen a Vas- és fémmunkások vezetőségének politikai tevékenysége rejtett nagy veszélyt, mert a szakszervezeti mozgalom keretein belül lehetőség volt a jóindulatú, de tájékozatlan munkások megfélemlítésére.

A jobboldali vezetőség tevékenysége bizonyította, hogy a munkáspárton belül nem jött létre tartós egység. A vasas szakszervezet vezetőségének tagjaiból: Németh Lajos, Illek János, Csizi József támogatták a salgótarjáni csoport elnökét, Percze Istvánt. Percze politikai zászlajára a minden erővel folytatott kommunista-ellenes agitációt írta, gyorsan és határozottan végrehajtott propaganda munkával kívánta megakadályozni a szocialista tanok terjedését. A róla szóló későbbi jellemzés kiemelte, hogy „legerősebb működést fejtett ki a bolsevista eszmék ellen.”¹⁹

Lényegében hozzájuk húzott – ha nyíltan nem is csatlakozott – Hack Gyula, az acélgári üzemi tanács elnöke is, aki a szocialista forradalom követeléseit és célkitűzéseit nem tudta követni. A kommunistáktól a szakszervezeti mozgalom „egységét féltette”, az elveiben megmerevedett szociáldemokrata funkcionárius „a kommunistákkal szemben mindig régi szakszervezeti szociáldemokrata felfogását hangoztatta, és idegen kommunista elemeket a gyártól minden erejével távol tartani igyekezett.”²⁰

Erősítette a jobboldalt, hogy az acélgári munkások között szélsőségesen jobboldali elemek képviselőit is megtaláltuk. A szakszervezeti mozgalomban kialakult jobboldal, az acélgári vezetőséget legteljesebb mértékig kiszolgáló ún. sárga szakszervezet tagjai, a proletárdiktatúra megteremtődése után sem fejezte be tevékenységét. A vasas szakszervezet helyi vezetőségének mozgalmához, amelylyel végeredményben Hack Gyula is egyetértett, nyíltan csatlakoztak ezek az acélgári „hazafias gondolkodó” alkalmazottak és munkások „kiknek szíveikből a keresztény szellemet kiirtani” nem lehetett a forradalmak alatt sem.²¹

A párton belüli ellenség folytatott harcot nehezítette, hogy az őszirózsás forradalom során sok karrierista, kispolgári elem került a szociáldemokrata pártba, akiket az egyesült pártba is átvettek. A márciusi forradalom után sem csökkent az új tagok áramlása. Jóllehet a párt felhígulása ellen a március 23-i népgyűlésen a balassagyarmati kommunisták is tiltakoztak, mivel olyan szélsőséges eset is előfordult, hogy az államügyészt felvették az egységes szocialista pártba. A jórészt polgári kézben lévő sajtó a munkások tiltakozását rosszindulatúan magyc-

rázta, az eset után a proletárok elleni hangulatkeltő cikkben rohant ki, hogy „a kézimunkások jóval feléje helyezik magukat a szellemi munkásoknak.”²²

A forradalmi szervezetben, az új tanácsokban azok a demokratikus munkás, katona és paraszt vezetők kerültek a községek élére, akik már a polgári demokratikus forradalomban is tevékenykedtek, de akkor még a vezetést nem tudták megszerezni. A forradalom vihara a politikailag ingatag, határozatlan polgári vezetőket nagyrészt elsöpörte újtájból. Az új szervezetben csak a megyei direktórium élére került dr. Somló József őrizte meg pozícióját. A szocialista közigazgatási szervek megalakulásában az üzemek, bányák munkásai, a baloldali szociáldemokraták jelentős segítséget adtak a községi direktóriumoknak, amelyek létrejöttével történelmünkben először jutottak hatalomra az elnyomott osztályok. Intézkedéseik, kiadott rendeleteik bizonyították, hogy a forradalom előtt nyilvánosságra hozott program megvalósításától nem akartak eltérni. Az új vezetők a nép bizalmából kerültek irányító pozíciókba, és ennek a bizalomnak megfelelően tevékenykedtek a tanácsok fennállásának időszakában.

A Forradalmi Kormányzótanács elrendelte, hogy a demokratikus választásokat országosan április első hetében kell lebonyolítani. A választások törvényesítették a forradalom első napjaiban ideiglenesen megválasztott szervezetek, vezetőségek.

Az április 2-án megjelent ideiglenes alkotmány tartalmazta a választhatóság és a választás feltételeit. Ezen a választáson szavaztak először a választói jogból addig kirekedt munkások, a nők, a 18–24 év közötti fiatalok. A titkos választásokon négy és félmillió szavazó vett részt. Ez a szám az 1910. évnek négyszeresét tette ki. A választás demokratizmusát emelte ki, hogy a választópolgárok visszahívó joggal rendelkeztek. A demokratikus választójogból csak a volt kizsákmányolókat, a papokat, elmebetegeket, bűnözőket rekesztették ki.

Nógrád megyében a tanácsválasztások általában április 7–8-án megtörténtek, amelynek eredményeképp megválasztották a községi, járási, megyei vezetőket, és kijelölték a Tanácskongresszusra delegált küldötteket.

A balassagyarmati tanácsválasztás április 7-én volt. A szavazók két választási bizottság előtt tettek eleget kötelességeiknek. A bizottság elnöke Ligeti Ernő táblabíró és Kletzár Lajos törvényszéki bíró volt. A jelölő listán ötven jelölt szerepelt, akiket az egyes szakszervezetek delegáltak, és mind az ötven tagot megválasztották. A választás nyomán megalakult tanácsnak öt földműves – köztük volt azonban Piatrik János a volt úrbéresek elnöke –, két vörösőr és két katona tagja volt. A többi tag az építőmunkások, nyomdászok közül került ki. Somló József ellen a választások alkalmával bizalmatlanság támadt, amelynek során felvetődött, hogy ne vegyék fel a jelöltek listájára. A Nógrádvármegye április 9-i számában a védelmére kelt: „... néhány kevesen – kik, hogy Böhm népbiztos szavaival éljünk – kommunistábbak akarnak lenni Kun Bélánál – megsokalták volna már az ő szellemi vezetését. Tudjuk, hogy óriási többsége lesz neki is, és bizunk benne, hogy a tömeg pszichének szinte megmagyarázhatatlan (vagy nagyon is könnyen megmagyarázható?) jelensége, mellyel ez a számbajöhető egy-két ember el akart fordulni tőle, nem veszi el kedvét a további munkától”²³

E sajtópropagandának jelentős szerepe lehetett, hogy bekerült a tanácsba.

Salgótarján nagyközségben negyven jelölt került a szavazólistára, túlnyomó

részt a munkások, bányászok soraiból. A listára felvett jelölteket munkahely szerint a következőképp csoportosíthatjuk:

a bányászok képviselői	40 ⁰ / ₀
az acélgár képviselői	25 ⁰ / ₀
egyéb ipari üzemek	20 ⁰ / ₀
földművesek képviselői	7,5 ⁰ / ₀
közalkalmazottak képviselői	5 ⁰ / ₀
értelmiség képviselői	2,5 ⁰ / ₀

A választójegyzéken a munkásmozgalomból általunk is ismert baloldali képviselők mind szerepeltek. Köztük volt Gólian András, Priska Dezső, Oczel János stb.²⁴

A választások során a jelöltek abszolút többsége bizalmat kapott a község lakosságától. Az acélgári jelöltek közül csupán Kazár Józsefet és Suszter Lajost nem választották meg, a közalkalmazottak képviselői közül pedig Záhorszky Arpád került le a listáról. A községi munkás-paraszt és katonatanács az előzőekben bemutatott arányban kezdte meg tevékenységét. Az ügyek közvetlen irányítására intézőbizottságot hoztak létre, amelynek vezetője lett Priska Dezső acélgári munkás, György István a Somlyó-bányatelep képviselője és Venczel Gyula a Hirsch gyár képviselője. Az intézőbizottság mellett létrehozták a termést biztosító bizottságot, amely Deak Galgóczi János földműves, a közművelődési bizottságot, amely Fehér Vilmos munkás, a közegészségügyi és városrendezési bizottságot, amely Hráskó Károly Somlyó-bányatelepi képviselő, és a lakásügyi bizottságot, amely Oczel János acélgári kőműves vezetésével munkálkodott. Szecsey Ernő volt járási szolgabíróra az élelmezési ügyek intézését bízta.²⁵

Pásztón április 8-án Cseri János elnököt alelnökké, Tari János alelnököt a község elnökévé választották.²⁶ Bercelen ugyanezen a napon választották meg a községi direktóriumot.²⁷ A tanács hatalom községi szervei mellett létrejöttek a járási szintű intézőbizottságok is, amelyek a reakciós szolgabírói hivatalok tevékenységét számolták fel. A salgótarjáni járás harmincegy községének képviselője az intézőbizottság elnökéül választotta Malomhegyi Dezső szociáldemokrata acélgári munkást. Jegyző lett Vincze Ferenc Somoskőújfaluból, tagjai lettek Hráskó Károly Somlyó-bányatelepi képviselő, Agócs István gyurtyánosi bányász, Verebélyi István Mátraverebélyből, Cseh Dezső Lapujtőről és Hatvani D. Miklós kommunista kőműves Zagyvapálfalváról.²⁸

A balassagyarmati járási direktórium Motyovszky Pál nyomdász vezetésével folytatta tovább a munkát. Az újonnan megválasztott intézőbizottság hivatalában hagyta a volt főszolgabíró, Küszner Zsigmondot, és a hivatal minden dolgozóját tovább alkalmazta.²⁹ Szécsényben a tanácsok járási irányítását Sextius Lajos volt járási telekkönyvvezető folytatta tovább.

A forradalmi kormányzótanács rendeletének megfelelően április 12-én választották meg a megyei tanácsba küldendő tagokat. A választás eredményeként a balassagyarmati járásból: Somló József, Murár Lajos, Forgács József, Varga Gábor, Kiss András, Imrey Lajos, a rétségi járásból: Kelemen Sándor, Lenkei Sándor, Szabó István, Postpisel Lőrinc, Dobos Dávid, Lami István, a salgótarjáni járásból: Német Gyula, Trajbjár Gábor, Verebélyi István, Szomszéd Mátyás István, Csizi József, Gólian András, Fehér Vilmos, Gacza Ferencné; a sziráki járásból: Fekete István, Babik János, Paskó Imre, Szita Mihály, Nagy Mihály, Zimmer

Vilmos; a szécsényi járásból: Molnár István, Sextius Lajos, Düsник András, Király János, Pusztai Pál, Deák József; a füleki járásból: Molnár József, Szilágyi Efrain Havas János került a megyei tanács delegált tagjai közé. A kiküldött tagok április 14-én a vármegyeház kistermében megtartott ülésükön megválasztották az öttagú megyei direktóriumot: Somló József ügyvédet, Murár Lajos ácsot, Forgács József nyomdászt Balassagyarmatról, Lami István nagyorosi építőmunkást és Fehér Vilmos salgótarjáni munkást.

Ezen a megbeszélésen választották meg a Tanácsok Országos Gyűlésére küldött képviselőket is. A munkásparlamentben Nógrád megye képviselőiként delegáltak: Somló Józsefet, Kelemen Sándor építőmunkást, Molnár Józsefet, Sextius Lajost, Gólián Andrást, Szita Mihályt.³⁰

A megyei direktóriumba, az országos kongresszusra megválasztottak névsora is utal azokra a politikai ellentétekre, amelyek a Tanács hatalom időszakában tovább éltek. Közöttük volt a KMP salgótarjáni csoportjának megalakulásában tevékenykedő Gólián András. Mellette kell említenünk Murár Lajos, Lami István, Kelemen Sándor építőmunkásokat. A jobboldalt Somló József képviselte. A két pólus között elég nagy számban találunk a politikai életben kevésbé járatos és hiányos tapasztalattal rendelkezőket, ilyen volt Molnár József, Sextius Lajos, Szita Mihály, Fehér Vilmos.

A megyei direktórium sok fontos kérdésben állást foglalt, irányító tevékenysége azonban nem tudott teljes mértékben kibontakozni. Rendezte a hivatalnokok ügyét és határozatban mondta ki, hogy a „munkástanács fogja kijelölni azokat, akiket a tanácsköztársaság szolgálatba átvész.” eltörölte az addig használt hivatali címeket és hatósági megjelöléseket, a vármegyei közigazgatási apparátust az intézőbizottság alá rendelt közigazgatási osztályként működtette tovább. Szabályozta és a szegények bevonásával demokratizálta a rendőrbíráskodást.³¹

A megyében a direktóriumok munkájáról igen kevés korabeli dokumentum maradt fenn, a meglévők azonban igazolják, hogy a szocialista szervek megalakulása a magyar történelemben eddig ismeretlen mélységű demokratizálás következménye volt. Vezetők túlnyomó része a munkások, a szegényparasztok közül került ki ők irányították és működtették a szocialista államigazgatás helyi szerveit. Előnyös helyzetben volt a salgótarjáni vezetők egy része, mert közülük Priska Dezső, Oczel János, Jilek Antal már az 1918. év tavaszán lezajlott községi képviselőtestületi választások munkájában is részt vettek, tehát tapasztalatokkal rendelkezve gyakorlottabban látták el a szervezési, irányítási feladatokat. A nehéz politikai, gazdasági, szociális, kulturális viszonyok között végzett munkájuk eredményével a magyar történelem dicsőséges fejezetét írták meg.

HORVÁTH ISTVÁN

JEGYZETEK

1. Gajzágó—Posta: A nógrádi szénmedence az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság idején. 49. p.
2. Nógrádvármegye, 1919. március 26. 3. p.
3. „Mindenki újakra készül!..” III. köt. (A Tanácsköztársaság irodalma) Bp. 1960. 624–625. p. Nógrádi Pap Dezső: Az idegen katonákhoz c. verse, melyet Salgótarjában írt.
4. Farkas József, Rusznyák Lajos visszaemlékezése. Saját gyűjtés.
5. Nógrádvármegye, 1919. április 2. 2. p.
6. Pl Arch. SZDP titkárság 1919/3.
7. Tormay Cecile: Bujdosó könyv II. köt. Bp. 1922. 44. p.

8. Balassagyarmat város közgyűlési jegyzőkönyve 1917–1924. NmL.
9. Pásztó képviselőtestületi jegyzőkönyve 1915–1919. NmL.
10. Gajzágó–Pesta: im. 53. p.
11. Nógrádvármegye Hivatalos Lapja, 1919. június 26.
12. Nógrádvármegye, 1919. március 26. 3. p.
13. Salgótarján nagyközség iratai 1919. 253–1276 sz. NmL.
14. Pásztó képviselőtestületi jegyzőkönyve 1915–1919. NmL.
15. Könyg Kelemen: Hatszáz éves ferences élet Szécsényben 1332–1932. Vác. 1931. 303. p.
16. Nógrádvármegye, 1919. március 26. 3. p.
17. Balassagyarmat a Tanácsköztársaság idején. Bp. 1959. 56–65. p.
18. Farkas József, Rusznyák Lajos visszaemlékezése. Saját gyűjtés.
19. Pl. Arch. V. sz. 9/1920.
20. Pl. Arch. Rimamurány–Salgótarján Vasmű RT. 657. fond. 5. csop. vegyes iratok.
21. U. o.
22. Nógrádvármegye, 1919. április 2. 1. p.
23. Nógrádvármegye, 1919. április 9. 3. p.
24. Salgótarján nagyközség iratai 1918. 11. 105–12 674. sz. a. NmL.
25. Salgótarján nagyközség iratai 1919. NmL. Pl. anyag.
26. Pásztó képviselőtestületi jegyzőkönyve 1915–1919. NmL.
27. Tormay Cecile: im. 72. p.
28. Népszava, 1919. április 13. idézi: MMTVD. 6/A. Bp. 1959. 163. p.
29. Nógrádi Vörös Ujság, 1919. április 16.
30. A választással kapcsolatos anyagot tartalmaz: Nógrádi Népszava, 1919. április 20. Nógrádi Vörös Ujság 1919. április 16. száma.
31. Nógrádi Népszava, 1919. április 20. 2. p.

17. sz.
219.

Községi-Direktorium

Tolmács.

Ahelyintézet, mint a nógrádi járás művelődési
intézményeinek elnöke, felhívom a községi munkatársi-
testületet, hogy jelen írottakban keltetett ajánlatot 8 nap alatt
kérelméből alakítsa meg a művelődési testület.
A testület 3-8 tagból állhat.

Tagjai csakis művelődési, tanítói, orvosok és az új formá-
kultúrát hivatottak vállalkozni a községi munkatársi-
testülettel együttműködve.

A régi intézmények tagjai, elnökei, gondnokságok
börvélendők, lehetőleg beemlékezők.

A választás megtörtént, a tagok sorsolás, uo. az
új formákra is f. h. 16. sz. számú elvételű körlevél
szövegében.

Kelt Pécsajm, 219. június 9. y

Konkoly Margit
a nógrádi járás művelődési elnöke

A Tanácsköztársaság szerveinek működése

Dokumentumok

A bemutatásra kerülő eredeti dokumentumok nem a Tanácsköztársaság nagyjelentőségű politikai vívmányaira, hősi harcaira kívánnak rámutatni, hanem képet adnak az olvasónak arról a hétköznapi munkáról, amelyet a proletárdiktatúra helyi hatalmi szervei, a megyei, járási direktóriumok, valamint a községi munkástanácsok folytattak annak érdekében, hogy működési területükön biztosítsák a munkásosztály uralmát, hogy úrrá legyenek a négyéves háború okozta zilált gazdasági helyzeten. Imponálóan rajzolódik ki előttünk az a céltudatos, higgadt munka, mely saját hibáinak feltárásától sem félve fáradozott az említett célok eléréseért. Külön figyelemre méltó a salgótarjáni munkástanács magatartása, mely még megszűnésekor is meg tudta őrizni nyugodt magabiztosságát.

Az itt felsorakoztatott kisszámú szemelvényből nem derül ki, de a fennmaradt munkástanács-i jegyzőkönyvekből világosan megállapítható, hogy a helyi szervek, elsősorban a községi munkástanácsok, a forradalmi jellegű ténykedések és a háború utáni helyzettel kapcsolatos közellátási tennedők mellett minden igyekezetükkel azon fáradoztak, hogy zökkenésmentesen átvegyék és továbbvigyék a község ügyeinek intézését. Ezekben a legapróbb kérdésekben is mindig a legnagyobb felelősséggel és ügybuzgalommal foglaltak állást és hoztak határozatokat a község érdekeinek szem előtt tartásával. Ez az igyekezetük, mely az élet minden területének normalizálását célozta, azt mutatja, hogy a proletárdiktatúra hatalmának helyi letéteményesei, az országos szervekkel együtt, azokat támogatva, szilárd néphatalom megteremtésére lettek volna képesek, ha a közismert külső és belső okok, elsősorban az intervenció, nem siettetik a Magyar Tanácsköztársaság megdöntését.

I.

A BALASSAGYARMATI MUNKÁSTANÁCS MEGKEZDI MUNKÁJÁT 1919. április 12.

Jegyzőkönyv. Felvétellett Balassagyarmaton 1919. évi április hó 12-én a munkás-, katona és földműves szegények helyi tanácsának ülésén... Kiss Lajos községi direktóriumi tag a direktórium nevében üdvözli a községi tanácsot és felkéri, hogy a direktóriumot, amely mindig és minden esetben a közért működik, felelősségteljes nehéz munkájában támogatassák, mert úgy a néptanács, valamint a közönség meg fog győződni arról, miszerint a direktórium minden erejével azon lesz, hogy a termelést biztosítsa, mert a termelés biztosítását látja egyik legfontosabb feladatának...

Nógrád megyei Levéltár (a továbbiakban Nml) Balassagyarmat munkástanácsának jegyzőkönyve, 1919. április 12-i ülés.

A PASZTÓI MUNKÁSTANÁCS ELSŐ INTÉZKEDÉSEI
1919. április 8.

Jegyzőkönyv. Felvétel Pásztón, 1919. április 8-án a Munkástanács gyűlése alkalmával...

17. Elnök indítványára a tanács határozatilag kimondja, hogy a proletárdiktatúra életbe léptével a régi előjáróság működése megszűnt, így a bírora nincs szükség. Tanács elhatározza, hogy Halama Bertalan volt községi bíró eddigi hosszas működését Pásztó község élén nemcsak, hogy nem ítéli el, hanem köszönetét fejezi ki működése felett azon alkalomból, mikor őt állásától felmenti.

18. László Gyula indítványára a tanács elhatározza, hogy a községi direktorium és Munkástanács intézkedéseinek gáncsolóit, vagy a tagok rágalmozóit a forradalmi törvényszék elé állítja...

21. Zeke Gábor elvtárs indítványára elhatározza a Tanács, hogy ügyis minden ügy a direktorium és Munkástanács kezében van. Így a közéletmezési bizottság működése is teljesen fölösleges. Ha a direktorium azt nem volna képes elvégezni, úgy feljogosítja a Munkástanács, hogy tagjai közül behívjon és azokat díjazza a közéletmezés terén végzett munkálatokért...

NmL, Pásztói mt. jzkve, 1919. ápr. 8

INTÉZKEDÉSEK PASZTÓN A TERMELOSZÖVETKEZETTÉ ALAKITOTT BIRTOKOK ÜGYÉBEN
1919. április 15.

44. Gazdasági megbizottak jelentik, hogy Wohl Sándorral és Missákkal meg vannak elégedve a birtok kezelésénél, Braun Pálnál rossz az állapot, birtokot nem jól kezeli. Indítványozzák, hogy a Braun féle termelészövetkezet vezetésére szakember állíttassék. Tanács az indítványt elfogadja és megbizza a direktoriumot, hogy a földmivelésügyi népbiztostól a birtok vezetésére egy szakembert kérjen...

50. Olvasatott a termelést biztosító bizottsági tagok előterjesztése a birtokok vezetésére vonatkozóan. Tanács megbizza a gazdasági biztost, hogy a birtokok átnézése után a termelészövetkezetekké átalakított gazdaságok rajonokba való felosztásáról előterjesztést tegyen és a vezetésre vonatkozólag akkor fog érdemlegesen határozni.

NmL, Pásztói mt. jzkve, 1919. ápr. 15-i és apr. 23-i ülés

MAJUS 1. MEGUNNEPLESE PASZTÓN
1919. április 23, 26.

55. Cseri János ismerteti a május 1-iki Vörös napra való előkészületeket és kéri a Munkástanács hozzájárulását. Tanács Földes Andor indítványát fogadja el. Elhatározza a tanács, hogy az ünnepség legyen egyszerű, minden fölösleges kiadást mellőzni kell. Ezzel egyidejűleg tudomásul veszi a Tanács Endrész Sándor azon bejelentését, hogy a község részére egy db forradalmi vörös zászlót rendelt a direktorium...

73. Május 1-i Vörös nap programjának megállapítása. Elhatározza a Tanács, hogy május 1-én d. e. a község háza előtt tart ünnepséget. Délután pedig a volt grófi kastélyban rendez népi ünnepélyt. Tekintve a nagy kiadásokra Tanács a belépődíjat személyenként 4, azaz Négy Koronában állapítja meg olyképpen, hogy a gyermekek szüleikkel ingyen mehetnek be.

NmL, Pásztói mt. jzkve, 1919. ápr. 23-i és 26-i ülés

5.

AZ EGYSÉGES ÁLLAMI ISKOLA UGYÉBEN INTÉZKEDÉS DIOSJENON
1919. május 3.

Kliment Lajos h. jegyző felolvassa a Közoktatásügyi Népbiztosságnak 10. Ko. N. számú rendeletét, mely szerint a nem állami nevelési és oktatási intézetek a tanácsköztársaság kezelésébe vétetnek. Kimondja ezen rendelet, hogy az egy helységben levő iskolák egységes vezetés alá kerülnek s mindazon községekben, ahol eddig 2 vagy több osztatlan népiskola állott fenn egymás mellett, ezek az iskolák egységes iskolává alakítandók és a pedagógiai követelményeknek megfelelően csoportosítandók. Köztudomású, hogy községünkben két felekezeti népiskola működött párhuzamosan egymással, a volt ref. és a volt r. kath. szintén két tanítóval. Köztudomású azon tény is, hogy az összes mindennapi tanítóeszközök száma 250–300 között váltakozik s így mostanig egy-egy tanító... 70–80 tanítvány jutott... Most azonban a Közoktatásügyi Népbiztosság a helybeli izr. szüneti gyermektelep helyiségeit állami iskola céljaira igénybe vette... (így) az eddigi 4 tanteremmel együtt 6 tanterem felett rendelkezünk. Indítványozza ennél fogva, írjon fel a Községi Munkástanács a Közoktatásügyi Népbiztossághoz, hogy az eddigi 4 tanterő mellé a jövő tanévtől kezdve már hat tanteremben 6 tanerővel megkezdhető legyen az új kor szellemének megfelelő kulturmunka...

NmL, Diósjenő mt. jzkve, 1919. május 3-i ülés

6.

A NÓGRÁDI JÁRÁSI DIREKTÓRIUM KÖZELLATÁSI INTÉZKEDESE
1919. május 5

A Nógrádi járás Direktóriumától, 1597/1919. szám
Községi Direktórium!

A proletárdiktatúráért közösen küzdő katonák, valamint a főváros lakosságának élelmezése elősegítésére a járási Direktórium elhatározta, hogy a most elosztás tárgyát képező cukor nem pénzért, hanem tojás ellenében lesz a lakosság között elosztandó. A hatósági cukorra igényjogosultak minden kiló cukor után 6 db tojást kötelesek beszoigáltatni, s csakis azok részére adható ki cukor pénz ellenében, akik a tojás előteremtéséről végképpen nem tudnak gondoskodni.

Az így összegyűlt tojás biztos helyen, gondosan megőrzendő, s azok átvétele és elszállítása céljából megbizottak fognak a községekben megjelenni. A megbizottak a tojást darabonként 1 Korona vételárért fizetik, minek folytán minden kiló cukor után körülbelül 2 Korona haszon fog jelentkezni a község javára, mely összeg a községi Direktóriumok által meghatározott közcélra (szegényalap dotálása, hadiözvegyek és árvák, rokkantak támogatására stb.) lesz fordítandó... Ezen akció szükségessége a járás lakosságának annyiban is érdeke, minthogy remélhető, hogy a beszoigáltatott élelmiszerek rekompenciója címén egyéb, a falusi lakoságnál nélkülözött cikkek (petróleum, só, cukor) fognak kiutaltatni.

Rétságon, 1919. évi május hó 5-én.

NmL, Diósjenői körjegyzőség iratai, 744/1919. szám

7.

A MEGYEI DIREKTÓRIUM KÖZOKTATÁSI REFORMTERVEI
1919. június 3.

A megszállás alatt volt területek népművelésügye.

5176/1919. sz. Nógrád vármegye direktóriumától

Az ellenséges megszállás alól felszabadult területek népművelésügyének reorganizálása tárgyában.

Valamennyi elemi, polgári, iparos-kereskedőtanonc iskolának, a losonci tanítóképző intézet és főgimnázium vezetőségének és az összes övönöknek.

A vármegyei direktórium a Munkás- Földmives- és Katonatanács Művelődési osztályának vezetőségével egyetértőleg az ellenséges megszállás alól felszabadult területek népnevelésügyének reorganizálása ügyében az érdekelt iskolákat és intézeteket az alábbiakról tájékoztatja:

Az ország 1919. évi március hó 21-e óta Tanácsköztársaság. Ugyeit a Forradalmi Kormányzótanács intézi népbiztosai útján, akik a volt miniszterek hatáskörét töltik be.

A népkultúra óra: a közoktatásügyi népbiztos... A közoktatásügyi népbiztos rendeletei a „Hivatalos Közlöny”-ben jelennek meg. E közlönyben megjelent rendeletek kötelezők, a tanítómunkásság onnan szerez róluk tudomást és a szükséges jelentéseket a kívánt helyre terjeszti fel minden további sürgetés nélkül...

Felhívjuk az összes intézeteket, hogy a Közlönyt, mely minden iskolának és intézetnek díjtalanul jár, azonnal rendeljék meg és kérjék az eddig megjelent számokat is.

A vallásügytől függetlenített közoktatásügy a nevelés új rendjét építi fel. Az oktató személyzetnek tisztában kell lennie azzal, hogy csak akkor fog a forradalom szenvedésekkel gazdag és mégis oly egyszerű vajúdásából szebb élet megteremtődni, ha az ország gazdasági és politikai átalakulását nyomon fogja követni a lelkek forradalmasítása.

A közoktatásügy a népfelvilágosítás hatalmas szervévé lett és e téren is megszüntette a vagyoni és gazdasági izgotó egyenlőtlenségeket. Kulturszocializmus az a gondolat, mely ma a közoktatásügy politikáját irányítja. A néptanítók szellemileg, erkölcsileg és anyagilag elnyomott helétái voltak a régi világnak. Ma fel vannak szabadítva a nem szakszerű egyházi és közigazgatási hatóságok befolyása alól és részükre a Tanácsköztársaság emberi megélhetést biztosított. A vármegye intéző bizottsága és a megye művelődési osztálya elvárja az oktatászemélyzettől, hogy a forradalomnak attól a zászlajától, amelyen sok fenséges ige mellett ott fényesedik a legmagasztosabb gyanánt: az igazi népkultúra jelszava – nem fog eltántorodni.

Az eddig történt fontosabb intézkedésekről, melyek Cimre nézve is immár kötelezők, az alábbiakról szerezhet tudomást.

A Forradalmi Kormányzótanács intencióihoz hiven a vármegye direktóriuma a vármegye területén levő összes iskolákban, intézetekben elrendelte a vallástan tanításának azonnal való megszüntetését. A hitoktatás kizárólag a hitfelekezetek ügye és a jövőben csak az iskolán, intézeten kívül végezhető, de az órákon való megjelenésre a tanulók nem kényszeríthetők.

Az eddig vallástan órákon világi tanító vagy tanítónő a növendékek értelmi fokához mért tanításokat köteles tartani az általános erkölcsi szabályokról, a munka jelentőségéről, a felsőbb osztályokban pedig azokról az eszmékről, amelyek a jelenkor társadalmi forradalmait szülték.

Egyházi személyek az iskolákban, intézetekben semmiféle tanítást, előadást nem tarthatnak.

Polgári iskolákban a királyok és hadvezérek története helyett a nép történetét kell tanítani. Különösen súlyos helyezendő azoknak a gazdasági és társadalmi harcoknak a történetére, amelyek a mai osztályharcok történelmi előzményei voltak és amelyekből a dolgozó nép politikai és gazdasági elnyomatásáról nyerhetnek a tanulók alapos ismereteket. A történelem tanítását a lángelméknek, nagyszívű emberbarátoknak kulturhatásaihoz kössük. Tárgyalandó Dózsa György parasztforradalma, Martinovits és társainak élete és működése és az 1919. évi március 21-iki forradalmi átalakulás is. A tanulók alapos ismereteket nyerjenek azokról a fogalmakról, amelyek a mai forradalmi átalakulás megértéséhez szükségesek. Tudnia kell minden tanulónak, hogy a kapitalizmus tökeuralmat jelent, azt a termelési rendszert, amelyben a tőkének jut a vezér szerep, melyben azok uralkodnak, akik a tőke feletti rendelkeznek. Tudnia kell minden növendéknek, hogy a szocializmus terv- és okszerű szellemi folyamat, emberi eszmék és vágyak fejlődése, amely az emberi társadalomnak új és jobb alapokon való újjászervezését tervezi. Tudnia kell a növendéknek, hogy a proletárok teljesen vagyontalan, jobbára testi bérmunkából élő népréteg gyermekei, kiknek joguk van az emberiséges élethez. A szellemi proletár szintén minden vagyont nélkülöző egyén, ki szellemi munkával keresi kenyerét. Megvilágítandó, hogy a burzsoák nem tartoznak a vagyontalan munkássághoz, tehát ők képviselik azt a felsőosztályt, mely eddig úgyszólván kizárólagos birtokosa volt minden jognak és hatalomnak. A fenti elvek szerint világitan-

HIRDETNIÉNY.

A forradalmi kormányzótanács felhatalmazása alapján az igazságügyi népbiztos
a balassagyarmati forradalmi törvényszék

elnökévé

Kletzár Lajost,

tagjává

Kiss Gyulát és Fogarassy Józsefet,

vádbiztosává

Ébner Lajost,

jegyzőkönyvvezetőjévé

Zana Lajost

nevezte ki. Felhivjuk az összes tartószokát és hatóságokat,
hogy a forradalmi tanács rendeletei ellen
vétő egyéneket

alapos gyanú esetén tartóztassák le és a letartóztatott
egyéneket azonnal adják át a vádbiztosnak.
(Államügyészség, Törvényszéki palota II. emelet.)

Balassagyarmat, 1919. évi március hó 31-én.

A vármegyei direktórium.

Elvtársak! Proletárok! Vörös katonák!

A magyar tanácsköztársaság mindent elkövet, hogy a proletárok, a vörös katonák a legteljesebb mértékben informálódjanak a bel- és külpolitikai helyzetről.

Azonkívül, hogy a sajtó útján a legnagyobb nyilvánosság előtt tárgyal minden ügyet, szükségesnek tartja, hogy alkalmas időkben nyilvános népgyűléseken számoljon be egyes fontosabb dolgokról. Ilyen nyilvános

népgyűlés

lesz folyó hó 18-án vasárnap délelőtt 10 órakor a városháza előtti téren, amelyre előadó a budapesti párt titkárságtól fog kijönni.

Elvtársak! Katonák! Ennek a népgyűlésnek olyan hatalmasnak kell lennie, mint amilyen hatalmas maga a proletárok ereje. Ne legyen egy proletár sem, aki ezen a népgyűlésen nem vesz részt.

Testvéri üdvözlettel:

A pártvezetőség.

Értesítés.

Nógrádvármegye direktóriuma
bőb olyan dologról értesült, amelyek
nem felelnek meg a valóságnak és
ez alkalmat nyújt a nép széles réte-
gében az elkeseredésre, ezen téves
hírek valótlanosságára vonatkozólag a
bármelyeket közli:

Ellenőrizhetetlen forrásból az új-
ságokban az a hír jelent meg, hogy
25 és 200 koronás bankjegyek
bevonásra kerülnek. A pénzügyi nép-
biztos a közönség tájékoztatásul és
nyugtatásul közli, hogy a 25
és 200 koronás bankjegyek bevo-
násáról szóló hír *nem felel
meg a valóságnak*. Ez is egyike
azoknak a felelőtlen és tendenciózus
híreknek, amelyeknek célja az, hogy
oktalanul nyugtalanságot idézzenek elő
a közönség körében. A pénzügyi nép-
biztos egyrészt figyelemztet minden-
kit, hogy e hír terjesztésétől *tar-
tózkodjék*, másrészt figyelemzteti
a közönséget arra, hogy a 25 és
200 koronás bankjegyeket mindenki
hatalom elfogadni, illetőleg vá-
sárlásánál főlváltani.

Ezzel kapcsolatban értesítjük a
szegény népet, hogy akiknek bár-

milyen biztosítási kötvény van a bir-
tokukban, annak esedékes részleteit
tovább is fizessék, valamint a pénz-
intézeti részvények, hadikölcsönök
mind *örvényesen* és a forradalmi
kormányzótanács maga fog gondos-
kodni arról, hogy mindezeknek az
ellenértékét a szegény munkás nép
megkapja, mert a forradalmi kor-
mányzótanácsnak nem az a célja,
hogy a szegény munkásnépet tönkre
tegye, hanem az hogy felemelje.

Továbbá egyesek oly *haszongé-
peket terjesztettek*, hogy a
magánháztartásokban hízalt serté-
seket annak idején el fogják rek-
virálni, valamint a szárnyas jószág-
ok is hasonló elbánásban fognak re-
szesülni.

Mindezeket a hírek terjesztői te-
szik azzal a cézzal, hogy a belső
rend és nyugalom felboríttassék.
Nógrádvármegye direktóriuma fel-
hívja a nagyközönséget, hogy e téves
hír terjesztőit *azonnal* adják át
a legközelebbi Vörös Őrségnek, hogy
*méltó büntetésüket kiérdem-
eljék*.

Balassagyarmat. 1919. április 16.

Direktórium.

Hirdetmény.

Az utóbbi időben többször előfordult házkutatások megakadályozása végett Közhiré teszszük, hogy házkutatások elrendelésére kizárólag a forradalmi törvényszék mellé kirendelt várbiztos vagy a vörös őrség parancsnoka illetékes.

Aki ezen illetékes személyek írásbeli felhatalmazása nélkül bárkinek a lakásában házkutatást végez, azt mint csalót kimélet nélkül a FORRADALMI TÖRVÉNYSZÉK ELÉ FOGJUK ALLITANI.

Balassagyarmat, 1919 április 21.

A megyei intéző bizottság.

HIRDETMÉNY.

A helyzet komolysága kötelességünké teszi, hogy városunk lakosságát a következőkre figyelmeztessük:

A belügyi népbiztos parancsa folytán a megyei intéző bizottság minden körülmények között megmarad a helyén és az ügyek vezetését a kezéből semmi körülmények között sem fogja kiadni. Az intéző bizottság vak fegyelmet követel a vörös hadsereg és a vörös őrség katonáitól, mert a proletárhazát csak fegyelmezett öntudatos proletárok menthetik meg.

Minden esetleges ellenforradalmi mozgalmat a legkiméletlenebbül lefogunk törni és ezért felhívjuk proletártestvéreinket, hogy minden ilyen mozgalmat azonnal jelentsenek be nekünk.

Éppen így kiméletlenül fogunk eljárni azok ellen, akik a törvényesen megválasztott tanácsok vagy azok bizottságai és tagjai ellen izgatnak vagy pedig a tanácsok, ezek bizottságainak és kiküldöttjeinek rendelkezéseit azonnal nem teljesítik.

A burzsoáktól és a proletároktól egyaránt vak engedelmességet követelünk: a kezünkben lévő rendkívüli hatalom súlya egyformán éri — mindenre való tekintet nélkül — azokat a kik rendelkezéseinknek nem engedelmeskednek.

A proletárság minden erejét szembeszegezzük az idegen imperialisták hódító vágyainak, de ugyanakkor minden erőnkkel fenn fogjuk tartani a forradalmi rendet és fegyelmet. Ehhez a nehéz munkánkhoz kérjük a proletárság önfeláldozó támogatását.

Balassagyarmat, 1919 április 21.

A vármegyei intéző bizottság.

Hirdetmény.

**A Forradalmi Kormány-
zótanács XXI. K. T. E. szá-
mu rendelete értelmében** be-
tegségi és baleseti biztosítás hatálya
alatt áll minden munkás, aki köz-
vagy magánszolgálatban munkabér,
vagy fizetés fejében dolgozik.

**A munkágyi és népjóléti
népbiztoság 3—M. N. N.
számu rendelete alapján**
felhívjuk a munkaadókat és hivatal-
vezetőket, hogy az alkalmazottakat
folyó évi márczius hó 30-ik napjá-
tól kezdve haladéktalanul, de legké-
sőbb f. év május hó 1-éig, a Balas-
sagyarmati Kerületi Munkásbiztosító
Pénztárnál, Balassagyarmaton (Te-
leky-utca 22. sz.) jelentsek be. A
bejelentésre szükséges nyomtatvá-
nyokat a pénztár a hivatalos órák
alatt (d.-e. 8-2-ig) díjtalan bo-
csájtja rendelkezésre, hol az esetleg
szükséges felvilágosítás is nyertető.

A betegnégi biztosítási járulékok,
melyeknek felét a munkaadók, felét
az alkalmazottak fizetik, a követ-
kezők:

Az I. napibérosztályban (5 ko-
rona napibéorig bezárólag) napi 34
f., heti 2 K 10 fillér.

A II. napibérosztályban (1 ko-
ronán felül 10 K-ig) napi 70 fillér,
heti 4 K 20 fillér.

A III. napibérosztályban (10 ko-
rona napibéren felül 14 K-ig) napi
54 fillér, heti 5 K 04 fillér.

A IV. napibérosztályban (14 K
napibéren felül 18 K-ig) napi 1 K
12 fillér, heti 6 K 72 fillér.

Az V. napibérosztályban (18 ko-
ronán felüli napibér után) napi 1
K 40 fillér, heti 8 K 40 fillér.

Ezön járulékon kívül a kézműves
iparosok, kik rendszerint 5-nél több
munkást nem alkalmaznak, minden
egyes alkalmazottért heti 25 fillér
balesetbiztosítási díjat fizetnek.

A sorélyeket a következő táblá-
zat tünteti fel.

Napibé- rosztály	Táppénz			Dolgozó nők		Temekezői segély
	Az első 4 heten belül	4 heten túl	(szabadidő- tartók 26 heten túl)	terheségi- gyermek- nyel-segély	szoptatási segély	
I.	3	3.75	5	5	2	150
II.	6	7.50	10	10	2	300
III.	7.20	9	12	12	2	360
IV.	9.60	12	16	16	2	480
V.	12	15	20	20	2	600

Egyben figyelmeztetjük az érde-
kelteket, hogy a fenti hivatkozott
rendelet alapján azok, kik a bejelen-
tési kötelezettségnek egyáltalán nem
tesznek eleget, vagy azt késedelme-
sen teljesítik, vagy valótlan adato-
kat jelentenek be, forradalmi tör-
vénszék elé állíttatnak.

Balassagyarmaton, 1919. évi április hó 22-én.

A Balassagyarmati Kerületi Munkásbiztosító Pénztár

Igazgatósa.

1597/1919 szám.-

Községi Direktórium 1

A proletár Diktatúráért közösen küzdő katonák, valamint a főváros lakosságának élelmezése elősegítésére a járási Direktórium elhatározta hogy a most elosztás tárgyát képező ezukor nem pénzért, hanem tojás ellenében lessz a lakosság között elosztandó. A hatóság ezukorra igényjogosultak minden kilo ezukor után 6 darab tojást köztulcsokba szolgáltatni, s csakis azok részére adható ki ezukor pénz ellenében, akik a tojás előteremtéséről végképen nem tudnak gondoskodni.

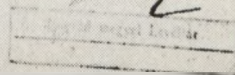
Az így összegyűlt tojás biztos helyen, gondosan megőrzendő, s azok átvétele és elszállítása céljából megbízottak fognak a községekben megjelenni. A megbízottak a tojást darabonként 1 korona vételárért fizetik, minek folytán minden kilo ezukor után körülbelül 2 korona haszon fog jelentkezni a község javára, mely összeg a községi Direktóriumok által meghatározott közszámla/ szegény klub fenntartása, hadi-özegek és árvák, rokkantak támogatására stb./- lossz fordítandó.

Felhívom a községi Direktóriumokat a járási Direktóriumnak ezen elhatározása lelkiismeretes és ügyes végrehajtására, s egyben utasítom, hogy az így összegyűlt tojás mennyiségéről hozzájárulást tegyen.

Ezen aktió szükségessége a járás lakosságának egyben is érdeke, minthogy remélhető, hogy a beszolgáltatott élelmiszerek rekonponzációja ezínen egyéb, a falusi lakosságnál nélkülözött cikkek/ petróleum, só, ezukor/- fognak kintalattani.-

Rétságon 1919 évi május hó 5-én,

Leber
jár. Direktórium.-

Felhívás.

Felhívom a megye összes földbirtokosait és földbérloit, kik 100 holdnál nagyobb birtokegységen gazdálkodnak, hogy nálam, mint a szocializált gazdaságok kerületi központi irodájában (Törvényszéki palota) haladéktalanul jelentkezzenek. Mithogy a termelés érdekei a központ szervezését tette szükségessé, a kormányzótanács rendelkezésére alulírott, mint a Földmi-

velésügyi Nephiztosság Nógrádmegyei kirendeltségének teljhatalmu megbízottja előre is figyelmeztetem a megye, illetve járás földbirtokosait és bérloit, hogy felhívásomnak mindenkor pontosan tegyenek eleget, semmiféle melegséget el nem fogadok és az engedetleneket késleltetőket, mint olyanokat, kik a termelést hátráltatják, forradalmi törvényszék elé fogom állíttatni.

Figyelmeztetés!

Figyelmeztetek minden 100 holdon felüli gazdát, illetve intézőt, hogy a gazdaságokból sem állatot, sem semminemű termést sem eladni, sem kiszállítani nem szabad. Minden eladható készlet felett a szocializált birtokok tanácsa kerületének központja fog intézkedni.

Minden 100 holdon felüli gazdák tartoznak összes termény, vetőmag, szén és benzín készletüket bejelenteni a szocializált gazdaságok **nógrádmegyei kerületének központi irodájában**

(Törvényszéki palota.) Bejelentendő továbbá, hogy milyen motorikus, vagy gázüzemű gépeket rendelkeznek, továbbá **minden gazdaság, druház, malom, terménykereskedő vagy druszló, vagy bizomnyos tartozik összeszedék, zelneg és ponyvakészletét** törvényes következmények terhe mellett a **szocializált gazdaság központi vezetőjének azonnal bejelenteni.**

Balassagyarmat, 1919. évi május hó 15-én.

MEGHIVÓ.

A balassagyarmati közművelődési tanács
propaganda osztálya

folyó évi június hó 9-én, pünkösd
hétfőjén este 8 órakor a
vármegyeháza nagytermében
tartja harmadik

SOROZATOS előadását.

melyre városunk munkás társadalmát tisztelettel meghívja

a propaganda bizottság.

Műsör:

1. **Ady-versek.** Szavalja Fehér Endre.

2. **Szabadelőadás.** Tartja Schwarcz Zsigmond műszaki főmegbízott.

3. **„Vár a fiam.”** Dramolejt 1 felvonásban írta: Mollynáry Gizella.

S Z E R E P L Ő K

ESZTER
IVÁN

Mollynáry Gizella
Ivány Gyza

VERA CSELED

Kis gyermekekkel

4. Dombó Rezső zenekarának hangversenye.

Belépő-díj személyenként 4 korona.

Szakszervezetek tagjai jegyeiket a szakszervezetek
vezetőinél, valamint a párt titkári irodában 1 korona

1919/1919.

számtól
S. Pásztor Péter
Munkásbizottság

tanítóvártörvények, H e l y e t e k

A munkügyi és népjóléti né bizottságunk 42 szü rendelete folytán megkeresem, hogy a hádirokkantakat, hádiövegyeket, hádiárvákat, továbbá az ipari, mezőgazdasági stb. baleset folytán rokkantá váltakat, illetve mind azokat is, akik ily uton veszítették el férjüket, a jukat, anyjukat, az ide mellékelte összeírási lapokon haladéktalanul összeírni és az összeíró lapokat Kovács József közigazgatási ügyosztály vezető elvtársnak főévi július hó 4-éig haladéktalanul beszolgáltatni sziveskedjék.

Összeírások továbbá egy, az elvtársné által lefektetendő külön kimutatásban a teljesen munkaképtelen betegek, tüdőbetegek elhagyott gyermekek és azon árvák is, akik jövőben gondozásában állnak; ezen kimutatások tartalmaznia kell az összeírt nevét, életkorát és pontos lakcímét, míg a jegyzet rovában fel kell az összeírt neve után tüntetni, hogy miképpen vétetett fel az összeírási kimutatásba, például: munkaképtelen, beteg, tüdőbeteg, árva vagy elhagyott gyermek.-

Ezen összeírási kimutatást szintén Kovács József közigazgatási ügyosztály vezetőjének kell átadni főévi július hó 5-éig.

Végül közlöm, hogy elvtárs összeírási körzete a következő:

.....
494 — 558. *Közvetlen*
.....
a 468-ot — 493. *Közvetlen*, alatt
.....

A szovjet köztársaság rubezhez méltó elhatározásban és elhelyezkedésben kívánja az összeírándókat részre osztani és a proletárdiktatúra egy percig sem tűrheti, hogy ezeket a szerencsétleneket továbbra is elhagyottan és testvértelesen nézzék. Az ügy érdekében tehát pontos és lelkiismeretes és összeírási munkát várunk.

S a l g o t a r j á n, 1919 Junius hó 27.

Jelölés
az intéző bizottság részére.
Nemzet ügyei, Levéltár

Hirdetmény.

Mint közismert, a kormányzótanács lemondott s helyét szocialista munkáskormány foglalta el. Az országban teljes a nyugalom. A fegyverszüneti szerződés értelmében az országot antant és román csapatok szállják meg néhány napon belül. Addig a rend, személy és vagyonbiztonságról az eddigi vörösségek gondoskodik. Az őrség egy hét óta tartó éjjel-nappali nehéz munkáját kötelessége mindenkinek támogatni.

Hogy a maihoz hasonló eset, mely a csehek figyelmét is a városra vonta, elő ne forduljon, elrendelem a legszigorubb

STATÁRIUMOT

Kávéházak, vendéglők további intézkedésig zárva tartandók. Színház, mozi és az összes kapuk 8 órakor bezárandók. A bujtogatók, pogromra izgatók vagy betörők a helyszínen agyonlövetnek. 8 óra után az utcán járni csak a városháza földsz. 21. alatt kiállított igazolvánnyal lehet. Az összes fegyverek ugyanott beszolgáltatandók, mert nem csak a vörösségek, de a megszálló román csapat is kegyetlenül elbánik azokkal, kiknél fegyvert talál. Nappal az utcán való ácsorgás szigorúan tilos. A mai zavargás felbujtóinak senki menedéket nem adhat, hanem köteles minden öntudatos munkás és polgár őket feljelenteni.

A fehérpénzt köteles mindenki elfogadni, aki megtagadja feljelentendő.

Balassagyarmat, 1919 augusztus 4.

Szijártó Lajos,
megyei parancsnok.

Fegyverkönyv

felvételét a Tulgi Tarjani községben a részvény társulat igazgatóságának 1919. évi augusztus hó 22-én tartott üléséről.

Felén voltak:

Dr. Chorin Ferenc elnök, Reimann László alelnök, ifj. dr. Chorin Ferenc vezérigazgató, Frischmann J. Frigyes, Lúcsy József és dr. Reiner Edó igazgatósági tagok.

Fegyverkönyvet írja: Dr. Reimann Ernő.

Elnök az ülést megnyitja, üdvözlő a megjelent igazgatósági tagokat. Felolvastatja a múlt ülés fegyverkönyvét,

melyet az igazgatóság hitelesít.

Elnök felhívja a vezérigazgatót, hogy az üzleti jelentést terjesztesse elő. Ifj. dr. Chorin Ferenc vezérigazgató előadja a társulat helyzetét a tanácskezelésének ideje alatt. A szövetkezmény egyik első intézkedése volt a szénbányák szocializálása. Ez a szocializálás de facto abból állott, hogy az összes szénbányák ellenőrzésére is vezetésére egy szénbányászati szakszövetséget alakítottak. Ezen szakszövetséghez oly férfiak kerültek, kiknek a társulat érdekeit sikerült - a lehetőség keretein belül - meg-

dók meg a feudalizmus és imperializmus fogalmak is. A tanítás menetét állandóan ellenőrizni és szükség esetén a fentiekben vázolt intenciók hatásosabb érvényesítésére az intézkedéseket foganatosítani fogjuk.

A vármegye direktóriuma ezen határozatát közölte összes megbízottjaival és a járási munkatársakkal is végrehajtás céljából. A vármegye művelődési osztályának a vezetője pedig jelen határozatunk végrehajtását szintén ellenőrizni tartozik.

A művelődés és oktatás ügyét átmenetileg a Fennrendelt Kormányzatának LIV. sz. rendelete szabályozza.

Minden községben, városban nyomban a helyi tanács megalakulása után megalakítandó a falusi, illetve városi művelődési osztály, illetve iskolai intézőbizottság. A tanácsok művelődési osztályai végrehajtják a vármegyei intézőbizottság és a vármegyei művelődési osztály intézkedéseit. A művelődési osztályok megalakítása után a jelenlegi iskolaszékek, gondnokságok, felügyelőbizottságok, iparostanenciskolai bizottságok, főigazgatóságok stb. nyomban megszűnnek.

Mihez tartás végett közöljük, hogy a vármegyei művelődési osztály megalakulása után a vármegyei volt tanfelügyelői hivatal is megszűnik. Az osztály vezetője minden népnevelési ügyben rendelkezésre áll és a közelebbi útmutatásokat megadja, akár a hivatalos órák alatt, akár kiszállásai alkalmával a helyszínen.

A közoktatásügyi népbiztosság 7. sz. rendelete értelmében a nevelési és oktatási intézetek és iskolák köztulajdonba vétetnek és elvben máris minden intézet állami jellegű. A végleges átvétel iránt közelebbről történik intézkedés. További rendelkezésig az eddigi iskolafenntartók a helyi járulékokat fizetni kötelesek.

A tanítók és általában az oktató személyzet minden elmaradt illetmény ügyben forduljanak a vármegyei művelődési osztály vezetőjéhez.

Mihez tartás végett közöljük, hogy minden oktató ezentúl a tanító címet viseli, de a beosztás jellege megkülönböztetendő (el. isk. tanító, középiskolai tanító stb.) Az óvónők új elnevezése játékosiskolai tanítónő. A folyó és jövő évi tanévi oktatás menetét a közoktatásügyi népbiztosságnak 1531/1919. sz. rendelete szabályozza. E szerint a tanév 2000 lakoson felüli községekben 1919. július hó 12-ig és 2000 lakoson aluli községekben június hó 28-ig bezárólag tart.

Az 1919–20 tanévben a beiratás augusztus hó 21–23-ig tart, a rendes tanítás augusztus hó 25-én megkezdendő.

A 10-ik életévüket betöltött tankötelesek a tavaszi és őszi mezőgazdasági munkálatokra szülőik vagy eltartóik kívánságára felhasználhatók, s így rövidebb időre az iskolába járás alól felmenthetők. A felmentést az iskola helyi hatósága (községi művelődési osztály) adja meg. Iparostanenciskolákban a tanítás szintén július 12-ig, illetve június hó 29-ig tart. A tanítás idejét önkényesen megcsónkító tanítók ellen fegyelmi eljárás fog indíttatni.

Az oktató személyzetnek különösen a Hivatalos Közlöny 17–22-iki számaiban foglaltakat ajánljuk figyelmébe, ahol illetményeikre vonatkozólag is tájékoztatást szerezhetnek...

Az ellenséges megszállás alól felszabadult területeken működő népnevelőket felhívjuk, hogy az összeomlott régi rendi világ romjain felépült tanácsállamot szolgálják azzal, hogy az erős elhatározással, hogy a szovjetország érdekeit és a proletárdiktatúrát a végsőkig menő küzdelemben is megóvják az ellenforradalmi áramlatokkal szemben és élni akarásukat a fentebb vázolt szellemben fogják növendékeik szívébe oltani.

Balassagyarmat, 1919. évi június hó 3-án

A vármegyei direktórium nevében:

Györgylfy

Nógrád megye Hivatalos Lapja, 1919. június 12-i (XLVIII. évf. 24.) szám 2. old.

**A NÓGRÁDI JÁRÁS INTÉZŐBIZOTTSÁGA JOBB MUNKÁT VÁR A
KÖZSÉGI INTÉZŐBIZOTTSÁGOKTÓL**
1919. június 4.

A Nógrádi járás Intézőbizottságától, 2299/1919. szám
Körrendelet az összes Községi Intéző Bizottságokhoz.

I. A járási Intézőbizottság, részint a megtartott helyszíni vizsgálatok, részint a feleknek személyesen előterjesztett panaszaiából azon szomorú tapasztalatokra jutott, hogy egyes intézőbizottsági tagok nem állanak a Tanácsköztársaság szellemének magaslatán... Általános érdek a nyugalom, a rend, a megértésnek, az emberségnek, a szenvedő és nélkülöző proletárok érdekeinek minél teljesebb és önzetlenebb megóvása. Ezen eszmekörbe helyezett eljárással simán, minden zökkenés nélkül elintézhetőek lesznek a községekben egymás között felmerülő differenciák. Öntudatos, proletárhoz méltó eljárással nagyobb lesz a kölcsönös megértés. Az áthidalhatatlannak látszó ellentétek elsimulnak. Miért is a járási Intézőbizottság utasítja a helyi intézőbizottságok tagjait, hogy mindenkinek az ügyét a legtartalmasabb, proletárhoz illő önfegyelemmel, részrehajlatlanul, a legnagyobb igazságos érzülettel, szeretettel vegye gondjaiba...

Elvárja a járási Intézőbizottság, hogy a helyi intézőbizottság minden tagja, beleilleszkedve a tanácsrendszer keretébe, nemcsak tagja, hanem lelkiismeretes képviselője lesz a proletár önfegyelmzett szellemének, melynek képviseltjeire van bízva a felette fontos rendeletek végrehajtása. Ott, ahol a járási Intézőbizottság az ellenkezőről győződne meg, a legszigorúbban fog megtorlást szerezni, ugyanígy torolva meg az egyes önkényeskedők meg nem engedett ténykedéseit.

Rétságon, 1919. június 4-én.

NmL, Diósjenői körjegyzőség iratai, 396/1919. szám

GONDOSKODÁS A MEZEI MUNKÁSOKRÓL DIÓSJENŐN
1919. június 16.

Cs. Csurja János elvtárs indítványozza, hogy a járási intézőbizottsághoz kérelem intézésék a tekintetben, hogy a szesztilalom korlátozása némileg enyhíthessék tekintettel a szorgos mezei munkálatokra, amikor a földmunkásoknak igen nagy testi erő kifejtésére van szükség, amire képtelenek a mostani grengre táplálkozás mellett, ha némi csekély mértékben bort nem élvezhetnek. A munkástanács beható, élénk vita után kimondja, hogy a jegyrendszer mellett minden felnőtt férfimunkás naponta 1/2 liter borban részesíthessék.

NmL, Diósjenői mt. jzkeve, 1919. jún. 16-i ülés

A SALGÓTARJANI MUNKÁSTANÁCS HADIGONDOZÁSI TEVÉKENYSÉGE
1919. június 27.

Salgótarján nagyközség munkás, katona és földmivestanács intézőbizottságától, 2613/1919. szám.

Rácز Béla tanító elvtársnak, Helyben.

A munkaügyi és népjóléti népbiztosságnak 42. számú rendelete folytán megkeresem, hogy a hadirokkantakat, hadiözvegyeket, hadiárvaakat, továbbá az ipari, mezőgazdasági stb baleset folytán rokkantá váltakat, illetve mindazokat is, akik ily úton veszítették el férjüket, az apjukat, anyjukat, az ide mellékelt összeírási lapokon haladéktalanul összeírni és az összeíró lapokat Kováts József közigazgatási ügyosztály vezető elvtársnak f. évi július hó 4-én multhatatlanul beszolgáltatni sziveskedjék.

Összeírandók továbbá egy, az elvtárs által lefektetendő külön kimutatásban a teljesen

munkaképtelen betegek, tüdőbetegek, elhagyott gyermekek és azon árvák is, akik jötevők gondozásában állanak...

Végül közlöm, hogy elvtárs összeirási körzete a következő: a 465-től 493-ig (terjedő) házszámok alatt.

A szovjet köztársaság emberhez méltó eltartásban és elhelyezésben kívánja az összeirandókat részesíteni és a proletárdiktatúra egy percig sem tűrheti, hogy ezeket a szerencsétleneket továbbra is elhagyatottan és testvértelenül nézze. Az ügy érdekében tehát pontos és lelkiismeretes összeirási munkát várok.

Salgótarján, 1919. június hó 27. Priska. Az Intézőbizottság elnöke.

NmL, Salgótarján nagyközség iratai, 2613/1919. szám

11.

KÜZDELEM A LAKÁSINSÉG ELLEN BALASSAGYARMATON

1919. július 10.

A községi munkástanács határozatilag kimondja, hogy a házak javítási költségei, tekintettel arra, hogy 5 éven keresztül munkás- és anyagihiány miatt javítva, tatarozva egyáltalán nem voltak, ezek helyrehozatala meg fogja haladni a mostani munka- és anyagihiány mellett a házbérlőjévédelmet. De a községnek nemcsak az a feladata, hogy a házakat javíttassa, de ha ez végre lesz hajtvva, munkáslakások, fürdő, más közbizalmi intézményeket magában foglaló épületek emelése elodázhatatlan, mert Balassagyarmaton, ebben a 14 ezer lelket meghaladó városban közfürdő nincs, továbbá semmiféle népbizalmi intézmény befogadására alkalmas épület.

A lakásinség némi enyhítése végett a munkástanács megkeresi a helybeli vörösör ezred parancsnokságát, hogy az összes vörös örököt a volt honvéd laktanyába, mely teljesen üresen áll, helyezze át, hogy az így felszabadult helyiségeket magánlakások céljára lehessen igénybe venni.

Egyben felhívja a munkás, katona és földműves szegények tanácsa a vörös őrség helyi rendészeti osztályát, hogy az ide telepedett idegeneket kutassa fel, írja össze és kikitelepítésük iránt tegyen előterjesztést a községi intéző bizottságnak.

Az építési bizottságot felhívja a munkástanács, hogy építési programját állítsa össze, költségvetéssel szerelje fel és jóváhagyás végett terjessze a munkástanács elé. Egyben elhatározta a községi munkástanács, hogy szocializált házak javításai, továbbá munkáslakások céljaira igénybe vett és veendő épületek átalakítási költségeinek fedezésére a községi direktórium semmiféle fedezettel nem rendelkezik, miért is felkéri az országos lakásbizottságot, hogy a sürgősen foganatosítandó építési munkálatok költségeinek fedezésére 300 000 Koronát bocsásson rendelkezésre...

NmL, Balassagyarmati mt. jzke, 1919. júl. 10-i ülés, 69/1919. szám

12.

A HOMOKTERENYEI MUNKÁSTANÁCS EGYES BIZOTTSÁGI TAGOKAT AKTÍVABB MŰKÖDÉSRE SERKENT

1919. július 12.

Elnök közli a tanóccsal, hogy a járási munkástanács elnöke őt szóbelileg arra utasította, hogy a megválasztott bizottságokat, és pedig a birtokrendező és termelést biztosító, egészségügyi, közművelődési bizottságokat, úgy testületileg, mint saját személyükben figyelmeztesse kötelességeik pontos teljesítésére annál is inkább, mert esetleges mulasztásáért minden bizottsági tag saját személyében is felelősséggel tartozik. Ezideig egyetlenegy bizottság sem, annak egyetlen tagja sem viselte a reábizott tisztséget azzal a lelkiismeretességgel, ahogyan ezt a proletariátus érdekei kívánják. Mindenki tehernek tekinti tisztességét s ha tesznek is valamit, azt annyira lanyhán s minden ambíció nélkül cselekszik, hogy joggal feltehetjük a kérdést, hogy ki fog hát a proletariátus érdekeiért dolgozni, ha

maguk a proletárok nem? Egyedül az élelmezési bizottság teljesíti kötelességét, a többit mind a nemtörődomség jellemzi.

Kéri ezért elnök a fentemlített bizottságoknak jelen lévő tagjait, hogy a reájuk bízottakat innentül teljesítsék azzal az odaadó buzgalommal és ambícióval, ahogyan azt tőlük a proletariátus, aki őket erre a tisztségre ültette, joggal elvárhatja.

NmL, Homokterenyei mt. jzkeve, 1919. júl. 12-i ülés, 7/1919. szám

13.

NAGYBIRTOK SZÉTO SZTASÁT TERVEZIK DIÓ SJENÖN

1919. július 27.

Dalkó Mihály tanács tag indítványozza, hogy az immár szocializált Sváb-féle gazdaság, mely szántó föld és rét területtel együtt mintegy 800 kat. holdat tesz ki, a nincstelenek részére széto szttassék azon elvek szem előtt tartásával, melyek annak idején a Károlyi féle földfelosztási törvényben lefektetve vannak.

Indítványozza továbbá, hogy elfogadás esetén a hozandó határozat a járási mezőbizottság útján a Földművelésügyi Népbiztossághoz felterjesztessék azon kérelemmel, hogy teljesíthetés esetén a földfelosztás már a folyó év őszén végrehajtható legyen.

Indokolja indítványát azzal, hogy a roppant elhanyagolt gazdaság megfogyott munkakedvvel csakis a földfelosztás folytán tehető ismét virágzóvá s több termelésre alkalmassá, annival is inkább, mert erre a nincstelen munkásság körében nagy hajlandóság mutatkozik s ez találkoznék a legnagyobb tetszéssel.

A tárgyhöz többen szólottak s az indítványt elfogadásra ajánlották, mire a következő vég határozat hozott:

39. Vég határozat. Község Munkástanácsa Dalkó Mihály elvtárs. tanács tag indítványát a legnagyobb lelkesedéssel magáévá teszi, azt egyhangúlag határozatra emeli és az indítványában említett fórumhoz felterjeszteni rendeli.

NmL, Diósjenői mt. jzkeve, 1919. júl. 27-i ülés

14.

GONDOSKODÁS AZ ORVOSOK ELLÁTÁSARÓL

1919. július 29.

Nógrádvármegye Intéző Bizottságától, 6980 1919. szám

Tárgy: Az élelmi cikkeket és anyagokat elosztó helyeken orvosoknak ácsorgás alól való mentesítése.

Hogy a vármegye területén alkalmazott orvosok a közegészségügy terén hivatásukat akadálytalanul, minden zavar nélkül elvégezhessek, szükséges, hogy az élelmi cikkeket (tej, dohány, bor stb) s más anyagokat elosztó helyeken soron kívül kielégítést nyerjenek. Miért is elrendeljük, hogy az orvosok a nógrádvármegyei helyi csoport elnöksége által névre kiállított, vörös keresztel és vörös színű átlószerű vonallal megjelölt igazolványok felmutatása mellett járandóságukat soron kívül nyerjék el.

Ezzel kapcsolatban nehogy az orvosok működése és a helyszínen való gyors megjelenése gátoltassék, a fentebb megjelölt igazolványok megállapított záróra után való kimaradásra, továbbá az elváltató lpolly folyó vonal átlépésére, rekvirálás és lakásuknak igénylése alul való mentesítésre jogosultsággal bírnak.

A vm. Intézőbizottság meg van róla győződve, hogy úgy a helyi direktóriumok, mint a vörössérség parancsnokai az orvosoknak az emberiség érdekében tett fontos hivatását és szolgálatait mindenkor figyelembe veszik s közegeiket, valamint tagjaikat fentiekre megfelelően kioktatják s az orvosokat fenti igazolvány előmutatása esetén hathatósan támogatni fogják.

Balassagyarmat, 1919. július 29. Vármegyei Intézőbizottság: Györgyffy

Nógrádmegye Hivatalos Lapja, 1919. aug. 7-i (XLVIII. évf. 32.) szám, 1. old.

FELOSZLIK A SALGÓTARJANI MUNKÁSTANÁCS
1919 augusztus 9.

Jegyzőkönyv.

Felvétetett Salgótarjánban a salgótarjáni munkás, katona és földművestanácsának 1919. évi augusztus hó 9-ik napján d. e. 10. órákor megtartott ülésében.

Jelen voltak: Elnök Priska Dezső, György István és Venczel Gyula intézőbizottsági tagok, Csizi József, Malomhegyi Dezső, Fehér Vilmos, Vilezsál Antal, Hraskó Károly, Klepej Ferenc, Gastanek Ferenc, Kiss István, Szekeres János, Bordács Dánielné, Veigner Jolán, Gacza Ferencné, Hatvani Miklós, Percze István, Kápolnai Mihály, Toth István, Fülöp Pál, Cibura István, Galó József, Hack Gyula, Tauschek Károly, Sztremen János, és Licskó Béla tanácsstagok, továbbá Szecsey Ernő járási főszolgabíró és Tóth Gyula községi bíró s végre Kovács József községi jegyző, utóbbi mint ezen ülés alkalmi jegyzője.

Priska Dezső elnök a megjelent tanácsstagokat szívélyesen üdvözlölvén előadja, hogy az utóbbi időben Magyarország politikai helyzete nagy változáson ment keresztül.

Tegnap még arról a megállapodásról tudott az intézőbizottság, hogy községünket cseh csapatok fogják megszállni, míg a mai napon ezen csapatokat a román megszálló csapatok előzték meg.

Miután idegen megszálló csapatok jelenléte folytán nézete szerint a fennálló munkástanács a közigazgatás vitelét továbbra már nem láthatja el, miután továbbá az újonnan alakult kormánytól rendeletek egyáltalán nem érkeztek, arra nézve kellene a tanácsnak határozatot hoznia, hogy a közigazgatás vezetését továbbra is megtartsák-e, avagy nem? Mielőtt azonban a tanács e tekintetben határozatot hozna, felkéri Malomhegyi Dezső elvtársat, mint a járási intéző bizottság elnökét, hogy szíveskedjék az ülésen nyilatkozni arra nézve, hogy az újonnan megalakult kormánytól esetleg a járási intéző bizottsághoz nem érkeztek-e rendelkezések.

Malomhegyi Dezső, mint a járási intéző bizottság elnöke a hozzá intézett kérdésre bejelenti, hogy a járáshoz az újonnan alakult kormánytól ugyan rendelkezések nem érkeztek, de a maga részéről is csak azt tanácsolhatja, hogy a községi munkástanácsok és intézőbizottságok mondják ki feloszlatusukat és adják át a községi közigazgatás vezetését a volt Károlyi-féle kormány idejében működött tényezőknek...

A tanács a feltett kérdésre egyhangúlag hozott határozattal kimondotta, hogy feloszlik, működését beszünteti és a község közigazgatásának vezetését az arra illetékes előjáróságnak átadja...

Hack Gyula, mint az acélgár ellenőrző munkástanács elnöke, felkéri a jelenlévő járási főszolgabíró és község bíráját, hogy a hivatalokban működő tisztviselőket, úgyszintén a község polgárságát is óva intse attól, hogy a munkásság vezetőségét, a tanács tagjait holmi alaptalan vádaskodásokkal a megszálló csapatok parancsnoksága előtt ne illessék, mert ebből csak bonyodalmak származtatnának, ami pedig nézete szerint a községre, de senkire nézve sem kívánatos.

Megvan ugyanis felszólaló győződve arról, hogy a munkásság vezetősége teendőinek ellátása körül a legnagyobb fokú szorgalmat, pontoságot fejtett ki; minden cselekedetével a község anyagi érdekeinek előmozdítását célozta s éppen ezért igen sokszor a legmesszebb menő méltányosságra támaszkodva, minden igyekezetével a község anyagi fejlődését és a községi lakosság jólétét mozdította elő.

Priska Dezső elnök hasonlóan oda nyilatkozott, hogy úgy a tanács, mint az intéző bizottság és annak tagjai csak a köz érdekében teljesítették kötelességüket, szorgalommal és mindent a legnagyobb mértékben mérlegelve igyekeztek azon lenni, hogy a község anyagi javait gyarapítsák és a községet a fölösleges költségtől mentesítsék.

Nyugodt lelkiismerettel adják át tehát a község vezetését és a velük szemben támasztandó minden esetleges vádaskodással szemben helyüket megállva, cselekedeteikért bárkivel szemben is készséggel felelni fognak...

A SALGÓTARJÁNI JÁRÁSI INTÉZŐBIZOTTSÁG ATADJA AZ IGAZGATÁST
1919. augusztus 9.

A salgótarjáni járási intéző bizottságtól, 3950/1919. szám

Községi Intéző bizottságnak, Salgótarján.

Értesítjük, hogy folyó hó 9-én szervezett munkásság képviselői kezébe a járási intézőbizottság letette megbízatását a változott kormányformára való tekintettel. A szervezett munkásság képviselői ezen lemondásukat tudomásul vették és elfogadták, ennél fogva hivatalukat a mai napon a járási főszolgahíroságnak átadtuk. Utasítjuk a községi intéző bizottságot, hogy hivatalukat a kör-, községi jegyzőknek, bírónak hivatalos elszámolás és leltár mellett haladéktalanul adják át.

NmL, Salgótarján nagyközség iratai, 3602/1919. szám

AZ ELLENFORRADALMI RENDSZER KÉPVISELŐINEK ELSŐ ÉRTÉKELÉSE
A PROLETÁRDIKTATÚRA LEFOLYÁSÁRÓL SALGÓTARJANBAN
1920. július 14.

... A kommunizmus kitörése a lakosság illetve a munkásság körében óriási lelkesedést váltott ki. Lázás izgatottságot keltett ezen forduló pont, minden munkás egy hősnék gondolta magát, mint aki a kommunizmus kitörésének egy-egy támogatója, felidezője és létrehozó tagja. Lázás izgatottsággal és a legnagyobb sürgősséggel alapították meg a munkástanácsot. A munkástanácsnak elnöke 1919. év április 10-ig Bozó György volt, ezentúl a proletárdiktatúra bukásáig Priska Dezső. Tagjai voltak György István, Vencel Gyula, Csizi József, Malomhegyi Dezső, Fehér Vilmos, Vilezsál Antal, Hráskó Károly, Klepej Ferenc, Gastanek Ferenc, Kis István, Szekeres János, Bordás Dánielné, Vajgner Jolán, Gaca Ferencné, Hatvani Miklós, Perce István, Kápolnai Mihály, Tóth István, Fülöp Pál, Czibora István, Galó József, Hack Gyula, Tauschek Károly, Sztremen János, Gólián András, Tóth Pál, Liczkó Béla.

A munkástanács megalakulása után a közigazgatását átvette, általában minden intézkedés az ő kezében összpontosult. Senki más, mint a munkástanács semmiféle intézkedést nem tehetett.

Később a munkástanács kebeléből az ügyek intézésére egy öttagú intézőbizottság alakult, tagjai voltak Priska Dezső, György István, Vencel Gyula, Csomor Mátyás és Gólián András, később Tóth Pál is ezen intézőbizottságnak tagja volt.

Ezen kívül volt közművelődés-, egészségügyi és pénzügyi bizottság. A művelődés- és pénzügyi bizottság elnöke Fehér Vilmos volt, volt még katonatanács is, ez 11 tagból állott, elnöke Mendelzon volt. A forradalmi törvényszék elnöke Fajd József volt.

A községből egyesektől bútorokat rekviráltak, de ezen rekvirálások a legnagyobb részt elismervény ellenében történtek. Erőszakos események egész sorozata állott elő, hiszen az egész ténykedésük az erőszakosság elvén alapult.

Vörös katonák voltak a községben, itt alakították meg a salgótarjáni munkásszázadot is az acélgyári munkások sorából, ennek parancsnoka Czirbesz István volt. A vöröskatonák a kommunizmusért lelkesedtek, annak feltétlen hívei voltak s azt gondolták, hogy a kommunizmust minden körülmények között fenntartják.

Salgótarján, 1920. július hó 14-én. Jegyző.

NmL, Salgótarján nagyközség iratai, 1912/1920 szám

Összeállította :
SCHNEIDER MIKLÓS

A Tanácsköztársaság művelődési politikájáról

1919. március 21-ével hős, dicső korszak vette kezdetét a magyar nép történetében. Az új munkáshatalom első feladata volt az uralkodó osztály hatalmának megdöntése politikai, gazdasági és kulturális vonalon. Köztulajdonba vették a termelőeszközöket: gyárat, bányákat, üzemeket, földet, és bankokat. Az új gazdasági renddel párhuzamosan kezdték kialakítani a szocialista állam rendjét. Létrejöttek és megalakultak az új hatalom szervei. A termelőeszközök köztulajdonba vétele, valamint a szocialista államrend kialakítása megteremtette a lehetőségét és feltételeit a szocialista kultúrforradalom kibontakoztatásának. A dolgozók érdekei megkivánták, hogy a legsürgősebben fel kell számolni az uralkodó osztály kulturális monopolhelyzetét, megteremtve ezzel a dolgozók művelődésének lehetőségét.

A Tanácsköztársaság alkotmánya alapelveként mondta ki: „A Tanácsköztársaság megszünteti a burzsoázia műveltségi kiváltságát és megnyitja a dolgozók előtt a műveltség megszerzésének lehetőségeit.” (A Magyar Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság Alkotmánya alapelveinek X. §-a). Az alkotmányban biztosított jogok alapján szélesre tárult a kultúra kapuja a dolgozók előtt. De nemcsak a lehetőségek nyíltak meg, hanem a gazdasági és politikai irányítás mellett, a kultúra irányítása is a dolgozók kezébe került. Az emberfölötti munka mellett – melyet gazdasági és politikai téren kellett elvégezni – sok időt és anyagi erőt áldoztak arra, hogy megteremtsék az oktatás és művelődésügy új rendszerét.

Magyarországon a feudális maradványokkal terhelt, elmaradott gazdasági és politikai helyzet rányomta pecsétjét az oktatásra és művelődésre is. Még olyan burzsoá forradalmi követelmények sem valósultak meg, mint az állam és egyház, egyház és oktatás szétválasztása. Nem volt egységes iskolai rendszer. A magániskolák és az egyházi iskolák mellett – melyek az iskolák zömét tették ki – csak nagyon gyér számban lehetett találni állami iskolákat. A vidéki népoktatás színvonala rendkívül alacsony volt. A nevelőmunkát a sovinizmus és klerikalizmus jellemezte.

Nemcsak a dolgozók voltak elzárva a kultúra minden lehetőségétől, hanem a haladószellemű tudósokat és művészeket is háttérbe szorították. Az uralkodó osztály érdekei és az elembertelenítő kizsákmányolás minden haladó szellemet gúzsba kötött. Ilyen örökséget kellett átvennie a fiatal Tanácsköztársaságnak, ugyanakkor teljesen járatlan úton kellett elindulnia.

A művelődésügyi politika központi irányítója és szervezője a Közoktatásügyi Népbiztosság volt. A művelődésügyi reformot is a Népbiztosság készítette elő. A vidéki kulturális élet irányítására a helyi direktóriumok keretén belül művelődésügyi osztályokat szerveztek. A Nógrádi Vörös Ujság 1919. április 23-i száma közli hogy megalakult a megyei művelődésügyi osztály, és a megyei direktórium művelődési megbízottnak Szabó Lajos középiskolai tanárt és Tettléri Károly segédtanfelügyelőt, elemi iskolai tanítót nevezte ki. A művelődésügyi osztályok kezdeti munkáját tükrözi a Nógrádi Vörös Ujság 1919. május 15-i számában közölt értesítés, melyben a Közművelődési Tanács értesíti a megye dolgozóit,

hogy a megye nagyobb településein minden vasárnap délután előadásokat tartanak társadalmi, közgazdasági és művészeti kérdésekről, melyeket a Művelődési Tanács szervez. A művelődésügyi osztályok mellett nagyszámban dolgoztak társadalmi bizottságok, melyekben a dolgozók és értelmiségiek százai vettek részt. A Nógrádi Népszava 1919. június 15-i száma felhívást közölt a megye orvosaihoz, mélnökeihez és ügyvédeihez, hogy jelentkezzenek előadásokat tartani.

A Közoktatásügyi Népbiztosság által kidolgozott reformterv kiterjedt az oktatás és népművelés minden lényeges területére. A szocialista művelődéspolitikai kibontakozásának egyik előfeltétele volt egyes, demokratikus jellegű átalakítások végrehajtása. Ilyen volt az állam és egyház szétválasztása. Az állam a vallást az állampolgárok magánügyének nyilvánította, a vallás szabad gyakorlásának jogát pedig az Alkotmányban biztosította mindenki számára: „A dolgozók igazi lelkiismeret szabadságát azzal védi a Tanácsköztársaság, hogy elválasztja teljesen a zegyházat az államtól, az iskolát az egyháztól. A vallását mindenki gyakorolhatja.” (Az Alkotmány XI. §-a.)

A főváros Közoktatásügyi Népbiztossága a következő rendeletet adta ki: „Elrendelem, hogy az összes iskolában a vallást tanítását azonnal megszüntessék és a felszabaduló órák részben a mai társadalmi viszonyok ismertetésére, részben közismereti tárgyak tanítására fordítandók.” (Vörös Ujság 1919. március 28-i szám: „Nincs hitoktatás a főváros iskoláiban”).

A Nógrádi Hírlap 1919. április 6-i számában jelent meg a Megyei Direktórium rendelete a vallás tanításának megszüntetéséről a megye iskoláiban.

A Tanácsköztársaság művelődésügyi politikája megvalósításának első és fontos feladata volt az egységes, átfogó állami iskolai rendszer megteremtése. Az iskolákat a szocialista nevelés szolgálatába állították. Minden iskolát államosítottak és kimondták, hogy az oktatás, a nevelés állami feladat. Különösen döntő jelentőségű volt az egyházi iskolák államosítása, melyek a reakciós, feudális nevelés fellegvárai voltak. A régi osztálytagozódást tükröző iskolai rendszer helyett az új rendszer alapjának a nyolcosztályos, egységes, minden 6–14 éves gyermek számára kötelező népiskolát tekintették. Minden előkészületet megtettek a Közoktatásügyi Népbiztosság utasítása alapján, hogy az 1920/21-es tanévben megvalósuljon ez a terv. Erre azonban csak egy negyedszázad múlva – 1945 után – kerülhetett sor.

Igen fontos intézkedés volt, hogy ingyenessé tették az oktatást. Ez mindenki számára biztosította a tanulási lehetőséget. Ezt tükrözi a fővárosi Népbiztosság 1919. március 28-án kiadott rendelete: „A főváros összes iskoláiban és tanfolyamain a tanítás ingyenes, mindennemű tandíj szedést ezennel megszüntetünk.” (Budapesti Népbiztosság Hivatalos Közlönye, 1919. ápr. 11-i szám, XIV-es rendelet)

Az iskolareform keretén belül nagy jelentőségű volt a Közoktatásügyi Népbiztosság intézkedése az osztatlan iskolák felszámolására. A rendelet kimondta: „Az osztatlan népiskolákat a régi rendnek ezt a szégyenletes és szomorú intézményét, mely a tanítóira alig megvalósítható feladatokat róva, a népfelvilágosító munkának egyik fő akadályozója a Közoktatásügyi Népbiztosság rövid idő alatt teljesen meg akarja szüntetni.” (Közoktatásügyi Népbiztosság, X-es számú rendelete, 1919. április 20.)

A dolgozó nők helyzetének javítására az óvodák és napközi otthonok hálózatának széleskörű kiépítését tervezték. Nem feledkeztek meg a beteg és gyenge gyerekekről sem. Részükre szanatóriumi napköziotthonokat terveztek. Az óvodákat játékkiskoláknak szervezték át, ez az elnevezés jobban tükrözte az azokban végzett tevékenység tartalmát és célját.

A Tanácsköztársaság iskolai és oktatási reformja komoly jelentőséggel bírt a pedagógusok számára is. A tanítók örömmel fogadták az intézkedéseket, mert saját munkájuk megbecsülését látták bennük. Látták, hogy megteremtődik az igazi pedagógiai munka alapja. Ezrével vettek részt a különböző továbbképzésekben. Az ország területén 15 000 tanítóval ismertették a megváltozott politikai és társadalmi viszonyokat, az iskola szerepét a tanácsrendszerben. A megyék művelődésügyi osztályai tanfolyamokat és előadássorozatokat szerveztek a pedagógusok minél gyorsabb átképzésének érdekében. Egyik legfontosabb feladat volt a pedagógusok világnézetének megváltoztatása és átalakítása. A Nógrádi Népszava 1919. augusztus 3-i száma hírt adott arról, hogy a megyében befejeződött a tanítók átképző tanfolyama és 85 fő kapott látogatási bizonyítványt. Különböző kézikönyveket és segédanyagokat adtak ki a pedagógusok munkájának segítésére. Ilyen pl. a „Történeti kézikönyv” és „A természet könyve”. Mindkét kézikönyv a szocialista szellem elterjedését szolgálta. Az egész iskolareform keretén belül nagyon komoly helyet kapott a gyakorlati tantárgyak oktatása. Az általános iskolákban bevezették a kézimunka órákat, középiskolákban pedig a politechnikai oktatást. Ezen tantárgyak helyes tanítása érdekében rendeletben előírt külön szaktanfolyamokat rendeztek a pedagógusok részére. A pedagógusok átnevelése és oktatása mellett a Tanácsköztársaság kormánya nem feledkezett meg a pedagógusok megbecsüléséről, anyagi helyzetük javításáról sem. Rendezték a tanítók fizetését, mentesítették a népoktatásban résztvevő tanerőket a szolgálati díj, valamint bármilyen címen fizetendő nyugdíj járulék fizetése alól. A Közoktatásügyi Népbiztosság rendeletet adott ki, hogy a nevelőknek személyenként 1000 korona gyorselőleget kell folyósítani, melynek visszatérítéséről később intézkednek. Az iskolareform érdekében hozott intézkedések, valamint a pedagógusok megbecsülését célzó rendeletek tükrözik, hogy milyen jelentős szerepet kapott az egész Tanácsköztársaság munkájában a szocialista iskolaügy kibontakoztatása.

Az iskolareform kiterjedt a középiskolákra és a felsőfokú oktatásra is. A középiskolákban megkezdték a szocializmus alapelveinek ismertetését. Kevésbé fontos tantárgyak rovására kibővítették a természettudományos oktatást. A Nógrádi Vörös Újság 1919. május 1-i száma cikket közöl „Új kultúra” címmel Dr. Holló Dezső tollából. A cikk a természettudományos oktatás fontosságát méltatja és rámutat a tárgy jelentőségére az iskolai munkában. A balassagyarmati gimnáziumba új szociológiai tanárt neveztek ki Dr. Gellér Árpád személyében. Bevezették az ingyenes zeneoktatást és széleskörű ismereteket nyújtottak a tanulóknak önképző körökben, a különböző művészeti területekről. A Nógrádi Népszava 1919. június 8-i száma tudtára adta a balassagyarmati dolgozóknak, hogy június 14-én a gimnázium Madách Imre irodalmi önképző köre Ady-estet tart. A Megyeházán rendszeresen rendeztek zenei hangversenyeket a diákok részére. A gimnáziumokban sok diákot áthatott a forradalmi szellem. Komoly méretekben vettek részt az aktív harcokban, jelentkeztek a Vörös Hadseregbe. A Nógrádi Hírlap 1919. április 13-i száma Diákok a Vörös Hadseregben címmel cikket közölt, s

tudósítást adott arról, hogy a balassagyarmati gimnáziumban két katonai egység alakult.

Egyes iparágaknak megfelelően a Tanácsköztársaság kormánya több szakiskola megszervezését tervezte. A szakiskolák pedagógusai számára állandó jellegű szaktanári képzést kívántak biztosítani.

Komoly feladatot és felelősséget jelentett a felsőfokú oktatás átszervezése és megreformálása. Ezen a területen három fontos feladatot kellett sürgősen végrehajtani: 1. biztosítani a marxista oktatást; 2. fokozni az egyetemi képzés színvonalát; 3. biztosítani a rátermett munkásgyermek egyetemi tanulását. Az egyetemeken a hittudományi fakultást megszüntették, a hittudósok képzését egyházi feladattá tették. A munkás és paraszt szülők gyermekeinek egyetemi tanulását azzal is segítették, hogy a főiskolákon és az egyetemeken belül 3 hónapos előképző tanfolyamokat szerveztek. Marx–Engels munkáseyetemeket hívtak életre, ahol a különböző állami és pártfunkcióban lévő vezetőket képezték. A munkos és paraszt hallgatókat anyagilag is támogatták, számukra munkakedvezményt és ösztöndíjakat biztosítottak. Az iskolai oktatás mellett komolyan foglalkoztak az ifjúmunkások és iparitanuók helyzetével. Rendezték munkaidejüket és bérüket, valamint korszerű tanulási lehetőséget biztosítottak számukra. Megszüntették a munkáltatók önkényeskedését is.

A művelődésügyi politikában hatalmas szerepet kapott az iskolán kívüli felnőtt oktatás és népművelés. Vidéken a direktóriumok által létrehozott népművelési osztályok, vagy Közművelődési Tanácsok irányították ezt a munkát. Az iskolán kívüli oktatás egyik legfontosabb célkitűzése az analfabétizmus felszámolása volt, melyet a világháború előtti félfudális rendszer hagyott örökségül. Ebben az időben a lakosság közel 30%-a volt írástudatlan. Ezek számára a megyékben írás-olvasás tanfolyamokat szerveztek. A tanfolyamokon kívül ismeretterjesztő, zenei és irodalmi előadások, múzeumlátogatások és tanulmányi kirándulások biztosították a művelődési lehetőségek széles skáláját. A Tanácsköztársaság fennállásának ideje alatt vidéken 273 ismeretterjesztő előadást tartottak, mintegy 250 000 hallgató részvételével. Az előadásokon kívül 184 ipari és mezőgazdasági tanfolyamot indítottak, amelyek résztvevőinek száma mintegy 6000 főt tett ki. Vidékre a központból hetenként 90–95 diaposzitiv sorozatot igényeltek az előadásokhoz. Pesten és környékén 56 zenei és irodalmi előadást tartottak, az előadásokon a haladószellemű irodalmi és zenei műveket mutatták be. Meglepő a dolgozók nagyszámú részvétele az előadásokon. (6–800 fő egy-egy előadáson.) Az ifjúmunkások részére összesen 691 előadást tartottak művészeti, társadalom- és természettudományi, valamint közismereti tárgyakból. Negyvenkét múzeumlátogatást szerveztek, mintegy 1200 fiatalnak. (Jelentés a Közoktatásügyi Népbiztosság működéséről). A számok mutatják, hogy a dolgozók mennyire éltek a művelődési lehetőségekkel. A Közművelődésügyi Tanácsok újságokban, plakátokon és agitátorokon keresztül szervezték és népszerűsítették az előadásokat. A Nógrádi Népszava 1919. június 1-i számában hirdetésnyel jelent meg arról, hogy a Közművelődésügyi Tanács előadássorozatának második előadása június 7-én lesz. Ugyancsak előadást jelentett be július 9-re A technika fejlődése a jövő társadalmában címmel. Az előadást Horváth Gyula gimnáziumi tanár tartotta. Mikó Pál tanár július 6-án A jövő iskolájáról tartott előadást. Az előadássorozatok

rendezése mellett megkezdték a különböző könyvek kiadását, melyek a szocialista eszmét terjesztették. Első ízben jelentek meg magyarul Marx, Engels és Lenin művei.

Nagy példányszámban adtak ki természettudományos és egészségügyi ismereteket nyújtó füzet sorozatot. A Nógrádi Vörös Újság felhívást közölt, hogy a dolgozók olvassák azokat a hasznos könyveket és új kiadványokat, melyeket a Közművelődésügyi Tanács propaganda osztálya ad ki. A Nógrádi Népszava 1919. június 15-i száma cikket közölt, melyben megírja, hogy a tervszerű népművelési munka érdekében a párttitkárokat és a nevelőmunkásokat (tanítók és tanárok) közös értekezletre hívták össze, melyen összehangolták a munkát és beosztották az egyes tevékenységek időpontját. (Pl. egy heti program Balassagyarmaton: Vasárnap délelőtt az ifjúmunkások mozgalmi napja; kedden nőnapi rendezvények; csütörtökön pártnap; hétfőn, szerdán és pénteken agitátorképző iskola). Az agitátorképzésre nagy gondot fordítottak. Sorozatosan rendezték az agitátorképző tanfolyamokat.

Az irodalom, a művészet és a tudomány eredményeit a dolgozók közkincsévé kívánták tenni. Ez a program találkozott a haladó művészek, tudósok helyeslésével. A programban a saját vágyuk megvalósulását látták, azt, hogy alkotásaik azok számára válnak elérhetővé, akik a legjobban megbecsülik: a dolgozók számára. Az irodalom, a művészetek és a tudományok legkiválóbb képviselői részt vettek a kulturális életben: Juhász Gyula, Tóth Árpád, Móricz Zsigmond, aki örömmel üdvözölte a Somogyban megalakult termelőszövetkezeteket; a zeneművészek közül Bartók Béla, Kodály Zoltán, Weiner Leó; a képzőművészek közül: Ferenczi Béni, Pór Bertalan, Vedres Márk; a színészek közül: Csontos Gyula, Ódry Árpád, Somlai Arthur, Rátkai Márton. A Tanácsköztársaság rendszeresen gondoskodott az írókról, művészekről és tudósokról. Munkájuk megbecsülését tükröző anyagi támogatásban részesítette őket.

A Forradalmi Kormányzótanács 1919. március 22-én köztulajdonba vette a magánkézben lévő színházakat, s ezzel megnyitotta a színházak kapuit a dolgozók előtt. A Közoktatásügyi Népbiztosság határozata tartalmazza a színházakról: „A színházjegyek többségét a dolgozó munkásság részére tartjuk fenn, leszállított áron. Ezen leszállított árú jegyeket a szakszervezet útján kapja meg a munkásság.” (Plakát archívum. Plakátgyűjtemény. V/130/919.). A korabeli újságok hosszú cikkekben számolnak be a dolgozók színházlátogatásáról. Az új közönség igényének megfelelően, száműzték a színházak műsoráról a reakciós darabokat. Klasszikus és haladó szellemű műveket mutattak be.

A színészeket állami státusba helyezték, ezzel biztosítva számukra a nyugodt alkotómunkát. A Tanácsköztársaság nemcsak a főváros színházellátásáról gondoskodott, hanem komoly figyelmet fordított a vidéki dolgozók színházellátására is. Vándor társulatok járták azokat a vidékeket, ahol nem voltak állami színházak. Erről tanúskodik a Nógrádi Népszava 1919. július 13-i száma, melyben értesítették a megye dolgozóit, hogy keszthelyi színészek érkeztek Balassagyarmatra, ahol színházi előadást tartanak. A színházak államosításával párhuzamosan köztulajdonba vették a filmpart és filmszínházakat. A művészi játékfilmek gyártása mellett komoly gondot fordítottak a természettudományos és ismeretterjesztő filmek készítésére. Sok új mozit hoztak létre a falvakban. A tanyák ellátására vándormozikat állítottak fel. A gyermekek részére rendszeres mesefilm-vetítéseket rendeztek. Felismerve a film nevelő jellegét, rendeletben biztosították a rendszeres film-

előadások tartását. Közoktatásügyi Népbiztosság 17-es számú rendelete szabályozta a mozihelyiségek igénybevételének rendjét. Nagy hatású volt annak a hét szovjet filmnek vetítése, melyet Szamuely Tibor hadügyi népbiztos hozott repülőgépen Szovjet–Oroszországból. A hét film az orosz filmgyártás legkiválóbb filmjei közé tartozott. A zenei élet is felélénkült. A Tanácsköztársaság idején nagy megbecsülésben részesítették az előző időkben háttérbe szorított Bartók Bélát és Kodály Zoltánt. A zenei kultúra terjesztése érdekében operaelőadásokat és munkáshangversenyeket rendeztek. Vidéken sorban alakultak meg a munkásdalárdák és zenei társaságok. 1919. június 22-én kamarazene estet rendeztek Balassagyarmaton. Július 6-án ismét hangversenyt rendeztek a Megyeházán. Július 20-án megalakult Balassagyarmaton a kamarazenei társaság és a munkáskórus. A múzeumok és egyéb kulturális intézmények államosításával is a dolgozók művelődését kívánta szolgálni a Tanácsköztársaság. A kultúra területén elért eredmények a dolgozókon kívül nagy hatással voltak az értelmiségiekre, tanítókra, tanárookra, tudósokra, valamint a művészekre. Nagyrésztük őszinte lelkesedéssel segítette a Tanácsköztársaság művelődési programjának megvalósulását.

GÁLFI ÁRPÁD

Adalékok a Tanácsköztársaság megyei egészségpolitikájához

Nógrád megye a Tanácsköztársaság előtt az egészségügy területén is igen mostoha helyzetben volt. A Fényes Elek által szerkesztett „Magyarország Statisztikája” című 1842-ben megjelent könyvből kiderül, hogy 1839-ben az ausztriai nem magyar tartományokban 22 millió lakosra 4127 orvos jutott, Magyarország 12 millió 880 ezer lakosára 640, ebből Nógrád megye 181 ezer lakosára 2 orvos. 1850-ben a Nógrádi Császári és Királyi Megyehatóság kimutatása szerint a megyének már 7 orvosa van. 1900-ra ezek száma 50-re emelkedett.

A helyzetet jól jellemezhetjük ha a megyei adatokat összehasonlítjuk az országgal. Nógrád megyében a 7 éven aluli halálozások száma évtizedeken át 10–15⁰/₀-kal az országos fölött járt. Így volt ez Salgótarjánban is. Salgó-Tarján nagyközség halotti anyakönyvébe 1895. szeptember 30-tól 1896. szeptember 30-ig 395 halálesetet jegyeztek be. Ebből a hét éven aluli halottak száma 260, tehát 65,8⁰/₀. Az országos átlag 1895-ben 53⁰/₀ volt.

A 260 gyermekhalottból 250 bányász, gyárimunkás, kisiparos, cseléd, és földműves, tehát – az akkori szóhasználattal élve – az „alsóbb néposztály” gyermeke. A hétéven aluliak több mint kétharmada gyengeség, bélhurut, görcsök, tüdő- és mellhártyagyulladásban halt meg. A felnőttek halálozási okai között a tuberkolózis 28,8⁰/₀-kal szerepel.

A „ferencjózsefi boldog békeidők”-re a megdöbbentően nagy csecsemő- és gyermekhalálozás, az orvos és bábanélküliség jellemző. Ehhez járultak még a legkülönbözőbb járványok – leggyakrabban a „Rothadó Hideg” (febris putrida), a tífusz, kolera, kanyaró, vörheny – valamint a nemzet „elsatnyulása”. Mindezek természetesen kihatnak a sorozási eredményekre is; évtizedeken át jó eredménynek számított, ha az előállított sorkötelesek 29⁰/₀-a alkalmas minősítést nyert.

Több, a megyében élő orvos emelt szót vagy írt cikket a túrhetetlen állapotok megváltoztatása érdekében, sajnos nem sok eredménnyel. Dr. Mandel Ignác kórházi főorvos Balassagyarmaton 1912. november 24-én a Magyar Társadalomtudományi Társulat ülésén tartott előadást. Itt többek között elpanaszolta, hogy a közegészségügy iránt az érdeklődés nem nagy és azt a sajtó sem támogatja. Még az olyan neves orvos-írók cikkeit is, mint Grósz Emil és Schachter, csak rövidítve közlik. Orvosi dolgokról csak akkor írnak, amikor valami botrány adódik. Az állam vezető férfijaiban is kevés az érzék a közegészségügy iránt.

Az első világháború tovább súlyosbította a helyzetet. Alispáni jelentés szerint 1915-ben az ázsiai kolera rohamosan lépett fel Balassagyarmaton, Szécsényben, Losoncon, Salgótarjánban és Zagyvapálfalván, amelyet az ország északi-keleti vármegyéiből ideözönlött katonaság hurcolt be. Ugyanekkor az egészségügyi közszolgálat 22 orvos hadiszolgálatra való behívása folytán „sok kívánnivalót” (alispáni szóhasználat) hagyott hátra. Egész vidékek maradtak orvos nélkül. A Salgótarján–Hatvan-i vonal mentén, valamint az egész kékkői járásban

egyetlen orvos sem volt. Emiatt a szennai, kisterenyei és füleki orvosi körzetben ötödéves orvosnövendékeket alkalmaztak.

A katonaság, a frontközelből menekülők nagy mértékben terjesztették a nemibetegségeket is. A Nógrádi Hírlap 1916. évi 23-ik számában dr. Fischer Ármin rébsági járási főorvos „Harc a venereás betegségek ellen” című cikkét közli. Ebben a főorvos többek között a következőket írja: „... Jendrassik egyetemi tanár szavai szerint a most dúló véres európai háború ha a civilizációt nem is vitte előbbre, a szifilizációt igen... A vármegye lakossága 285 845. Átlagos számítások szerint ebből 25 000-nek van valamilyen venereás baja...” Ingyenes rendelés, kezelés ezek számára a megye területén ezidőben nem volt.

Ilyen közegészségügyi helyzetet „örökölve” kezdte meg a Tanácsköztársaság az évszázados lemaradás felszámolását.

A Forradalmi Kormányzótanács LXX. számú rendelete gondoskodott a kórházak, gyógyító-, rendelő- és gondozóintézetek, szanatóriumok köztulajdonba vételéről, helyi egészségügyi bizottságok választásáról és a kórházi ápolás ingyenességéről. 1919. május 6-án készült el a Munkaügyi és Népjóléti Népbizottság rendelete az állami kórházakban dolgozó orvosok fizetéséről. E szerint az al- és segédorvosok járandósága lakás- és bérpótlékkal együtt havi 1600 korona és családtagonként 100 korona pótlék. Adjunktosoké és főorvosoké havi 2000 korona és családtagonként 100 korona pótlék. Az orvosok állami alkalmazottak lettek, rendszeresen kapták fizetésüket és díjtalanul álltak a betegek rendelkezésére. Kötelezővé vált a betegsegélyző és a balesetbiztosítás minden dolgozó számára. A beteg munkás napi 5–20 korona bért kapott, a munkaképtelenek járadékát magasra emelték. A társ- és biztosítópénztárakat államosították, megszervezték a gyermekek üdültetését.

Nógrád vármegye Direktóriuma még külön is gondolt orvosaira. A megyei hivatalos lapban elrendelték, hogy az orvosokat az élelmszerért való sorbanállástól mentesíteni kell, hogy azok hivatásukat akadálytalanul folytathassák. Igazolvánnyal látták el őket és vöröskeresztes karszalaggal szabadon közlekedhettek.

A Munkaügyi és Népjóléti Népbizottság 42. számú rendelete alapján a tanítók segélyezés céljából összeírták a hadirokkantakat, a hadiözvegyeket és hadiárvékat, baleseti rokkantakat, ilyenek családtagjait, árváit. A salgótarjáni Intéző Bizottság külön kimutatásban iratta össze ezen túlmenőleg a munkaképtelen betegeket, tüdőbajosokat és elhagyott gyermekeket is. „... A szovjet köztársaság emberhez méltó eltartásban és elhelyezésben kívánja az összeírandókat részesíteni; a proletárdiktatúra egy perciq sem tűrheti, hogy ezeket a szerencsétleneket továbbra is elhagyottan és testvértelenül nézze...”

A Tanácsköztársaság sajtója, kiadványai szenvedélyesen ostromozták a letűnt rendszer nyomorúságos egészségügyi ellátottságát.

A Nógrádi Vörös Újság 1919. június 25-i száma közli Tóth József „Tallózás a magyar ugaron” című cikkét. A szenvedélyes hangvétel érthető, adatai megrökömbentőek. Országszerte évente 70–80 ezer ember halt meg tuberkulózisban. A csecsemőhalottak száma 130–140 ezer. Meghalt sok ezer szegényember, mert idejében nem jutott orvoshoz. A sötét nedves, primitív lakások, a hiányos táplálkozás verbuválták a túlvilági légiókat. Ezer arisztokrata–burzsoá újszülötthől elhalt 57, ezer munkás újszülötthől 345. A hatvan évet megélte az arisztokrata–

burzsoák 55, a munkások 14⁰/₀-a. Évenként százezrek javasasszonyok asszisztálása mellett költöztek a másvilágra.

A Közoktatásügyi Népbiztosság „Mit adott a forradalom?” című kiadványa még ennél is tovább megy. Egészségügyi vonatkozásban arról ír, hogy „... a proletár egészségével a burzsoá állam csak nagyon kevéssé törődött. A betegpénztárak nem voltak elég vagyonosak, hogy elegendő orvost tartsanak. Nem is fizették jól orvosukat, úgy, hogy a szegény ember bizony csak nagyon gyenge kezelésben részesült... A gazdag ember, ha megbetegedett, elégáns, fehér szanatóriumba került, külön szobába. Külön tanár vágta fel a hasát, ápolónők sűrögtek körülötte... Ennek a „szép” világnak vége. A szanatóriumokat köztulajdonba vette a proletár állam, kisajátította a közkórházak különszobáit is; a kórházak kezelésébe pedig emberséges szellemet vitt...”

A Tanácsköztársaság egészségpolitikája ma is minden elismerést megérdemel. Hihetetlen rövid idő alatt oldott meg olyan problémákat, amelyeken az előző rendszer évtizedekig nem tudott úrrá lenni.

Az ellenforradalom megsemmisítette a Tanácsköztársaság egészségügyi téren elért eredményeit is. Visszavonták az államosítási rendelkezéseket, hatálytalanították a munkásjólét emelését célzó utasításokat. Eluralkodott az embertelenség, a munkásság kiszolgáltatottsága. Szomorú példa erre F. Gy. salgótarjáni fatelepi munkásnak a bányaigazgatósághoz 1922-ben írt levele.

F. Gy. levelében azt írja, hogy tüdőbaja kiújult. Engedélyezett szabadsága alatt nem gyógyult föl, még legalább hat hónapi szanatóriumi üdülésre volna szüksége. További szabadságot és pénzbeli segítséget kér, mert anyagilag teljesen kimerült. „... Szolgáljon mentiségemül... hogy betegségem kiújulását... a pálfalvai fűrésztelepi beosztásomnak köszönhetem, ahol a hosszú, 12–14 órás napi szolgálat a rettenetes fűrészporban különben is gyenge tüdőmet rövid négy hónap alatt tönkretette... Igérem a t. Bányaigazgatóságnak, hogy amint ebben a beosztásban lázasan, vért hányva, egészségemmel nem törődve megálltam a helyemet, amíg csak betegségem le nem döntött, gyógyulásom után... igyekszem majd áldozatkészségét megszolgálni...” A levélből nem derül ki, kapott-e F. Gy. segílyt, azon semmiféle jegyzet nem szerepel. Következtetni azért mégis csak lehet. 1922. október 29-én Horthy Miklós Salgótarjánban járt. A Piac téren elmondott beszédében a munkásságról szólva többek között mondotta: „... Hitem és meggyőződése, hogy belátható időn belül jobb napoknak nézünk elébe. De ehhez az kell, hogy rend és nyugalom legyen az országban... Türelem és önfegyelem, kitartás és megfeszített munka segítenek át a mai nehéz helyzeten... Anarchia ebben az országban többé nem létezhet és ha volnának olyanok, akik terveiket erre alapítják, azok legyenek tisztában azzal, hogy mindenkor szemben fogják magukat találni az államhatalom kérérlhetetlen erejével...”

Világos beszéd ez, s az F. Gy.-k megérthették belőle, hogy vért hányva is dolgozniuk kell...

HABONYI ZOLTÁN

Az 50 éves évfordulók kiadványaiból

A félévszázados jubileum jó alkalmat jelent 1918–19 forradalmi esemény-sorozatának pontos és alapos megismerésére, a történelmi múlt élő tanulságainak levonására. Az olvasóközönség érdeklődését könyvkiadásunk az újonnan megjelent művek színes és változatos sorával igyekszik kielégíteni. E bő termésből is kiemelkednek, különös érdeklődésre tarthatnak számot: „Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom” a „Legyőzhetetlen erő” a „Rengj csak, Föld!” és az „Ötvenéves a Párt” című kötetek. Mind a négy mű a Kossuth Könyvkiadónál jelent meg 1968-ban.

Hajdú Tibor: Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom című monográfiája hosszú és alapos kutatómunka eredményeként első tudományos jellegű marxista összefoglalását adja az őszirózsás forradalom s az azt követő polgári demokratikus időszak történetének.

Az I. világháború által kirobbantott nemzetközi forradalmi válság idején váltak észlelhetővé a magyar polgári demokratikus forradalom okai, a már tartóhatatlan Osztrák–Magyar Monarchia – s ezen belül – a magyar társadalom ellentmondásai. Tudományos alapossággal eleveníti meg a szerző a monarchia utolsó napjainak történetét, az események sorával bizonyítja, hogy Magyarországon a régi rendet tovább nem lehetett fenntartani, egyetlen út jelentett továbbélést az ország számára: a forradalom. A tömegmozgalmak sokszínű, árnyalt ábrázolása Hajdú Tibor könyvének rendkívül nagy pozitívuma. Az őszirózsás forradalom kirobbanását s már a polgári demokrácia első pillanatától megfogant szocialista forradalom feltételeinek teljes megérlelődését a tömegmozgalmak pontos rajzával érzékelteti a szerző. Az 1918-as magyar forradalmat „a nép, elsősorban a főváros proletárjai vitték győzelemre és számukra a béke, a demokrácia, a függetlenség csak a forradalom első lépcsőfokai voltak. Azokat elérve, tovább akartok lépni: köztársaságot követeltek, a tőke és földbirtok uralmának végét, nemcsak a politikában, de a termelési viszonyokban is, a régi gyűlölt parlament helyett a munkások, katonák és parasztok tanácsait.”

A polgári demokratikus kormányok tevékenységének ismertetésénél Hajdú Tibor nem követi a népmozgalmak leírásánál alkalmazott módszert, a pontos időrendet. Témaként csoportosítva tárgyalja a polgári demokratikus rend intézkedéseit, s jut el a következőkhez: a Károlyi vezette polgári társadalom nem oldhatta meg a magyar társadalom problémáit, annak ellenére, hogy tovább látott és többet tett, mint eddig minden elődje, mert a történelem anakronisztikussá tette a magyar polgári demokráciát.

Az 1918 októberétől 1919 márciusáig követett politikai történeten túl Hajdú Tibor gazdagon árnyalt képet ad a kor gazdasági és kulturális életéről is.

A szerző alapmódszerének: a tények pontos, marxista elemzésének tudható be elsősorban, hogy a monográfia történelmi eseményekbe, a forradalmi mozgalmak ismertetésébe ágyazza be 1918–19 vezető politikusaik portréját, ezzel megítélésükben az egyetlen helyes utat választja, cselekedeteik mércéje: megfelelték-e a kor támasztotta követelményeknek, a proletariátus érdekeinek.

A polgári demokratikus forradalom történetében több nórgrádi, elsősorban

salgótarjáni eseménnyel találkozunk, így Hajdú Tibor monográfiája a kor általános megismerésén túl konkrét helytörténeti ismereteinket is gazdagítja. A kötetet rendkívül bő forrásjegyzék zárja.

A Legyőzhetetlen erő című tanulmánykötetet Hajdú Tibor monográfiájához hasonlóan az MSZMP Párttörténeti Intézetének gondozásában jelent meg. Szerkesztői: Erényi Tibor és Rákosi Sándor.

A szerzőkolléktíva a magyar kommunista mozgalom szervezeti fejlődését rajzolja meg, ezzel pártunk történetének eddig a közönség által legismeretlenebb oldalát tárja fel. Természetesen a szervezeti élet bemutatása csak az eszmei fejlődéssel szerves összefüggésben mutatható be helyesen, így a nyolc tanulmányból álló kötet pártunk politikai történetéhez is rendkívül fontos adatokat, a szervezeti élet megvilágításával pontosított összefüggéseket ad.

A hármás évfordulóra való tekintettel kiemelném Gábor Sándorné: A Kommunista Magyarországi Pártjának megalakulása. Az egyesült munkáspárt (1918 november – 1919 augusztus) című tanulmányát.

A történeti tények bizonyító erejére építve mutatja be a magyar kommunista mozgalom kibontakozását, erőteljesen érzékeltetve, hogy a munkásmozgalom 1918-as szervezeti szétválását a történelmi helyzet kívánta meg, a kommunista párt a kor követelésére jött létre, a fontos szervezeti lépésnek mély politikai gyökerei és következményei vannak. A magyar kommunista párt létrejöttének első pillanatától összeforrtak a lenini szervezet kérdései a forradalmi tartalommal, a párt élete a magyar társadalom sorsával.

Sajátos vonása a magyar párttörténetnek, hogy a kommunista párt megalakulásával egyidős a hatalomért közvetlenül folytatott harc. Forradalmi válság szülte a Kommunista Magyarországi Pártját, s a fiatal pártnak jelentős szerepe volt a forradalmi válság elmélyítésében. A kommunista párt létrejöttét alig pár hónap múlva a magyar munkásmozgalom magasabb szintű, kommunista elvekre épülő, egy pártra támaszkodó egysége követte. Gábor Sándorné tanulmánya meggyőzően bizonyítja, hogy a munkásegység megvalósítására a proletárforradalom győzelme érdekében szükség volt, ugyanakkor tudományos alaposággal tárja fel az egyesülés kényszerű sietségéből fakadó hibáit.

Tanulmánykötetről lévén szó természetesen eltérő módszerű és stílusú művek alkotják a Legyőzhetetlen erő című kiadványt. Az eltérő módszerek és stílusok mögött azonban közös a cél: az 50 év szervezeti fejlődésének bemutatásával pártunk mai szervezeti életének jobb megismertetése, s ezáltal a pártélet további mélyítése.

A Rengj csak, Földl című jubileumi kiadvány közreadója Remete László. A korszerű politikai nevelés igénye szülte e művet. 1918 polgári demokratikus forradalmát, a proletárforradalom előkészítését sokszínű dokumentum anyaggal, visszaemlékezésekkel, irodalmi és képzőművészeti alkotásokkal mutatja be. A kötetbe összefogott forrásanyag eddig nehezen hozzáférhető volt, sok közöttük az egykorú vagy a két világháború közötti emigrációs sajtóban napvilágot látott újságcikk, 1945 előtt kiadott – a közönség számára ma már ismeretlen – visszaemlékezés. A sokrétű anyag a kötetben szerves egészé forr össze, maradéktalanul közvetítve a kor problémáit, a kor hangulatát, a kor emberét. A kiadvány a háború-ellenesség erőteljes kibontakozásától az első magyar proletárállam megszületéséig kö-

veti nyomon az eseményeket, s azok széles politikai és művészi visszhangját. Az egyes forrásanyagokat rövid, a legfontosabb összefüggéseket felvillantó összekötő szöveg fűzi össze. Ez az összekötés nem magyaráz, csak háttérrel biztosít az élménytadó forrásnak, s éppen ezzel tölti be maradéktalanul feladatát: kiemeli a dokumentum jelentőségét, biztosítja az események, érzelmek s gondolatok folytonosságát. Az eseményeket szoros időrendben bemutató válogatás eszmeileg is következetes, zárt koncepciójú alkotás.

Csatári Dániel – Esti Béla: *Ötvenéves a Párt* című kötete pártunk 50 éves tevékenységét tükröző legfontosabb dokumentumoknak, a leglényegesebb eseményeket megörökítő fényképeknek a válogatása. A történeti időrendet követő, három fejezetből álló album a korabeli képek megdöbbentő és elgondolkoztató erejével hat. Amit a szavak nem tudnak pontosan érzékeltetni, amit az évfordulók kapcsán nem tudunk a korból, a párt életéből szavakkal – frázisok és ismétlések nélkül – elmondani, azt frissen, élményt adó erővel és őszintén tárják fel a képek. Az album szerkezete, összekötő szövege, a képek válogatása a szerzők következetes, világos történetszemléletét tükrözi.

Az ismertetett négy jubileumi kiadvány rendkívül hasznos segítséget ad 1918–19 történetével foglalkozó helytörténeti kutatóink számára, ugyanakkor jelentős mértékben megkönnyíti a magyar polgári demokratikus forradalom időszakának különböző szinteken történő megismertetését. Egymást kölcsönösen kiegészítve lehetővé teszik a pontos marxista értékelést, a legújabb kutatáson alapuló széleskörű ismeretanyag szemléletes és színes tolmácsolását.

HORVÁTH ISTVÁNNÉ

A kulturális forradalom lényegének kérdéséhez

A tömegek eleven alkotóereje – ez az új társadalom döntő tényezője.

(Lenin)

A kulturális forradalom – mint a kultúra gyökeres, minőségi átalakulása a kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet során – rendkívül sokrétű, összetett folyamat. Megváltozik és jelentősen gazdagodik a kultúra objektív állománya, átalakuláson mennek keresztül az ideológia, a tudományok, a művészetek, az irodalom, a munka és az életmód kultúrája stb., változik a kultúra belső struktúrája, s a kultúra egészének a társadalom és az egyes emberek életében betöltött szerepe. A kulturális forradalom az új társadalmat építő egész nép kulturális arculatának minőségi átalakulása, elsősorban a munkás és paraszttömegeké, amelyek a kapitalizmusban nem fejleszthették ki magukban azt a kultúrát, amely a forradalom után előttük álló feladatok megoldásához szükséges.

A kulturális forradalom témájának szentelt tanulmányok többsége e sokrétűség következtében a kultúra különböző területein végbemenő változások párhuzamos leírásának és elemzésének módszerével él, a fejlődést a szocializmus előtti színvonalhoz viszonyítja. Mivel azonban a változások az egyes területeken nem azonos ütemben és eredménnyel következnek be, ez a módszer megnehezíti a kulturális fejlődés egész folyamatának komplex értékelését, annak megállapítását, hogy a kulturális átalakulás eredményeként elért színvonal megfelel-e az egész társadalmi fejlődés által támasztott követelményeknek.

Bár a kulturális forradalom sokféle különböző folyamatot fog át, nem tekinthető ezek egyszerű összegének. Az egyes területeken végbemenő változások között belső összefüggés, kölcsönhatás van, a kulturális forradalom – az átalakulási folyamatok egységes, összefüggő rendszere. A kulturális forradalom kategóriája által összefoglalt különböző folyamatok sokrétűsége láttán felmerül a kérdés, hogy mi bennük a közös, mi az, ami összefüggő rendszerbe egyesíti azokat? Felveti ezt a kérdést a kulturális forradalom időbeli lefolyása is: az egyes szakaszokban változnak a munka előterében álló célkitűzések, az egyes országok adottságaitól függően különbözők a megoldandó konkrét feladatok. Kulturális forradalmunk kezdetén fontos feladat volt például a régi uralkodó osztályok műveltségi monopóliumának felszámolása, a burzsoá ideológia hegemoniájának megdöntése, az általános kulturális elmaradottság megszüntetése. Most más konkrét feladatok állnak előttünk a kultúra területén. A szocializmus alapjai lerakásának szakaszáról a teljes felépítés szakaszára áttérve, fontos látnunk mind a sajátos, új vonásokat, mind a folytonosságot a kettő között, az átmenet egész korszakának közös tartalmát.

Mindezek a körülmények azt az igényt támasztják a művelődéstudományi kutatások iránt, hogy pontosabban körvonalazzák a kulturális forradalom közös lényegét, amely a különböző területeken és az átalakulás egyes szakaszaiban végbemenő folyamatokban sajátosan jelenik meg, az újabb tapasztalatok figyelembe vételével határozzák meg azt az általános és perspektivikus célt, amelynek megvalósítására a kulturális átalakulás egész történelmi korszaka irányul. A kulturális forradalom lényegének és céljának pontosabb körvonalazása aktuális kérdés azért is, hogy határozottabb viszonyítási alapot, kritériumot

kapjunk kulturális fejlődésünk egész folyamatának értékeléséhez; hogy elemzéseinkben és feladat-meghatározásainkban ne csak a múlthoz viszonyítsunk, hanem a jövőhöz — a lehetségeshez és szükségeshez is; hogy közelebb kerüljünk kulturális munkánk társadalmi hatékonyságának megítéléséhez.

Kulturális fejlődésünk komplexebb és átfogóbb szemleletének kialakulása néhány meggyökeresedett előítéletbe ütközik. Mindenek előtt abba az eléggé elterjedt szemleletbe, amely a társadalom életének különböző szféráiban folyó tevékenységet nem összefüggéseiben és egymásba való átmeneteiben látja, hanem egymástól elválasztva, aminek következtében úgy tűnik, hogy a gazdaság vagy a politika területén naivendre kerülő feladatok megoldhatók a dolgozók kultúrájának minőségi átalakítása nélkül is. E nézet képviselői általában helyesen látják az összefüggés egyik oldalát, azt ugyanis, hogy a gazdaság és a politikai rendszer fejlődése a kultúra fejlődésének első számú feltétele. Nem látják azonban, vagy avokorlati munkájukban nem érvényesül az a felismerés, hogy a kultúra is aktív szerepet játszik ebben az összefüggésben.

Ez jelentős mértékben magáról a kultúráról kialakult eavoldalú szemlélet következménye, mely szerint a kultúra nem más, mint a történelmi fejlődés során létrehozott értékek, alapiában: szellemi értékek összessége. Tény, hogy a kultúrának mindenkor létezik egy történelmileg kialakult állománya, azonban ha erre redukáljuk a kultúra egészét, akkor pontosan a leglényegesebbet nem látjuk meg benne, azt, hogy a kultúra az emberi tevékenység folyamatában keletkező és funkcionáló társadalmi jelenség. A kultúra legkülönbözőbb jelenségeit összehasonlítva azt találjuk, hogy a közöttük lévő minden különbség ellenére valamennyinek közös sajátossága, hogy az emberrel és annak tevékenységével függnek össze, az emberi alkotótevékenység eredményei és az ember életének, tevékenységének valamely szükségletét képesek kielégíteni. A kulturális értékekben az élő emberi tevékenység folyamataiban kialakult ismeretek, készségek, alkotó képességek obiekтивálódnak, rögzítődnak. Jelentőségük az ember és a társadalom számára abban rejlik, hogy az elsajátítás folyamatában a tudás, a készségek és a képességek történelmileg felhalmozott gazdagsága ismét az egyének szubjektív erőivé, tudásává, készségeivé alakul át, amelyek a társadalmi és egyéni élet különböző területein folyó tevékenységükben, alkotó munkájukban nyilvánulnak meg.

Ma világszerte vitatott kérdés, hogy miként értelmezzük a kultúra lényegét. Nincs márdunk most ezt a vitát részletesebben elemezni, a különböző álláspontok közül azt idézzük, amely az utóbbi években szovjet kutatók egy csoportjának munkáiban ölt egyre határozottabb alakot, s amely — nézetünk szerint — a helyes értelmezés alapja. „A kultúra — írja N. Sz. Zlobin — az ember alkotó tevékenysége: múltbeli tevékenysége, amely kulturális értékekben rögzítődött, tárgyakult és jelen tevékenység, amely ezen értékek elsajátításán, tárgytalanításán alapul, azaz a történelem gazdagságát eleven egyének belső gazdagságává teszi és alkotó munkájukban testesül meg.”¹ D. I. Csesznokov „A történelmi materializmus” c. könyvében a kultúra alábbi meghatározását adja: „A kultúra — emberek készségeinek, ismereteinek, eszméinek és érzelmeinek történelmileg meghatározott összessége, valamint ezek rögzítése és materializálása a termelés és a szolgáltatások technikáiban, a nép műveltségi színvonalában, a társadalom életét szabályozó és szervező intézményekben, a tudomány és technika vívmányaiban, az irodalom és a művészet alkotásaiban.”²

A kultúrában mindkét oldalt látnunk kell: az élő készségek, ismeretek és készségek funkcionáltságát a jelen tevékenységében és a múltbeli tevékenységében megnyilvánult képességek, tudás és készségek obiekтивálódságát a kulturális értékekben. Csak ez utóbbira korlátozva a kultúrát, nem érhethetjük meg fejlődési folyamatát és társadalmi funkcióját. A kultúra különböző elemei és alkotásai nem önmagukban, nem megmerevedett értékek alakjában, nem muzeális gyűjteményként hatnak a társadalmi folyamatokra, hanem a történelmet formáló emberen, annak tevékenységén keresztül. Kulturális értékekként csak azok az alkotások funkcionálnak, amelyek az elsajátítás révén új életre kelnek az emberek avokorlati tevékenységében, elméleti vagy művészeti munkásságában, aktívan hatnak életükre.

A kultúra társadalmi funkciója — a társadalmi fejlődés aktuális feladatainak megoldásában aktív tevékenységre képes személyiség formálása. Ezt a funkciót sokrétűen, a személyiség különböző képességeinek és készségeinek, ismereteinek kifejlesztése útján tölti

be. Ebben az értelemben beszélhetünk a kultúra megismerő funkciójáról, amely az objektív valóságáról szerzett ismeretekkel és a megismerés képességével gazdagítja az embert, kitejécsztve benne a változó helyzetekben való helyes orientálódás képességét. Világosan kirajzolódik a kultúra szocializáló (normatív) funkciója, amely a politikai, erkölcsi, világnézeti-ideológiai meggyőződés, szokások, magatartási normák, a közvélemény kialakításával szabályozza az emberi együttélést, az egyéneknek a közösségekhez és más egyénekhez, a társadalom által létrehozott értékekhez való viszonyát, kitejécsztve benne a különböző szituációkban való felelősségteljes döntés képességét. A kultúra fontos funkciója az emberek kommunikatív képességének kitejécsztése, az emberiség egész fejlődésével való folyamatos kontaktus, a szükséges információk cseréjének biztosítása, a kommunikáció eszközeinek állandó fejlesztése. A kultúra funkciói közé tartozik – s erről a technikai fejlődés hatalmas vívmányai, az előttünk álló nagy és bonyolult termelési-technikai feladatok időszakában sem teledkezhetünk meg – az egyének érzelmi-pszichikai felkészítése a társadalmilag szükséges cselekvésre, amiben nekihözhetetlen szerepet játszik az irodalom és a művészet, valamint a társas-együttélés és érintkezés különböző formái, hagyományai stb. A kultúra funkciója továbbá – a fenteből következően és velük szoros összefüggésben – az egyének cselekvési készségeinek kitejécsztése, melyek termelési, közéleti-politikai tevékenységükben, életmodjukban nyilvánulnak meg.

A kultúrát tehát – sem eredetét, sem társadalmi funkcióját tekintve – nem lehet elszakítani az emberek társadalmi tevékenységétől. Egyoldalú és szűk lesz azonban a kultúrától alkotott fogalmunk akkor is, ha csupán a tevékenység objektívalódott termékeit hipertrofizáljuk a kultúra egészéként, figyelmen kívül hagyva az élő tevékenységben funkcionáló és továbbfejlesztő ismereteket, készségeket és képességeket.

A kultúra belső strukturáját tekintve egy további lényeges összefüggésre kell figyelmet fordítanunk: a társadalmi kultúrájának és az egyes emberek egyéni kultúrájának összefüggésére. A társadalom kultúrája a történelmi haladás eredményeként kialakult emberi alkotásokban, azok fejlettségi fokában, termékeiben testesül meg. Mivel az osztálytársadalmakban az egyes társadalmi csoportok tevékenysége, helyzete lényegesen különbözik, kultúrája is ennek jegyeit viseli magán. Az egyén kultúrája a szubjektív erőiben, tuasában, képességeiben, készségeiben tejedődik ki. A két között szoros kölcsönhatás áll fenn a társadalom kultúrájának elsődlegessége mellett. Az egyén kultúrája egyrészt a társadalom kultúrája elsajátításának, másrészt saját önálló gyakorlati tevékenységének folyamatában alakul ki. Mivel minden ember elvett az objektívációk egy keskeny területén, tehát történelmileg kialakult közösségekben kezdődik és bontakozik ki, amelyek meghatározzák tevékenysége lehetőségeit és alapvető irányát is, az egyén kultúrája a társadalom kultúrája által feltételezett. Ugyanakkor a társadalom kultúrájának gazdagítása az egyéni kultúrákon keresztül történik, s maga a társadalom kultúrája tulajdonképpen a társadalmilag meghatározott egyének alkotó tevékenységének folyamatában kialakult emberi ismeretek, képességek és készségek rögzítése, behalmozása. A társadalom és az egyén kultúrája tehát nemcsak különböznek egymástól, hanem egy-egyét is alkotnak, a történelmi mozgás folyamatában szüntelenül kölcsönösen átmennek egymásba.

Ha a kultúrát a fenti értelemben fogjuk fel, azaz: mint az emberi tudás, képességek és készségek alkotó tevékenységben való kifejezésének, funkcionálásának és továbbfejlesztésének folyamatát, valamint ezek objektívációit – akkor világosabban feltárul a kultúra és a társadalom közötti összefüggés két aspektusa. Egyrészt az, hogy a gazdaság által fejlettsége és a politikai hatalom vegso soron meghatározza a társadalom tagjai tevékenységének lehetőségeit, jelleget, következésképpen: kultúrájuk színvonalát is. Másrészt: a termelésben és a társadalom irányításában bekövetkező változások új követelményeket támasztanak a társadalom tagjainak tevékenysége iránt, ami csak egyéni kultúrájuk és az ennek alapjául szolgáló társadalmi kultúra átalakulása esetén elégíthető ki.

A kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet a társadalmi szervezet egészében gyökeres átalakulást eredményez, s a kulturális forradalom lényegét, célját csak ennek az átalakulásnak az egészéből lehet helyesen levezetni. Az általános tartalom kiemelése érdekében az átalakulási folyamat néhány jellemző vonásának felvázolása során elvonatkoztatunk azoktól a sajátos történelmi körülményektől és gátló tényezőktől, amelyek az egyes szocialista országok fejlődésében megmutakoztak, továbbá a két társadalom kifejlett alakjára jellemző követelményeket vesszük alapul.

A kapitalizmus a munkást – társadalmi viszonyaiból következően – csak mint munkae-
rőt igényli. A tőkés gyárban a munkás a géprendszer holt mechanizmusának eleven függé-
lékeként funkcionál, kiszolgálja a gépet, kitölti a géprendszer hiányzó láncszemeit, azaz:
e rendszer részét alkotja, a technikai mechanizmusnak van alárendelve. A termelés és
az egész társadalom irányítása a burzsoázia privilégiuma. Ebben a helyzetben a dolgozó
emberek képességei, ismeretei, készségei szükségszerűen egyoldalúan, korlátozottan fej-
lődnek ki. Míg a tudomány, a technika, az irodalom és a művészetek haladása révén a
társadalom kultúrája egyre magasabb színvonalat ér el, a dolgozó ember egyre kisebb
mértékben tükrözheti vissza annak növekvő gazdagságát egyéni élettevékenységében.
Mély szakadás áll fenn a társadalom kultúrája és a társadalom többségének egyéni kul-
túrája között, olyan viszony ez, amelyet Lenin a dolgozóknak a kultúrától való el-
idegenültségeként jellemez.³ Nemcsak arról van szó, hogy a burzsoázia hatalmi és kul-
túrális-ideológiai szervezete elzárja a dolgozó tömegeket az igazi kulturális értékektől,
vagy a burzsoázia érdekeinek megfelelő kulturális termékek fogyasztására korlátozza, –
bár mindkét körülmény alapvető jelentőségű –, hanem arról is, hogy a munkások és pa-
raszterek társadalmi helyzete: a munkamegosztásban elfoglalt helyük, munkájuk jellege,
a társadalom irányításából való tényleges kirekesztettségük nem ad lehetőséget tudásuk,
képességeik szabad nyilvánítására, nem is igényli azok harmonikus kifejlődését. A kul-
túra nem válik a dolgozó tömegek életének szerves részévé, mert nincs módjuk aktívan,
alkotó módon a társadalom és a maguk javára felhasználni élettevékenységükben a
kultúra értékeit.

A termelés technikai alapjaiban bekövetkező fejlődés következményeként több új
vonással egészül ki ez a kép. A fejlett technika kezelése magasabb intellektuális fej-
lettséget, műszaki képzettséget és iskolázottságot igényel a munkásoktól, ennek biztosí-
tása a tőkés érdeke is. De a magántulajdon és a burzsoá állam fenntartásának érdekei
továbbra is megakadályozzák, hogy a dolgozók az új technikai bázis által lehetővé
tett műveltségi színvonalat elérjék. A burzsoázia és állama a dolgozó emberben csak a
termelés egyik nélkülözhetetlen elemét, a profitszerzés eszközét látja, s ennek megfelelően
csak ezt a célt szolgáló kultúrájának – a technikai mechanizmus követelményeinek
megfelelő termelési képességeinek – fejlesztését tartja szükségesnek. Az új körülmények-
nek megfelelő formában a dolgozó tömegeknek a kultúrától való elidegenültsége a mai
fejlett tőkés országokban is fennmarad, amint azt az e kérdésnek szentelt újabb tanul-
mányok meggyőzően bizonyítják.⁴

A kommunizmusba való átmenet megszünteti korlátaitól a termelő erők fejlődésének
már a kapitalizmusban jelentkező tendenciáit, megteremtí a termelő erők technikai és
személyi tényezői közötti új viszony érvényesülésének társadalmi feltételeit, s ezzel mind-
kettő gyors ütemű fejlődésének alapját veti meg. A kommunizmus adekvát technikai
bázisát olyan gép és automata rendszerek képezik, amelyek kevés emberi munkafordítas-
sal az anyagi javak nagy tömegét képesek előállítani. Ezen a technikai bázison alapjá-
ban változik meg a közvetlen termelők helye a termelési folyamatban, munkájuk jellege.
Az automatizált termelés fejlesztését szolgáló munka magas intellektuális, erkölcsi és
érzelmi fejlettséget feltételez minden egyes dolgozóban, s csak akkor lehet eredményes, ha
a termelés fejlesztését szolgáló feladatok megoldása a dolgozó belső, személyes szükség-
letévé válik, ha ennek során fizikai, intellektuális és erkölcsi erőt egyaránt képes működ-
tetni. Ezeknek az erőknek a harmonikus kifejlesztése tehát a termelőerők technikai tényezői
akadálytalan fejlődésének objektív követelményévé válik.

A kommunizmus társadalmi viszonyainak talaján a termelés ellenőrzése és irányítása
a társult termelők összességének funkciójává lesz, akik ezt valamennyi egyén fejlődésének
érdekében valósítják meg. Az ösztársadalmi fejlődés valamennyi egyén érdekeivel össz-
hangban történő tudatos irányítása eddig nem látott mértékben szélesíti ki a társadalmi
haladás tömegbázisát, ösztönzi az egyének aktivitását, teszi személyes szükségletükké
a társadalmi haladást elősegítő tevékenységet. Az egyén részvétele a társadalom irányí-
tásában látóköreinek kiszélesedését a társadalom létfeltételeinek változása feletti átte-
kintését, magasfokú társadalmi felelősség tudatát tételezi fel. A kommunista társadalom
termelési bázisa és társadalmi viszonyai egyaránt az egyének öntevékenységét igénylik
és ösztönzik, s ennek érdekében minden ember képességeinek, ismereteinek, készségeinek
harmonikus kifejlesztését teszi a társadalom haladásának szükségletévé.

Az öntevékenység, a harmonikusan fejlett személyiség társadalmi igénye gyökeres
változást tételez fel a társadalom kultúrájának és a dolgozó ember egyéni kultúrájának

viszonyában. Lezárul egy történelmi korszak — az antagonisztikus társadalmak korszaka —, amelyet a társadalom kultúrája és a dolgozók egyéni kultúrája közötti szakadék jellemzett, amikor a kultúra csak az egyének absztrakt közösségének kifejeződése volt, anélkül, hogy mindegyikük személyiségének valóságos tartalmává, öntevékenységének forrásává vált volna. A kulturális haladás új típusának az a jellemzője, hogy a társadalom kultúrájában felhalmozott emberi képességek, ismeretek, készségek egyéni elsajátítása minden ember számára objektív szükségesség, hogy a társadalmi élet bármely területén eljusson a társadalom által töle igényelt öntevékenységhez. A kultúra ezáltal minden egyén tevékenységének forrásává, életének szerves részévé válik.

A társadalom érdekeit szolgáló önálló tevékenységre, a „szabad, tudatos tevékenységre” — amelyet Marx az igazi emberi élettevékenység megkülönböztető sajátosságaként jellemez² — képes harmonikusan fejlett ember kialakítása csak a társadalom kultúrája elsajátításának és aktív alkalmazásának folyamataiban lehetséges. A dolgozó tömegek minőségileg új kultúrájának kialakítása tenet gyakorlati tevékenységük szükséglete. A kulturális átalakulás legjobb jellemzőjét, következetes képpen, abban látjuk, hogy a kultúra elsajátítása a dolgozó tömegek számára nemcsak lehetővé válik, hanem objektív szükség-szerűséggé, a kultúra számára nemcsak hozzáférhetővé válik, hanem tevékenységük objektív szükségletévé is. Még korábban a társadalom tagjainak nagy többsége teljesít-hette a társadalmi munkamegosztásból ráháruló feladatokat a kultúrában rögzített ismeretek, készségek birtoklása és aktív működtetése nélkül is, addig az új feltételek között ezek elsajátítása és aktív egyéni alkalmazása mindenrajta társadalmi haladást szolgáló tevékenység eltelítetelivé válik. A dolgozó tömegek életét és tevékenységét áthatva a kultúra a fejlődés egyik döntő tényezőjevé válik az élet minden területén, megnö szerepe a társadalom előrehaladásában.

A kulturális forradalom lényege és célja a fentiekből következően: a dolgozó tömegek olyan kultúrájának kialakítása — ismereteik, képességeik és készségeik olyan színvonalra emelése —, amely biztosítja a társadalom minden tagja alkotó erőinek szabad kibontakozását az egész közösség haladása érdekében; **a dolgozó emberek személyiségének harmonikus fejlődése**, amelynek eredményeként képessé válnak a társadalom előtt álló feladatok megoldásában való önálló, aktív, alkotó részvételre. A kommunista társadalmi harmonikusan fejlett személyisége az a **műveltségű emberiség**, amelynek megvalósítását segíti elő a kultúra egész átalakítása a kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet időszakában. A kulturális forradalom célja az, hogy a kultúra eszközeivel célravezően segítsen elő ennek az új embertípusnak a kialakulását és általánosossá válását. A kulturális forradalom lényegének és céljának ilyen értelmezését tartalmazza a K.S. beszámolója a M.SZMP VII. kongresszusán, amely a kulturális átalakulás folyamatában bekövetkező minőségvi változást úgy tekinti, hogy az „közvetlen a jövőben társadalom szocialista gondolkodású, sokoldalúan képzett, kulturált emberiség — a szocialista társadalom győzelméhez a kultúrában”³

Mi ennek a célkitűzésnek a közelebbi tartalma? Mit értünk harmonikusan fejlett személyiségen? A „harmonikus fejlettséget” — amint erre szovjet szerzők már ismertetten tanúsítottak — nem helyes úgy értelmezni, mint a társadalom egész kultúrájának befogadását az egyes emberek által, mint az emberiség egész fejlődése során létrehozott kulturális gazdagság elsajátítását a társadalom minden tagja által. A társadalom kultúrájának anyaga a történelmi fejlődés eredményeként olyan méretűvé nőtt (s ez a növekedés napjainkban egyre gyorsuló ütemben folytatódik), hogy az egyes egyén teljes terjedelmében nem képes azt elsajátítani és élettevékenységében realizálni. Ilyen követelményt állítani a társadalom tagjai elé irreális, utópisztikus képzelges lenne. Figyelembe kell venni továbbá, hogy a tucatmányos kommunizmus a harmonikus fejlettséget nem egyes kiemelkedő tehetségek privilégiumaként, hanem a társadalom minden egyes tagjának fejlődési perspektívájaként jellemzi. Ezért nem lehet eltekinteni az emberek adottságainak és hajlamainak sokféleségétől sem, ami tevékenységükben és kultúrájukban kétségtelenül megnyilvánul. A harmonikus fejlettség nem ennek a sokféleségnek a megszüntetését, nem az emberi személyiségnek egy társadalmi átlagban való uniformizálását jelenti, hanem a társadalomnak azt a szükségletét, hogy az egyén valamennyi adottságát és hajlamát szabadon fejlessze ki oly mértékig, hogy egyéni tevékenysége alkotó módon járuljon hozzá a társadalom erőinek gyarapításához, előrehaladásának meggyorsításához. Az új típusú személyiséget mindenképp előtérbe kell helyezni a rá jellemző adottságoknak és hajlamoknak

az alkotó aktivitás színvonalára való felemelése jellemzi. Nem az, hogy képességei a társadalmi tevékenység minden területén egyenlő színvonalon nyilvánuljanak meg, hanem az, hogy alkotó módon nyilvánuljanak meg a tevékenység egy vagy több területén. Harmónikusan fejlett személyiségen tehát olyan embert értünk, aki képes alkotó módon résztvenni a társadalom előtt álló különböző feladatok megoldásában és ehhez kifejlesztí magában – az egész emberi kultúra bázisán – a szükséges belső erőket, képességeket, ismereteket. Jellemző vonásai között döntő fontosságúak: a kommunista tudatosság; a korszerű általános műveltség, a magasfokú szakmai képzettség, ami az anyagi vagy szellemi termelés egy vagy néhány ágának olyan mély ismeretében nyilvánul meg, hogy annak továbbfejlesztésébe aktívan be tud kapcsolódni. A kulturális forradalom lényegét és perspektívikus célját kifejező művelődési eszmény megközelítése és történelmi realizálása ebből következően három alapvető feladat – a kommunista tudatosság, a korszerű általános műveltség és a magasfokú szakmai műveltség kialakítása és állandó továbbfejlesztése – megvalósításán keresztül történik.

A kulturális forradalom lényegének és céljának ilyen értelmezésével kapcsolatban felmerül a kérdés, hogy a harmónikusan fejlett személyiség kialakulásának folyamata nem redukálódik-e ennek következtében a kultúra területére? Teljesen világos, hogy az ilyen egyének tömeges kialakulásának feltételei felölelik a társadalmi létfeltételek egészét. Kiinduló előfeltételei a burzsoázia hatalmának megdöntése és a termelő eszközök magántulajdonának megszüntetése. A feladat megoldása azonban ezeken kívül feltételezi a termelés technikai bázisának, a munkának, a társadalmi együttélés viszonyainak és a közösségi élet formáinak, az életmódnak, a társadalom tudatának megváltozását is. Hibás lenne tehát a kulturális forradalomnak olyan széles értelmezést adni, hogy mindezeket a területeket a maguk teljességében magába foglalja. A kultúra átalakulása és feltételek megteremtésének egyik szükségszerű folyamata, amely azonban elválaszthatatlanul összefügg az összes többi feltételek megteremtésének folyamatával azáltal, hogy a dolgozó emberek személyiségének és tevékenységének átalakulásában szintetizálja mindazokat a képességeket, ismereteket, készségeket, amelyek az e területeken folyó alkotó tevékenység során és eredményeként keletkeznek. Ebből az összefüggésből következik, hogy a kulturális forradalom célja nem valósítható meg a kulturális felvilágosító tevékenységre korlátozva, hanem csak a dolgozó tömegeknek az új társadalmi létfeltételek alkotásában és a társadalom irányításában való egyre szélesebb körű aktív részvételének útján. Felmerül továbbá az a kérdés is, hogy a kulturális forradalom lényegének a személyiség harmónikus fejlődéséhez, öntevékenységéhez szükséges kulturális feltételek megteremtésékként való értelmezése nem hagyja-e figyelmen kívül a társadalom kultúrájának, a kultúra történelmileg kialakult objektív állományának fejlődését. A kulturális átalakulás fontos feladata, hogy a szocialista forradalom előtt kialakult kultúra értékeit a dolgozó tömegek tevékenységén keresztül az új társadalom építésének szolgálatába állítsa. A tömegek alkotó erejének kifejlesztése azonban megköveteli a kultúra régi állományának minőségi megváltoztatását is, ami egyrészt gyorsütemű fejlődésében, új értékekkel való gazdagodásában, másrészt eszmei bázisának átalakulásában nyilvánul meg. A kultúra egész objektív állományának gyarapodása, fejlődése, nélkülözhetetlen feltétele annak, hogy a társadalom tagjai elsajátíthassák, kifejleszthessék magukban az új társadalom építése során rájuk háruló egyre bonyolultabb feladatok megoldásához szükséges tudást, képességeket, készségeket. A kultúra objektív állományának és a dolgozó tömegek eleven erőinek fejlődése a kulturális forradalom egységes folyamatának szervesen összetartozó két oldala, s ebben az összefüggésben a kultúra objektív állománya fejlődésének éppen az az értelme, hogy alapul szolgál a tömegek alkotó erőinek magasabb színvonalához. Ennek az összefüggésnek a felismerése tükröződik „Az MSZMP művelődéspolitikájának irányelvei”-ben, amely hangsúlyozza, hogy a kulturális forradalom célja: „A kultúra eredményeinek közkincsé tételével biztosítani, hogy szocialista társadalmunkban a nép kulturális alkotó ereje sokoldalúan kibontakozzék, illetve tovább fejlődjék.”⁷

A kulturális forradalom minőségi változást jelent az egész kultúra eszmei tartalmában. Az uralkodó ideológia mindenkor meghatározó szerepet játszik a kultúrán mint összefüggő rendszeren belül, annak eszmei vázát alkotja. Ezért a munkásszotály érdekeit tükröző szocialista ideológia uralkodó helyzetbe kerülése, a marxizmus–leninizmusnak fokozatosan a társadalom minden tagja meggyőződésévé válása – az egész kulturális átalakulás döntő területe. A tömegeknek a szocialista ideológia szemlében való nevelése mellett ez jelenti egyben a társadalomtudományoknak, az irodalomnak és a művészetnek a

marxizmus–leninizmus világnézeti bázisán történő alkotó fejlesztését is. Az ideológiai forradalom tehát a kulturális forradalom szerves része, amely messzemenően érezteti hatását a kultúra minden területén. A kulturális forradalom azonban nem korlátozódik az ideológiai forradalomra. Több annál, mivel a nem-ideológiai jellegű ismeretek, képességek és készségek kifejlődését is magában foglalja, továbbá a kultúra területén kialakult objektív társadalmi viszonyok (a kultúra alkotásának, elosztásának, elsajátításának és felhasználásának viszonyai) egész rendszerének átalakulását, valamint a kulturális intézmények rendszerének fejlődését is. Ez gyökeres fordulat – igazi forradalom a kultúra fejlődésében a szó legmélyebb értelmében, olyan minőségi átalakulás, amelyet ebben a teljességben még nem produkált a történelem, s csak a kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet időszakára jellemző Jelentős minőségi változások a kultúra egyes fontos területein – az ideológiában, a tudományban, a technikában stb. – történtek és történnek a nem szocialista társadalmi formációkban is. Az egyes területek változásai – egyéb különbségek mellett – azonban nem képeznek ezekben az esetekben szerves egységet a kultúra egészének, mint összefüggő rendszernek az átalakulásában, nem érintik továbbá a kultúra területén kialakult objektív társadalmi viszonyok minőségi oldalait.

A kultúra és a kulturális forradalom fent vázolt felfogása alapján a továbbiakban a teljesség igénye nélkül néhány olyan összefüggésre szeretnénk felhívni a figyelmet, amelyek a kulturális átalakulás gyakorlati megvalósulásának folyamatával kapcsolatban érintik fejlődésünk jelenlegi aktuális problémáit is.

A kulturális forradalom az új társadalom építésének olyan törvénye, amelynek érvénye nem korlátozódik a szocializmus alapjai lerakásának vagy a szocializmus teljes felépítésének időszakára, hanem kiterjed a kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet teljes történelmi korszakára. Lenin a kulturális forradalom programját felvázolva ismételtlen aláhúzta, hogy ez a cél nem érhető el rövid idő alatt. Megvalósításához „egész forradalomra, a nagy néptömegek kulturális fejlődésének egész időszakára van szükség... – írja, majd e folyamat terjedelmére vonatkozóan rámutat: „**Külön történelmi korszak lesz ez**, s nem érhetjük el célunkat, ha nem futjuk be ezt a történelmi korszakot”.⁸ Azokban az országokban, amelyekben a szocializmus építése a termelő erők és a kultúra viszonylag alacsony fejlettségi színvonaláról indult, természetesen a kulturális forradalom célkitűzésének megközelítése még több időt követel. Kulturális forradalmunk eddigi eredményei minőségi változást eredményeztek népünk műveltségében a felszabadulás előtti színvonalhoz viszonyítva. Az átalakulás egész terjedelmét látva azonban annak is tudatában kell lennünk, hogy végső célunk megvalósítása még további hosszantartó folyamat. Helyzetünket és feladatainkat ebben a tekintetben nemcsak a múltbeli elmaradottsághoz viszonyítva kell meghatározni, tekintettel kell lennünk a kulturális átalakulás egészének stratégiai céljára is, hogy a magunk elé tűzött konkrét feladatok megoldása is – adott reális lehetőségeink keretei között – e cél felé közelítsen bennünket.

A kulturális forradalom megvalósítása során – különösen a viszonylag alacsonyabb fejlettségi színvonalról induló országokban – nagy hangsúlyt kap a kulturális elmaradottság felszámolása. Meg kell szüntetni az írástudatlanságot, kötelező általános oktatást kell bevezetni, meg kell teremteni a múltbeli képzettségi hiányok pótlásának lehetőségét a felnőttek számára stb. Előrehaladásunkat ezen a szakaszon a kultúra terjedésének mennyiségi adatai önmagukban is szemléletesen tükrözték. Ennek a feladatnak a megvalósítását a jövőben is minden erőnkkel szorgalmazni kell, hiszen – amint erre a művelődés-szociológiai kutatások felhívják a figyelmet – a statisztikai átlagok mögött még nagy egyenlenségek húzódnak meg, s nem tűntek el teljesen a fehér foltok sem kulturális térképünkön. Mégis úgy tűnik, hogy egyre kevésbé elégíti ki fejlődésünk igényeit, ha előrehaladásunkat csak a kultúra terjedésének mennyiségi adataival jellemezzük. A terjesztési adatok nem tükrözik teljesen és pontosan a kultúra elsajátításának folyamatait sem, s még kevésbé adnak hiteles képet arról, hogy az egyre szélesebb körben terjesztett kulturális értékek hogyan funkcionálnak a dolgozó emberek tevékenységében. A műveltség színvonalának mércéje nem a passzívan elsajátított ismeretek összege, hanem a gyakorlati tevékenységben megnyilvánuló aktív képességek, ismeretek és készségek fejlettségi foka. A szocialista művelődésnek az a célja, hogy „a tudás valóban a vérünkbe menjen át, hogy teljes mértékben és igazán mindennapi életünk alkotó részévé váljon.”⁹ Kulturális forradalmunk fejlődése azt az igényt tűzi napirendre, hogy eredményeinket ehhez

a kritériumhoz viszonyítva is értékeljük és munkánkban keressük azokat az eszközöket, amelyek a cél elérését hatékonyabban segítik elő. Előre látható, hogy az ilyen igényű vizsgálat sok bonyolult problémát, nehézséget vet fel, mivel a művelődés eredményeit a művelődés területén kívül is kénytelen vizsgálni: a munkában, a politikai-közéleti aktivitásban, az életmódban, olyan területeken, amelyek fejlődésében a kulturális fejlődés csak egyik tényező egyéb más komponensek mellett. További nehézséget jelent az a körülmény, hogy a művelődés hatásai nem nyilvánulnak meg azonnal és közvetlenül az emberek tevékenységében, hanem a személyiség már kialakult struktúráján átszűrődve, olykor csak évek múlva és több-kevesebb teljességgel jelennek meg a tevékenységben. Sokoldalú elméleti-metodológiai kutatómunka, további kísérletek szükségesek olyan elemzési elvek és módszerek kidolgozásához, amelyeknek a segítségével pontosabb képet alkothatunk művelődési munkánk hatékonyságáról. Arról, hogy mennyire sikerült kulturális forradalmunk első szakaszában a kultúrát a tömegek eleven alkotó erejének tényleges forrásává tenni.

A kulturális forradalom szükségszerűsége, a korszak egészére vonatkozóan, a szocializmus gazdasági és politikai fejlődésének tendenciáiból következik, de ezen belül egyes szakaszainak kibontakozása a konkrét gazdasági és politikai (hazai és nemzetközi) feltételek által meghatározott. A képességek kifejlesztésének lehetősége jelenlegi feltételeink között is nyitva áll, ennek valóságáról azok a tíz- és százazrek tanúskodnak, akik az elmúlt két évtizedben váltak művelti munkánk hatékonyságáról, a „történelemben jelenlévő” aktív embereké. Adott viszonyaink, elsősorban műszaki, gazdasági fejlettségünk színvonala, azonban még nem ösztönzik mirraen területen közvetlenül érzelhető módon az egyének kultúrájának fejlődését. A nem foglalkoztatott képességek pedig nem fejlődnek ki. Nem növekszenek az olyan erők, amelyek elé nem állítanak tevékenységeket. Ha a mindennapi munka még csaknem kizárólag fizikai erekierejtést kíván és napról napra ismétlődő feladatok elé állítja a dolgozót, akkor ez a tevékenység ma még nem követeli meg az intellektuális fejlettség magasabb fokát. A termelés műszaki színvonalának függvénye a munka termelékenysége. A dolgozók fejlődéséhez szükséges szabadidő nagysága, az életszínvonal, az életmód is. Mindez arra utal, hogy kulturális forradalmunk további kibontakozásának is kulcskérdése gazdasági fejlődésünk meggyorsítása, elsősorban a termelés műszaki színvonalának emelése.

A műveltség funkcionálásának fontos területe és egyben nélkülözhetetlen ösztönzője a politikai-közéleti tevékenység. A dolgozók mind szélesebb tömegeinek részvétele a párt- és állami szervezeteken keresztül a társadalmi fejlődés aktualis kérdéseinek megvitatásában, a célravezető megoldások kialakításában és megvalósításában szélesíti látókerüket, fokozza felelősségérzetüket, erősíti a szocialista célokkal való azonosulásukat, ösztönzi aktivitásukat a cselekvésben és a kulturális-ideológiai önképzésben. A dolgozóknak a társadalom irányításába való bevonása szükséges teszi számukra a társadalmi fejlődés törvényeinek megismerését, a társadalmi erőknek különböző összefüggésekben való felismerését, hozzáértést az állami és társadalmi szervezetben tárgyalt kérdések elemzéséhez, a közéleti készségek fejlettségét. Elsősorban az új társadalmi viszonyok hatásával magyarázható az a nagy aktivitás, amely a művelődés területén a proletárforradalom győzelme utáni években megnyilvánult, főleg a munkásosztály és a parasztság politikailag legaktívabb rétegei tudásvágyának tömeges megnyilatkozása. Ma az előtt a probléma előtt állunk hogy nemcsak ezt a réteget, hanem mind mélyebbről merítve újabb és újabb rétegeket kell bekapcsolni a közéleti tevékenységbe, felbreszteni érdeklődésüket, leközenni közömbösségüket és passzivitásukat. A szocialista demokrácia továbbfejlesztése, amelyen pártunk következetesen munkálkodik, – nélkülözhetetlen feltétele annak is, hogy újabb dolgozó rétegek érezzék szükségesnek műveltségük színvonalának emelését, mivel a politikai-közéleti tevékenység egyre szélesebb lehetőséget nyújt ennek realizálásához.

A kulturális fejlődés iránt egy-egy konkrét időszakban támasztott objektív társadalmi követelmények az egyének művelődési és alkotó tevékenységén keresztül realizálódnak. A kultúra magasabb színvonalra emelése csak az emberek aktív erőfeszítésének eredménye lehet. A tömegek minőségileg új színvonalának kialakításához nem elég ledönteni azokat a korlátokat, amelyek elválasztották a kultúrát a dolgozó embertől. Nem elég megnyitni a művelődés lehetőségét, nem elég hozzáférhetővé tenni a kultúra gazdagságát. Nem kevésbé fontos és bonyolult feladat a tömegek kulturális szükségletei, művelődési igényei színvonalának állandó emelése, ami ösztönzi aktív erőfeszítéseiket a kultúra elsajátításának és továbbfejlesztésének területén. Kulturális forradalmunk jelenlegi szakaszában

az előrehaladás egyik fontos kérdése annak pontosabb feltárása, hogy milyen mechanizmusok útján közvetítődik a társadalom kulturális fejlődésének szükségessége az egyénekhez, hogyan jön létre személyes érdekltségük a kultúra fejlődésében, milyen közvetlen tényezők hatására formálódnak kulturális szükségleteik, igényeik.

A társadalom alapvető politikai- és tulajdonviszonyainak megváltozása létrehozza az **előfeltételét** a dolgozók kulturális szükségletei emelkedésének, eltávolítja azokat a gátló tényezőket, amelyek visszatartották fejlődésüket a kapitalizmusban. Azonban ezeknek a „nagy” társadalmi viszonyoknak a megváltozása nem váltja ki automatikusan és nem determinálja teljességgel a kulturális szükségletek emelkedését. Ezek hatását az egyes ember szükségleteire további társadalmi tényezők egész sora közvetíti. Elsősorban a közvetlen élet- és munkakörülmények, az a mikrokörnyezet, amelyben az ember élete és tevékenysége folyik. Továbbá az az ideológiai és szociálpszichikai klíma, amelyben nevelkedik és él a személyiség, társadalmi és szociálpszichikai kapcsolatai, azok a közösségek, társadalmi csoportok, amelyekben tevékenysége kibontakozik, azok a szerepek, amelyeket e csoportokban játszik.

A közvetlen munkahelyi körülmények – a termelés műszaki színvonalának emelkedése, a dolgozó munkahelyváltogatásra való törekvése stb – az elmúlt évek tapasztalatai szerint vezető helyet foglalnak el a rendszeres tanulásra indító okok között. Ez a tapasztalat is arra hívja fel a figyelmet, hogy a kulturális nevelőmunkának szervesen kell kapcsolódnia a gazdasági feladatok megoldásához azért is, mert csak így válik közvetlenül érzékelhetővé a széles tömegek számára a kulturális fejlődésben való érdekltségük. Az elmúlt években végzett hazai szociológiai felmérések¹⁰ eredményei feltárják, hogy a művelődési igények kialakításában milyen fontos szerepet játszik az életmod, az anyagi ellátottság színvonala, a dolgozók rendelkezésére álló szabadidő mennyisége és felhasználási módja, az egyes közösségek szokásai, hagyományai stb. Ahhoz, hogy a társadalom minden tagja egyéni szükségletként érezze a kultúra elsajátítását – az egész életmód átalakítása szükséges. Pl.: az anyagi ellátottság alacsony színvonala, a tényleges szabadidő szűköse volta vagy a hasznos időtöltést biztosító anyagi eszközök hiánya, az egyes közösségek túlhaladott szokásai és hagyományai feltétlenül gátolják az egyének kulturális szükségleteinek a fejlődését. Valószínű, hogy a művelődésszociológiai vizsgálatok kiterjesztése az életmód tárgyi oldalain túleső területekre, a kis társadalmi csoportok ideológiai és szociálpszichikai légkörének, értékrendjének, beállítottságának, tagjai társadalmi tevékenységének tanulmányozására – újabb értékes felismerésekkel gazdagítaná eddigi képünket arra vonatkozóan, hogyan közvetítik ezek a körülmények a termelési és politikai viszonyok hatását az egyénhez, ezen belül: hogyan alakítják kulturális szükségleteit, művelődési aktivitását – következképpen: kulturális színvonalát.

Ezeknek a mechanizmusoknak a feltárása szoros összefüggésben van a kulturális forradalom lényegének és céljának megvalósítására irányuló erőfeszítéseinkkel. A tudományosan megalapozott művelődéspolitikának az objektív társadalmi feltételek egész komplexumának elemzésére kell épülnie, az objektív társadalmi szükségletek kielégítésére kell irányulnia, úgy hogy biztosítja ennek szubjektív feltételét is: **a dolgozó tömegek érdekltségét és aktivitását a kultúra fejlesztésében.** A kulturális forradalom célja csak akkor valósítható meg eredményesen, ha biztosított ez az érdekltség és állandóan emelkednek a kulturális szükségletek, a művelődési aktivitás, ha a kultúra fejlesztésének ügye a dolgozó tömegek ügyévé, tömegmozgalommá válik. E tömegmozgalom kibontakozása nem ösztönös folyamat, hanem a kommunista párt és a szocialista állam irányító és szervező munkájának eredménye, amelyben központi helyet foglal el azoknak a feltételeknek a megteremtése, amelyek ösztönzik a társadalom minden tagjának a kultúra elsajátítására és fejlesztésére irányuló erőfeszítéseit.

BÓROS SÁNDOR

JEGYZETEK

1. Kulturnaja revoljucija v SzSzSzR. „Nauka” kiadó, Moszkva, 1967. 43. old. (A szerző kiemelése).
2. D. I. Csesznokov: Isztoricseszki materializm. „Müszl” kiadó, Moszkva, 1965 391. old.
3. Lenin Művei 5. kötet, Szikra, Bpest, 1953. 137. old.

4. Hermann István: A modern elidegenedés és a kultúra. „Kritika” 1965. 391. old. Licsnoszty, obcszesztyvo, otcuszszdenyie. „Inosztrannaja Lityeratura” c. folyóirat, 1966. 1. sz. Moszkva.
A. I. Arnoldov: Revoljucionnűj gumanizm szocialiszticeszkoy kulturii. „Voproszi Filozofii” c. folyóirat, 1967. 7. sz. Moszkva.
5. K. Marx: Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből. Bpest, 1962. 50. old.
6. MSzMP VII. Kongresszusának Jegyzőkönyve. Kossuth, Bp., 1960. 55. old.
7. Az MSzMP határozatai és dokumentumai 1956–1962. Kossuth, Bp., 1964. 232. old.
8. Lenin Művei 33. kötet, Szikra, Bpest, 1953. 470. old.
9. Lenin Művei 33. kötet, Szikra, Bpest, 1953. 490. old.
10. „A nap 24 órája” KSH 1965. Bpest.
„Társadalmi rétegződés Magyarországon” KSH 1966. Bpest.
„A demográfiai tényezők hatása a művelődésre” KSH 1967. Bpest.
Szántó Miklós: Életmód, művelődés, szabadidő. Akadémiai Kiadó, Bp. 1967.

A TÉMAVAL FOGLALKOZÓ ÚJABB IRODALOM:

- Sz. Kovaljov: Kommuniszticeszkoe voszpityanyie trudjascsihszja. „Szocek. Izdat” Moszkva, 1960.
- A. I. Arnoldov: Szocializm i kultura. Akadémiai Kiadó, Moszkva, 1962.
Sztroityelsztyvo kommunizma i problemű kulturii. Akadémiai Kiadó, Moszkva, 1963.
Kultur in unserer Zeit (Zur Theorie und Praxis der sozialistischen Kulturrevolution in der DDR.) Dietz Verlag Berlin 1965.
- Kommunizim i kultura. (Zakonomernosztyl formirovanyija i razvityija novoj kulturű) „Nauka” kiadó, Moszkva, 1966.
- E. M. Stajerman: Kultura v zapadnoj szociologii. Voproszi Filozofii c. folyóirat, 1967. 1. sz.
Durkó Mátyás: Gondolatok a kultúra marxista meghatározásáról és legfőbb tartalmi jegyeiről. Debrecen, 1960.
- Bencze László: A kultúra meghatározásának problémái. Népművelési Értesítő. 1964. 4. sz.

Vihar Béla: Párbeszéd az Idővel

Némi általánosítással nevezhetjük csak Vihar Bélát önmaga-kereső költőnek. Minden költő nyílt-leplezett vágya, hogy önmagát fejezze ki, ezt teszi rokonszenvesen a mi költőnk is: ő a tér és idő hatalmas távlatában mozogva fürkészi, zengi-borongja költői létezésének csodáját, emberi küldetésének titkait, művészi hitvallásának igazát, költészetének eredendő-egyéni jelentőségét. A tér és idő fogalmát a gondolkodók bizonyára jobban meg tudják határozni, alaposabban is ismerik a lírikusoknál, azonban csak a költők felelhetik ki mindkettő mérhető arányait, érzékelhető súlyát vagy látható lebegését, fájó-andalító múlását, röppenő változását, vissza-visszatérő olyan állomásait, amelyekhez költőinknek elményei fűződnek (az elmény érvénye örökebb, időállóbb a tudásnál): a tudós jobban értheti, a költő jobban érzi, ez az utóbbi lényegesebb a hagyományos – Arany János alkotta – meghatározás érvényességét tekintve.

Vihar Béla életének terei elég gyakran változtak az idők folyamán, a szülőföld sejtelmes tája után Nógrád szelid halmjai közt telt el gyermekora; versei tanúsága szerint, serdülő majd férfi korában – 1937–1944-ben – a szenvedés útiát járta, ahogy azt néki a felette megnehezült idők járása diktálta: a tér és idő rövidülései vagy kltarulásai hozták meg az érés idejét az ő számára. A boldog gyerekkor szörnyraeresztő, szíverítő elményeihez mindenkor, különösen élete nehéz vagy emlékező korszakaiban visszatér, a férfikor elményei kohóforrón, állandóan izzanak benne. A reáléó halmok fölött kékelőn feszülő égboltozat a maradandó végtelenség távlatait sugallja neki, a szálló fellegek szeszélyesen idomuló alakzata a változatoság érzetét-képzetét kelti benne, az évszakok következetes visszatérése a születésnek és elmulásnak, magának a létezésnek kérlelhetetlen törvényeit példázza; az egyszerű nógrádi embereknek a csöndes külszín mögött zajló viszontagságos élete úgyszintén a térhez és időhöz kötődő emlékeket idézi fel, a költő sorsa valamennyienél fájóbban, meapróbáltabban, csaknem végeztesen alakult szülőföldjéről vagy életének más és más állomásáról gyakran messzire sodortatva: gyerekkorának boldog óráit, sugaras napjait, serdülő korának derős évei egyéniségének kibontakozását, a művészi pálya választását eredményezték számára: csak költő váhatott belőle; hogy annak meg tudott maradni, azt mindenképpen azoknak az erős, eltéphetetlen kérelékeknek köszönhetette, melyeket a szülőföld vagy életútjának több feltételes meaálóhelye, valamint a meapróbáló kor, mint tér, az emlékek, mint az időben felsorakozó elmények, jelentettek vagy hozták meg számára – emberi sorsának leanehezebb korszakaiban. Vihar Béla tehát a fáiáldalmak, szenvedések elzokasó, elkialtó költőienek rendeltetett, táqabb származásának rendiét tekintve, évezredekén át meg-megújuló üldözések keservének jere-miádos szoltáriórájává emelkedett. Természetesen ezek – a térre és időre vonatkozó – fogalmi keretek aszerint bővültek ki, ahogy költőnk költészete mélyült, csiszolódott, ahogy a nagy példák utat mutottak, és főként ahogy személyes sorsa azt alakította, befolyásolta. Nagy központi szerepet játszik mindebben Vihar Béla műveltségének folyvást táouló körre, nem poéta doctus ó közhelyszerű értelemben, hanem olyan költő, akinek egyaránt elményt szereznek a művelődés és a humanitás világából származó akár zordon tények, akár lírai hevületű közléstartalmak. Itt érkezünk el annak a megállapításához, amely szerint az emlegetett tér-, időfogalom egyetemessé tágul: a jelen a múltat idézi meg, a színhely közel és távoli tájak felé von összekötő vonalakat.

Szécsény mosolygó dombjainak helyére – illetve azok mellé – lép tehát Európa enves tája, az idő viszont visszanyúl a bibliai szent hajdankorba, az ótestamentumi próféták koráig, akként és olyan érvénnyel, amiként azt az egyénileg átélt események, korfordulók, válságok, kisebb-nagyobb szomorú események, egyetemes szenvedés maqokban hordozták: az érzeteknek meg a képzeteknek ilyen mérvű sokszorozódása, súlyosbodása újabb lírai formákat teremt, hagyományos műfajokat éleszt fel költőnk színvonalának emelkedése számára. Amint tapasztalható, e változásban megnövekszik az idő jelentősége: költőnk küzd az idővel, emlékeivel szegül szembe, elményeit szembesíti elődeivel, vallatja a múltat, párbeszédre idézi meg: kutatja sorsalakói jelleaét, számon kéri egyes korszakok irányítóinak felelősségét, az elembertelenedés iszonyatát, a fenevaddá züllés folyamatának fokozatait. A torlódó, kitérő keserv, fájdalom szétbontja költőnk hagyományos formáit, oldó-kötő formaváltása szabad vers művelésére készletl, olykor pedig az ószövetség

jeremiádok műformája válik költői közlésének nagyszerű eszközévé: lírai hevülete járja át, izzítja a kötetlen közlés sorait. Az emberi élet felsőbbrendűségét, a létezés csodáját zengzetes szoltárokból dicsőíti, amelyekben bizonyos zenei elemek, forma-seitelmek sorozatosan ismétlődnek, néha himnikus magasztatásba fordulnak át. Mind a költői hang, mind a tartalom emelkedett, választékos; előkelő a stílus, a magasrendű, magasstohivatású költészet légkörét árasztja, jóllehet eszközei egyszerűek, használatuk szabatos, valójában súlypontjukon állanak, tehát mindenkor visszatérnek eredeti helyzetükbe.

Általánosságban ez a jellemvonás azt a gondolatot villantja elénk versei olvasása közben, mintha a mindenséget vágyott volna versbe foglalni, önmagán túl azonban nem jutott. Nem ért messzebbre, egvéniségének határán kívül eső területre, de a térben, időben, történelemben önmagát, őseit rendszerint megtalálta, még akkor is, amikor létbizonytalanság szorongatta, vészhozó seitelem fojtogatta; korai kényszerű halál réme fenyegette sorstársaival, hittestvéreivel egvűtt. Eppen az az ösztönös magamegtalálás mentette meg számos emberi és művészi válságon keresztül, hozzá kell fűznünk nyomban: korának válságára kell gondolnunk. Ezek a külső körülmények továbbá azt is eredményezték, hogy Vihar Béla nem élhetett az „állandó költés készenléti állapotában”, ami azt jelenti, hogy minden egyes versének megírása új mea újabb „kezdetet” jelentett neki, tehát jól begyakorolt fogásait csak igen ritkán ismételhette meg. Nem olyan egyenletes eavéniség ő, hogy saját színvonalán bármikor – tetszés szerint – írhatna verset: sorsa és hálama egyaránt elért eredményei emelésére ösztönözte, ez azzal a további kedvező előnnyel járt, hogy versei zártak, sem a megütött hang nem visszahanqozhat tovább, sem a téma nem fejleszthető újabb meg újabb részletekkel, erőszakolt toldalékokkal: az idővel folytatott párbeszéd végszavai kikerekítik meghozzák verseinek a formai-tartalmi tiszta egységet, a teljes zárttságot.

Világénete, művészi elve, emberi bizalma valamennyi megpróbáltatáson edzetteren, emelkedetten haladt keresztül. Fájdalmasan meaviselte őt ugyan minden, de enaqedményekre sohasem csábította: költészete a maradandóság, a túlélés nyugodt reménvétől terhesen terebélyesedett, bomlott remeknél remeklőbb változatokra, valóban számonkérő párbeszéd az idővel, ahoavan az a térre vetítődve maqát a történelmet sorakoztatja eléje. élénk, az ismert vagy átélt események tükrében. Csaknem őt évezredet fog át az idő, mely költőnk öntudatát alakította olyanra, aminőt költészete sugall

„Mély hát a kín... A szó csak buborék, hab, / jelzés a iaj örvénylő, hűs öléből... / a száj dadoa és a nyelv ínre tapad... / hol lenék szót, mely perzel, pezseg, tép. öl?” – kérdi a költő kétségeinek hullámvölgyébe esve, honnan a költészet szárnyain bekéltető szavak ereiével emelkedik a Szellem meanyuatató, pihentető maqaslatára, ahol ahanqozhatott egyik legszebb vallomása: „Hiszek a költészetben, mert hiszek az emberi lélekben. Hiszem, hoay túl a gyomor éhségén él bennünk az igény az igazság és a szénség ka-nyerére”. Valóban eme mennyei manna, a költészet könnyel–vérral kovászolt, fájdalommal kelesztett, reménység kemencéjében süített kenyere az ő üdvössége, életének értelme és mindenkor megmentője. Ezzel a „kenvér”-rel táplálkozva mondja: „Hiszek, hiszek az elbukottakban. / Hiszem, hoay a mártíroknak vére, / s a költők tolla alól a tinta / oly maqot öntöz, amelyből maíd fa nő, / éaigérő, lombiában madarakkal.” A költők madarai pedig az örökkévalóság dallamát zengik. Am, hadd szöljön még a költő, leaven még övé a tér és az idő. „Meghaitom fejemet előtted életem üllője: Fájdalom. Ezzel tekintek vissza utamra, mint egy hosszú elbeszélésre, amelyet tervszerű szerkesztéssel Te írtál éve-imből és perceimből. Sors, adván erőt, hoay elviselni tudiam az idő tipró ujjának szag-gatóságát, új leveleket szűlve a virrasztó csillagok felé”. Az új levelek az újabb versek, költőnk üzenetei a iövőknek, a virrasztó csillagok fénye mellett reménykedő emberiségnek, a hazának, mely „rímbe öltözött / lelke a földnek: sors és táji: a rög”. Még számos idézetet írhatnók ide: Vihar Béla mindegyikben arról a szeretetről beszél, amely őt e föld-höz, e hazához kapcsolja, nem hangoskodó patrióta ő, mert tudván tudja, hoay vándorol-jon bár a „mondatok országútján”, vagy igyon az „öskirályok kapui előtt”, vándorlásq végülis hozavezeti vagy Szécsénybe, vagy Budapestre. „Bolyongó voltam, kerestem: a fény szigeteit / szigeteit, s itt állok vallani: / az ember anyji, mint harcai / Bolyongó voltam messzire meayek / s aki lát tusáqó felleget, / virrasztó fát a pusztán, az velem / találkozik – engem pillant a szem –, / reám gondol – bár nem tudja nevem”. A költő igen szerény: még sokáig tudni, ismerni fogják nevét erre biztosíték költészetének nemes értéke, az emberi fájdalom megszólaló melódájában az ő hangja benne csendül, borong jajong, míg érzékenység, részvét lesz a földön. A feledés viszont, melyről e vadkedvű kecses

négysorosra – a Mozaik – szól, jóideig el fojja őt kerülni: „Az Ifjúság: tervezés, / öreg-
sége: emlékezés, / Világnagy, lombos fák alatt / lebegő csuklyában halad, / éjszín lován:
a Feledés.”

A Párbeszéd az Idővel költőnk néhány sugárzóan nagy versét foglalja magába, olyanokat elsősorban, amelyeket csak ő írhatott meg, az ő lelkének lehettek legszebb, leváló darabjai. Az olvasó az egyikre döbbsent ámulattal lapoz vissza, a másikkal meaejtő sorait idézi, a harmadikat és a többieket nem tudja elfeledni. Néhánynak ideírjuk a címét: Őnarckép, 1927; Őnarckép, 1942; Egy katona megy a hóban; Őnarckép a Kálváriával, 1944; Az isten halála; Őnarckép, 1945; Elmékedés a haza értelméről; A perc foglalaihoz; a Tájak tánca és az Esmélések, csillagok című két ciklus versei; Káin temetése; Jób tánca; Flavius üzenete az ostromlókhoz; A hevek között; Istenek vetése; majd végül az Új versek sorozatának legtöbb darabja költőnk felfelé ívelő pályáját igazolja: az Európa vállalása, Aranyhold; Tíz intelem verskoszorúk leatöbbie kedvelt verse lehet mindazoknak, akik szeretettel és meaeértéssel közelednek a költőhöz, legalább akkora szeretettel és meaeértéssel, amekkorával ő közeledik olvasói felé. A kötet két záró verse: a Tíz intelem és a címadó Párbeszéd az Idővel az utóbbi évek kiemelkedő költői műve.

Vihar Béla mostani kötete régibb és újabb verseinek szemelgetett foglalata s mint ilyen költői arculatának meghatározó jellemvonásait élesen idézi emlékezetünkbe. Költőnk tisztas szándéka szabta meg a válogatás arányait, nem a szokásos időrendben, hanem hangulati-tematikai csoportosításban sorakoznak tehát versei: megírásuknak időrendje, de nem az időpontja, ezúttal mellékessé válik, az időbeli-térbeli különbségeket feledteti csoportosításuknak naavszerűsége, az adott tematikának sorozatossága; a formaváltások olykor-olykor megbontják ugyan a hangulati egységet, de éppen ezáltal hangsúlyozhatja szerzőnk témavilágának változatosságát – magasabb, emelkedettebb szempontú egység jegyében, amely végső fokán nem más, mint a tiszta humanitás: megmaradni embernek az embertelenségek riasztó, lélekemésztő évadjaiban. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1968.).

PAKU IMRE

Három könyv az esztétika köréből

– Lunacsarszkij, Balázs Béla és Lukács György válogatott írásai –

A kérdés tulajdonképpen az: milyen művészet s milyen esztétika töltheti be feladatát a szocialista forradalom kibontakozásának és kiteljesedésének szakaszaiban, hogyan történik a valóság szellemi, esztétikai birtokbavétele a „gondolat forradalma” korszakában? E kérdésfelvetés – bár más és más megfogalmazásban – nyomon követhető a marxista esztétika művelőinek munkáiban a XIX. század közepétől napjainkig, Marxtól és Engelstől Ernst Fischerig. (Lásd például utóbbi Korszellem és irodalom című könyvének fűlszövegét; – Gondolat, 1966. –) A marxizmus klasszikusai válaszádkor az emberek egymásközi társadalmi viszonylatát tekintik a művészet alapjának és tárgyának, műalkotásnak pedig a valóság lényegének széles skálájú visszatükröződését tartják. Az esztétikum ebben az értelmezésben a világ megismerésének és a világra való hatásnak egyik lehetséges formája.

Később tovább konkrétizálódnak a marxista esztétika alapelvei – egyes problémakörök (főként Lenin által) bővülnek, tisztázódnak, mások beszűkülnek, helytelen érte’mezést nyernek –, de valójában Lafargue, Mehring, Plehanov, Lunacsarszkij, Gramsci, Lifsic, Lukács

György – és mások – művészetelméleti tevékenysége is e centrális kérdéskomplexum köré csoportosul.

Korunkban a társadalmi tudat szerepe a társadalom fejlődésében minőségileg magasabbrendű szintre emelkedik, következőképpen megnő az objektív társadalmi igény – többek között – a bölcsélet, a művészetfilozófia, az esztétika iránt is. Talán az most a legfontosabb vitkérdés világszerte, hogy van-e „autentikus marxista esztétika”. Ennek mintegy részproblémája a közismert „Kafka-per”, amelyben másként ítélkeznek a szocialista szándékú avantgardizmus szószólói – Roger Garaudy vagy Ernst Fischer – és az úgynevezett „nagy realizmus” elméletének képviselői Lukács Györggyel az élen.

A magyar könyvkiadásban is – dicséretére legyen mondva – nyomon követhető az esztétikai gondolkodás megélénkülése. A Kossuth, a Gondolat és az Európa Könyvkiadók szisztematikus program alapján részint a szocialista örökség hagyományozódására törek-szenek – és sorra jelentetik meg a gyűjteményes köteteket Plehanov, Gorkij, Marx–Engels, Lenin, József Attila művészetelméleti írásaiból – másrészt igyekeznek nyomon követni az aktuális, nagy jelentőségű vitákat. Így került kiadásra – egyebek mellett – Roger Garaudy: Parttalan realizmus című esszégyűjteménye és Ernst Fischer már említett pamfletje.

A közelmúltban újabb három jelentős könyvvel gazdagodott „esztétika fegyvertárunk”: megjelent az első olyan tanulmány- és cikkgyűjtemény Balázs Béla munkáiból, amelyben nemcsak a filmtéoretikus van jelen, hanem a sokoldalú esztéta, publicista és kritikus is – Válogatott cikkek és tanulmányok –; napvilágot látott az eddigi legteljesebb magyar nyelvű válogatás Lunacsarszkij írásaiból – Válogatott esztétikai munkák –; és van már olyan gyűjteményes kötet is, amelyik keresztmetszetét adja Lukács György esztétikai munkásságának – Művészet és társadalom –.

A. V. Lunacsarszkij (1875–1933) és Balázs Béla (1884–1949) kortársak és sok vonatkozásban pályatársak voltak. Nemcsak pályaképük rokon, amennyiben mindketten a század művészetének egyik lehetséges útját – a polgári ideológiától és művészettől a szocialistáig, a magánytól a közösség gondjainak viseléséig – járják be, hanem – mint K. Nagy Magda Balázs Béla kötetéhez írott előszavában mondja – azonos típusú gondolkodók is voltak. Mihail Lifsic „típológiájával” éve nem annyira a kérdésekre adott válaszban erős ez a típus, hanem inkább abban, hogy érzéklni tudja a megközelítően világos, kézenfekvő válaszok korlátozottságát és kutató-kísérletező művei gondolkodni tanítják az embereket.

Lunacsarszkij e kötet a forradalmi kultúra agitátoraként mutatja be. Érdeklődésének középpontjában a „művészet és forradalom”, a „művészet és proletariátus” viszonya áll. Elemzi az új szocialista művészet megteremtésének feladatait, vizsgálja a művészeti örökség elsajátításának módjait, és a modern polgári világ kultúrájához való viszonyt. Kidolgozza a művészet pártirányításának elveit. Tanulmányait, kritikáit a forradalmi pártosság jegyében fogalmazza.

„Tézisek a marxista kritika feladatairól” című értekezésében ma is rendkívül aktuális problémákat feszeget. Véleménye szerint a marxista kritika arra hivatott, hogy az irodalommal együtt intenzíven, energikusan részt vegyen az új ember és az új élet kialakításában. A marxista kritikusnak mindenekelőtt a mű tartalmát kell vizsgálat tárgyává tenni, azt a „társadalmi lényegét”, amelyet kifejez. Meg kell találnia az adott mű szociális alaptendenciáját. A kritikusnak meg kell állapítani, hogy milyen társadalmi csoportokhoz kötődik a mű, hogy milyen hatást fejthet ki a társadalmi életre a műben rejlő szuggesztív erő, majd rá kell térnie a forma vizsgálatára, mindenekelőtt abból a szempontból, hogy a forma mennyire van összhangban fő céljaival, vagyis mennyiben szolgálja a maximális kifejező erőt, az olvasó maximális bevonását az adott tartalom körébe.

Egyéb írásaiban továbbfejleszti Plehanov esztétikai elméletének legerősebb oldalait. Gogol, Csehov és Cscedrin munkássága alapján elemzi a humor és a szatíra összetevőit, és idejekorán kifejti véleményét a szocialista realizmus értelmezése kérdésében. Lunacsarszkij írásait – S. Nyíró József szerkesztésében – kitűnő fordító-kollektíva tolmácsolja a magyar olvasónak.

Balázs Béla munkásságát legtalálébban Szabolcsi Miklós jellemzi az „Arcképek a magyar szocialista irodalomból” című tanulmánykötetben: „...művészi alkata az intellektuális, a racionális művészé, aki kora gondolatait mélyen át tudja élni, de nem spontán elemi erejű alkotó inkább a részletek ura, mint nagy összefoglalásoké; műveinek egy része (mind 1919 előtt, mind azután) inkább jelzése, illusztrációja meggyőződésének, mint

harmonikus alkotás." E megállapítás jogosságát Balázs Béla tanulmányaiból és cikkeiből közzétett válogatás is igazolja.

A nagy műveltségű és rendkívül fejlett íráskészségű költő, író és teoretikus tollából csak a filmesztétika terén kerekedett ki egységes rendszer, egyéb írásaiban nehéz felfedezni a „vezérfonalat”. Széles körű érdeklődésére mindenestre fényt vet, hogy tanulmányt ír Ady Endréről, Bartók Béláról, Dosztojevszkijről, G. Hauptmannról, M. Maeterlinckről és R. Musilról, kommentálja Rosa Luxemburg börtönből írott leveleit; „A lírai érzékenységről”, „A versről” és „A hasonlatról” címmel értekezik az újkori líra, valamint a poétika természetéről, felemeli szavát a bécsi emigránsok körében szervezkedő akadémia érdekében, és odaadással, rajongással ír nagy szerelméről, a filmről. Külön ki kell emelnünk a Babits Mihályhoz írott levelét, amely arra mutat, hogy Balázs Béla 1938-ban már a szocialista kultúra követe és szószólója. Azt írja: „Az az Európa, mely a ti célotok volt, a szellem, a humanizmus hazája, nem földrajzi fogalom többé. A nyugati civilizáció Európájában Ázsia tört ki, oly sötéten és barbárul, amilyen keleten nem volt soha. És ti, vakok, nem tudjátok még, hogy ama kultúra, melyet ti kerestek, mögöttetek, keleten, a Szovjetunióban derült fel.”

Balázs Béla hagyatéka – amelynek teljes feltárása még a jövő feladata – végső soron a kultúra „keleten értelmezett” fogalmának elfogadásán alapszik. Ez a válogatott cikkeiből és tanulmányaiból kiolvasható legfőbb tanulság.

És hogyan lehet összefoglalni Lukács Györgynek a XX. századi magyar szellemi élet nemzetközi méretében is kivételes érdemeket szerző filozófus-esztétájának, a Művészet és társadalom címszó alatt megjelent válogatott írásainak fő mondandóját, központi problematikáját? Nem könnyű ugyanis kihámozni, a bár könyörtelenül racionális, de mégis – vagy talán éppen ezért – komoly szellemi igénybevételt követelő, öt évtizedet átívelő – 1908–1960 – magvas eszme-futtatások lényegét. A végülis – Fehér Ferenc gondos válogatása révén – szerves egységet alkotó önálló művek, vagy szemelvények gondolatmenetének nyomon követésében az olvasónak maga a szerző nyújt támaszt, aki tanulmány-értékű előszavában felvázolja a polgári idealizmustól a szellemet lángra lobbantó igazi marxizmusig vezető fejlődésmentét és kiemeli, hogy milyen korlátokkal harcolva, melyeket elfogadva vagy továbbfejlesztve, melyeket tagadva fogalmazódtak meg egységes filozófiai-esztétikai nézetei.

„A marxista esztétika önállóságának, elvi eredetiségének elismerése első lépésem volt az új világnézeti fordulat megértése és megvalósítása irányában.” – írja és mindmáig az önálló, egységes – noha csak cikkek, levelek, feljegyzések formájában kifejtett – marxi-lenini esztétika igenlése képezi Lukács György esztétikájának egyik sarkalatos tételét. E gondolatot fejt ki a „Bevezetés a marxi esztétikába” című tanulmányában.

Szorosan összefügg ezzel az a felismerés, hogy a marxi esztétika a műalkotást a tőle elválaszthatatlan történelmi folyamattal egységben értékeli. Rámutat arra, hogy ennek az esztétikának a legáltalánosabb elveit a történelmi materializmusban találhatjuk meg.

Elsőként tisztázza a pártosság és a tendencia közti különbséget: „Az ellentét tehát a közt a pártosság között van, mely a művészi magatartás és alkotás lényegéből fakad és a közt a tendencia között, melynek az igazi ábrázolás problémáihoz nincs szerves kapcsolata, sőt éppenséggel meghamisítja az ábrázolt emberek és történések belső igazságát... A „tendencia” helyét elfoglaló pártosság egy olyan fontos pont, ahol áttörhetünk és át is kell törnünk a marxizmus–leninizmusnak alkotómódszerünk számára történő kikapcsolódásához” (Tendencia vagy pártosság?) Ez a probléma mélyül el lényegében „A különösség” című könyv itt közölt részletében is.

A különösség kategóriájának döntő jelentőséget tulajdonít az esztétikai világkép szerkezetében. (A művészet mint az emberiség fejlődésének öntudata). Esztétikája közép-pontjában a valóság művészi visszatükrözése áll, a művészi alkotást és a műalkotások igazi élvezetét is a visszatükrözéshez kapcsolja. (A valóság művészi visszatükrözése). Arra törekszik, hogy a produktív és receptív esztétikai magatartásnak és tételezésnek helyét és funkcióját az emberi cselekvések valóságos rendszerében meghatározza. Az ember egyéniségét és társadalmi lény mivoltát kölcsönhatásban fogja fel, hiszen – mint írja – „az ember társadalmisága következtében válhatott csak pusztán természeti egyedből emberi egyéniséggé.” (Előszó).

A realizmus Lukács György általi értelmezésére a kötetben – többek között – „Az avantgardizmus világnézeti alapjai” című tanulmányban találunk utalást, ahol kétel-

kedését fejezi ki abban, hogy a mai polgári irodalom divatáramlatainak elsajátítása képes-e az írónak segítséget nyújtani azonban az esetekben, amikor a hivatalos elmélet el akarja őket téríteni az igazi művészi alkotás útjáról. Véggöveztetése, hogy a szocialista irodalom egyedül a valóságban való igazi művészi elmélyedés útján találhatja meg önmagát.

Lukács György esztétikai munkássága révén a világirodalmi kultúra propagátora is. Elsősorban az angol, a francia, a német, az orosz és a szovjet irodalom esztétikai értékeit tudatosítja.

Az idős filozófus legfrissebb magyar nyelven megjelent könyve – amelyet a Gondolat adott ki – elsősorban elismerésre készíti a közvéleményt a gazdag életmű iránt. Luna-csarszkij és Balázs Béla kötetei a Kossuth Kiadónál jelentek meg, az utóbbi az Esztétikai Kiskönyvtár sorozatban.

CSONGRÁDY BÉLA

Emlékművek között

Először jártam a Szovjetúnióban.

Míg szállt velünk a gép, a II. világháborúra gondoltam; a megtiport orosz földre, a szétvert városokra, s Kijev fölött repülve nem az aranyos kupolájú templomok, az erőd-falak képe merült fel bennem, hanem Babij Jár iszonyata, és belémhasított a fasizmus újrajelentkezésének veszélye.

Izgatott, hogyan él a II. világháború emléke a szovjet nép tudatában, hogyan hatott a világtörténelmi jelentőségű győzelem fejlődésükre, mai magatartásukra.

Természetesen 8–10 nap csak arra elég, hogy az ember élményeket szerezzen, beillessze ezeket a már kialakult képbe, vagy éppen ezek alapján átrendezze és korigálja a korábbi véleményét, de nem lehetséges az élmények, új ismeretek és tapasztalatok ellenőrzése.

Este érkezünk Moszkva fölé. A sziporkázó fények érzékeltették a város méreteit. Lenyűgöző látvány volt, csábított arra, hogy korábbi gondolataimat felváltsa a ma technikai haladása iránti csodálat, egy kis ország fia számára, elképzelhetetlen arányok és – későbbi tapasztalataim alapján mondom – távlatok tudatosítása.

Széles úton robogott velünk a gépkocsi Seremetyevórol Moszkvába, mikor egy emlékmű visszazökkentett a korábbi gondolatokhoz: betontalazaton nagy harcoksi akadály, amely jelezte, hogy 1941. decemberében eddig jutottak el a németek. Hatásában nemcsak „mérőöldkő”, nemcsak a múltra emlékeztet, hanem a mára is figyelmeztet.

Sokat hallottam, milyen nagy gonddal ápolják, őrzik a szovjet emberek a múlt emlékeit. Természetesen nem mindent ápolnak és tisztelnek, ami régi, ami a múltból maradt. Az értékelés alapvető kritériuma, hogy egy adott objektum mit tükröz a nép alkotó tehetőségéből, milyen – az orosz nép, vagy az emberiség haladását szolgáló – történelmi esemény fűződik hozzá, vagy az orosz történelem, kultúra, tudomány melyik nagy alakjának élete, tevékenysége folyt falai között. Ezért láthattuk a hatalmas épületek árnyékában Csehov kicsiny házát, Szmolenszkben az orosz építészet egyik remekét, az Uszpenszkij székesegyházat, ahol kíséreinink büszkén említették, hogy Oroszországban – ily módon fejezve ki elragadtatását – itt vette le először kalapját Napóleon. Feltűnt a múlthoz való viszonyunknak az a rendkívül vonzó sajátossága, hogy a tárgyak, objektumok humanizált tartalmat kapnak, az ember és alkotás iránti tisztelet erősítését szolgálják, az ember megbecsülésére nevelnek,

Moszkvában töltött első napunk – küldetésünknek megfelelően – kiállítások, műemlékek, emlékművek megtekintésével telt el. Láttuk Manizer híres Zója-szobrát és a partizan harcoknak emléket állító többfigurás szoborkompozícióját.

Még nyitva volt a Komszomol megalakulása 50. évfordulójának tiszteletére rendezett – méreteit és művészi értékeit tekintve is – hatalmas össz-szövetségi kiállítás, a Manézsban. (Ez volt a cári lovarda, amely a ferradalom győzelme óta jelentős kulturális események színhelye. A nagyméretű és gyorsütemű városépítés során sem bontották le, nem is tervezik ezt, hiszen már maga is történelmi emlékké vált.)

A képek, szobrok, murális alkotások a képzőművészetek nyelvén ugyanazt hirdették, amit a 30-as években M. Gorkij fogalmazott meg: „Nagyszerű megbízatás embernek lenni a Földön.”

Az elkötelezett művészet nagy seregszemléje volt ez. S éppen határozott eszmei tartalma erősítette meg bennem azt a felismerést, hogy a személyi kultusz egy általános emberközpontúság váltotta fel, a népért áldozatra kész, a hazájának hírnevet szerző ember mélységes tisztelete. Ez a mondanivaló a minőségileg új vonásokkal gazdagodott demokratizmus légkörében egyre erőteljesebben érvényesül.

Nagyon sok mű témája volt a II. világháború. Jónéhány még a háború idején, vagy közvetlenül utána készült. Ezek – természetesen – magukon viselték a kor izlésének, igényének és követelményeinek bélyegeit. Voltak, amelyeket a közelmúltban vagy napjainkban alkottak. Ebben a teremben értem meg a szovjet ember művészetéhez való érzelmi viszonyát és a II. világháború emlékének hatását.

Azok az alkotások, amelyek a hősi halottaknak állítottak emléket, tele voltak virággal. Nálunk nem szokás kiállítási tárgyakat virággal borítani, sőt ezt a gesztust itthon sokan naivitásnak, gyermekségnek ítélnék, de itt nem tűnt sem groteszknek, sem idegennek. Természetes volt.

Megálltam Mitljanszkij: „Elesett osztálytársaim emlékére” c. öt-alakos szoborkompozíciója előtt. A kamaszos vézna figurák esetlenül hosszú karjukkal férfiaságot erőltetve szorítják az aránytalanul nagy és súlyos fegyvereket. Válluk megbillen, arcukon elszántság, szemükben a túl sokat megélték, túl sokat láttak különös szomorúsága. Gyerekek voltak, diákok, nevük is úgy volt a talpazatba vésvé, ahogyan annak idején belefaragták az iskolapadba. Csak a városnevek – ahol elesetek – jelezték, hogy mit kellett vállalniuk. Hatalmas erejű kompozíció, kifejezte mindazt az áldozatot, szenvedést, hősiességet, amelyet hazájáért hozott a szovjet nép. De hirdeti azt az erőt, elszántságot is, hogy ez a nép ma is holnap is kész és képes megvédeni a szovjet földet. Hatásukban óriásokká, időtlennékké és legyőzhetetlenekké váltak ezek a bronzba öntött kiskatonák.

Később találkoztunk a művésszel, aki elmondta, hogy az egyik elesett osztálytárs magyar volt, Raab Gábor egy magyar internacionalista fia. Bárhol jártunk, bárkivel beszélünk, tapasztalhatuk, hogy a II. világháború emléke ma is ható tényező és sokoldalúan befolyásolja az egész szovjet nép fejlődését.

Súlyos áldozatok és szenvedések árán élte át az egész nép a szocialista társadalom magasabbrendűségének kollektív élményét, mely a Nagy Honvédő Háborúban aratott világtörténelmi győzelemben csúcsonodott ki. A szovjet nép közös erőfeszítéssel kivívott győzelme még szorosabb egységbe kovácsolta a Szovjetunió népeit, erősítette szocialista öntudatukat, a világ békéjéért, az emberi haladásért érzett internacionalista felelősségérzetüket. Ezeknek az emberi és nemzeti értékeknek kialakulását és megerősödését más történelmi tényezők is befolyásolták.

Az orosz történelem honvédő és forradalmi hagyományainak generációkra való átörökítése az elmúlt másfél évszázadban – a nemzetté válás folyamatának felgyorsulása óta – folyamatos és intenzív volt. Hiszen a Napóleon elleni győzelem emléke – mint a nép hazaszeretetének és hősiességének egyik legragyogóbb ténye – a századforduló idején még eleven hagyomány volt, a szülőföldhöz való ragaszkodás történelmileg kialakult érzése telítődött a proletárforradalmak korának szocialista tartalmával.

Hatalmas nemzetformáló erő a győztes honvédő és forradalmi harcok tudatos közösségi élménye és átélése. Úgy gondolom, alapvetően ezekben a nagy győztes népi megmozdulásokban találhatjuk meg a szovjet emberek és az orosz nép legsajátosabb vonásainak forrását.

A szovjet nevelés rendkívül finom és sokoldalú eszközökkel ápolja, tudatosítja az ifjúságban a haladó hagyományok társadalmi értékét. A Hadtörténelmi Múzeumból azzal az érzéssel távoznak a látogatók, hogy minden szovjet ember végehez tud vinni nagy tette-

ket, hogy a hősiesség, a haza védelme nem hadvezérek privilégiuma, hanem az ember képessége. Éppen ez az emberközeli bemutatás, a tárgyak, dokumentumok humanizálása biztosítja az erős érzelmi hatást.

A Szovjetunióban sokszor tapasztaltam, hogy a múzeumok, műemlékek, történelmi emlékhelyek nemcsak a képzésnek, hagyományápolásnak, hanem az érzelmi nevelésnek is hatékony intézményei. S szerényen, hivalkodás nélkül, de nagyon magabiztos öntudattal beszélnek a maguk dolgairól.

Erről személyes találkozások is sokszor meggyőztek. A Szovjetunió Művészeti Akadémiáján Tomszkij elvtárs – neves szobrászművész, jelenleg az Akadémia elnöke – ismertette velünk a Szovjetunió művészeti életét, programját és problémáit. Innen Kerbel Lenin-díjas szobrászművész műtermébe látogattunk, s tanúi lehettünk, hogy a szovjet állam által meghirdetett művészeti program milyen magas színvonalú műalkotásokat inspirál. Kerbel alkotó művészete a modern portré- és emlékműszobrászat új korszakát nyitotta meg. A moszkvai Marx-emlékmű és a Gagarin-emlékmű az egész világ előtt bizonyította ennek a művészettelfogásnak és megvalósulásának magasrendűségét.

Moszkvából Szmolenszkbe, a Szovjetunió egyik legrégebbi városába utaztunk. Földrajzi fekvésénél fogva – több mint 1000 éves történelme során – sok hódítóval kellett megküzdenie, hiszen – ahogy mondták – Szmolenszk Moszkva kulcsa. Nemcsak a Napóleon elleni küzdelemben volt döntő szerepe, hanem a II. világháborúban is a környék partizánmozgalmának egyik góca volt.

A város központjában szépen mintázott szobor áll, Kurilenkó, a partizán harcokban 19 éves korában hősi halált halt fiatal tiszteletére. A város szélén, ritkás erdő közepén egyszerű mozaikkal és egy szenvedő anya alakja emlékezteti a ma élőket arra, hogy azon a helyen 30 000 embert – hadifoglyokat, asszonyokat, gyerekeket – rejt a tömegstr.

Az épületek 93%-a teljesen elpusztult, s lakói közül kevesen érték meg a felszabadulást. A háború után a város – ki tudná megmondani, történelme során hányadszor – felépült romjaiból, továbbfejlődött, s ma a Szmolenszki terület ipari, kereskedelmi és kulturális központja, főiskoláin és egyetemein több mint 22 000 diák tanul.

A városképet a régi és az új sajátos keveredése teszi érdekessé. A régi orosz építkezés remekei – a XII. században épült templom, a 12 méter magas erődfal – mellett ott állnak a modern, többemeletes új lakóépületek, közintézmények és üzemek tucatjai.

A szmolenszkiek büszkéi területük gazdag hagyományaira s különösen nagy gondot fordítanak a helytörténeti – régészet, archeológia, történelem, művészet, népművészet – kutatásra.

Sz molenszktól 22 km-re van a Szovjetunió egyik leghíresebb néprajzi gyűjteménye a Tyeremók (kísérőnk következetesen Cirimoknak ejtette). Az orosz népművészet felbecsülhetetlen értékű kincseit gyűjtötte itt össze egy régi orosz stílusban épített paraszt faházban – „a meseházban” – egy földbirtokos asszony A forradalom után elhagyta az országot, s a gyűjteményt is magával vitte Párizsba. De végrendeletében hozzájára hagyta ezeket az értékeket, s a szovjet állam féltő gonddal őrzi.

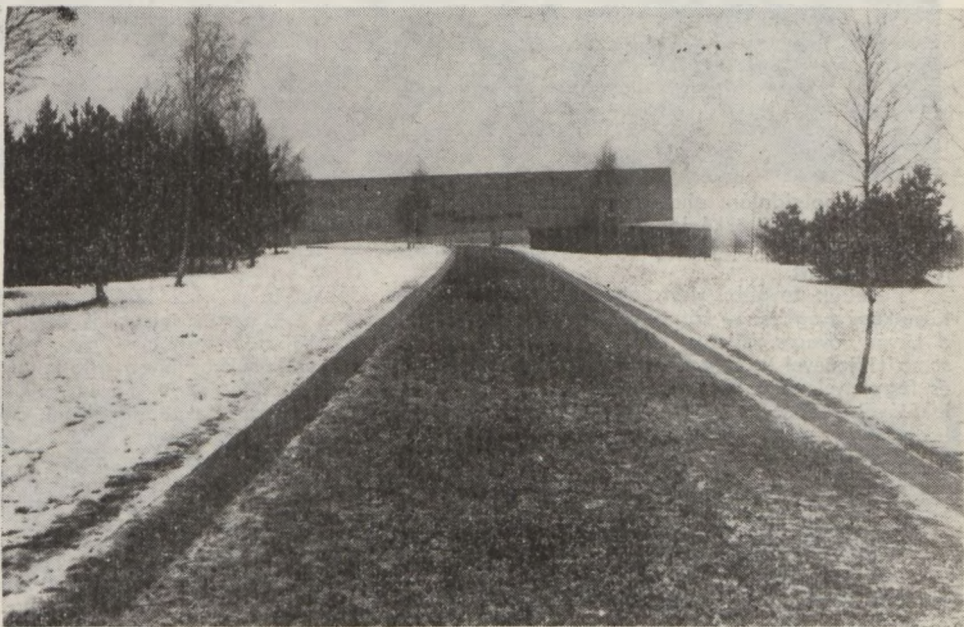
Következő állomásunk Riga. Eltűntek az aranykupalás templomok, s hirtelen olyan érzésünk támadt, mintha Budapesten lennénk, a Keleti pályaudvar előtt. Kissé túlszűfolt város benyomását keltette, mindenhol rengeteg ember nyüzsgött. Később megtudtuk, hogy a Lett Szocialista Köztársaság lakosságának csaknem a fele él Rigában.

Képzőművészetük és képzőművészeti életük nagyon fejlett. A Lett Képzőművészeti Szövetségnek több mint 400 tagja van, akik rendkívül kedvező feltételek között végezhetik munkájukat, sok megbízást kapnak, műveik megtalálhatók a Szovjetunió egész területén. Múteremlátogatásra kaptunk meghívást, s itt több rigai szobrászművésszel találkoztunk.

A hamar kirobbant parázs vitában láttuk, hogy művészeti, művészetpolitikai kérdésekben vannak közöttük véleménykülönbségek. Tetszett, hogy ezt a vendégek kedvéért nem hallgatták el, hanem az alkotások tükrében vitatták meg. S megismert műveik alapján győződünk meg arról, hogy az őszinte elvi viták, felkészült véleménycserék a művészeknek is és a művészetnek is – hadd tegyem hozzá – az emberi kapcsolatnak is hasznára válnak.

A Rigában tapasztaltak alapján mondhatjuk, hogy a lett művészet fejlődéséhez és jelenlegi fejlettségi szintjéhez – sok más tényezón túl – az egészséges művészeti közélet is hozzájárul.

A beszélgetés során sokszor elhangzott egy Riga környéki volt koncentrációs tábor, Szalaspilsz neve.

Mementő Szalaspils is! A hajdani tábor bejárata helyén, ahol az „Arbeit macht Frei!” cinikusan hazug jeleszó jelezte az utolsó stációt, most egy óriás, félig leengedett sorompóhoz hasonló betonépítmény s rajta a felírás „E falak mögött nyög a föld” fogadja a látogatót. A hatalmas belső téren, a volt „Apperplatz” helyén hat alakból álló monumentális beton szoborkompozíció állít emléket a tábor áldozatainak. Az egyes alakok szokatlan méretei és arányai, a gondolat, a mondanivaló döbbenetes megfogalmazása feledhetetlen hatású.

A tér baloldalán, ahol az akasztófák és a kivégző falak álltak, nagy fekete márvány sírfedő, közepén örökké lobog a láng. S a mélyből ritmikus dobogás hallatszik, mintha a megölték szíve dobogna, emlékeztetve: a múlt idővel sem feledheti az emberiség a fasiszta tébolyt.

Követjük tovább, visszafelé haladva térben és időben is a náci hódítók nyomát. Következő s egyben – körutunk – utolsó állomása Pircsupisz volt, ez a tragikus kis település a Litván főváros, Vilniusz szomszédságában. Mi tagadás, sohasem hallottam róla, pedig sorsa Lidicéével volt azonos: a már menekülő fasiszták – szokásukhoz híven ártatlanokor és fegyverteleneken bosszút állva – a partizánokkal való kapcsolat miatt a falut minden lakójával együtt porig égették. A gaztett helyén ma emlékmű áll, Jakubónisz Lenin-díjos litván szobrászművész „Anyá” című alkotása. A meghaltak nevét emlékfalra vésték, nekik még sírkövet sem lehetett állítani, nekik nem kellett temető.

A hamu és üszkös maradványok közül összeszedték a felismerhető tárgyakat, felkutatták és múzeumban helyezték el a fellelhető dokumentumokat, fotókat. Évente sokezer ember látogatja, s a legtöbbje szinte fogadalmat ír a vendégkönyvbe.

A pusztítás parancsát egy litván fasiszta adta ki. Jelenleg az USA-ban él.

Moszkva felé utazva a kényelmes express vonaton volt időnk megbeszélni és rendezni a látottakat. Eszembe jutott, hogy amikor a fasiszta Németország megtámadta a Szovjetuniót, Hitler rikácsolva jósolta: amerre csapatai elvonulnak, emlékművek őrzik majd tetteiket.

Ebben az egyben igaza volt.

Emlékművek és milliók emlékezete őrzi gatzetteiket. A Szovjetunió németek tiporta területein megszámlálhatatlan emlékmű áll; az utókor tiszteleg az áldozatok és hősök előtt, kegyelettel őrzi emléküket.

Még két napot tartózkodtunk Moszkvában. Már nem volt hivatalos programunk, s ismerkedni akartam a várossal. Nem vállalkozom leírására, ezt mások már jobban elvégezték. Nekem nagyon imponált az a nagyvonalúság, ahogyan Moszkvat bontják és építik. Modern, 20 emeletes beton és üvegcsodák között, világvárosi sugárutakon iáttam régi orosz faházakat. Zavarja a városképet? – „Nyi csevó! Majd lebontjuk, még szükség van rájuk egy darabig.” – Mi is lenne, ha néhány faház miatt csökkenteniök kellene az építkezés tempóját? Ezt nem engedhetik meg!

Elutazásunk előtt megnéztük P. Koncsalovszkij (1870–1956) gyűjteményes kiállítását. Egy gazdag életmű hihetetlenül sok alkotását mutatták be. Nagytehetségű művész volt, a Szovjetunió népművésze, de művészetével nem szabott új irányt, s nem teremtett iskolát a szovjet festészetben. Becsületesen szolgálta szovjet hazáját, s még ma is rendkívül sok tisztelője van. Az Akadémia kiállítási helyiségeibe alig lehetett beférni, olyan tömeg gyűlt össze, s ennek ellenére a művészetnek járó áhítat ünnepélyes csendje vett körül bennünket. Hétköznap délután volt, de az emberek ünneplőbe öltöztek. Kicsit irigykedtem is, hogy éppen Moszkvában, ahol világra szóló események történnek nap mint nap, egy ilyen kiállítás is eseményszámba megy.

CSÍK PÁL

Kármán József

(1769. március 14—1795. június 3.,

A nagy történelmi évfordulók esztendeit éljük. — Ezek sorában szerény dátumként jelenik meg az 1769. esztendő március 14-e, ez a virágvasárnap előtti keddi nap, amikor megszületett a losonci kálvinista pap és felesége — id. Kármán József és Szalay Klára — József nevű fiúgyermeke. — Ez a szerény, családias jellegű dátum, évtizedek múlva, bevonult a magyar irodalomtörténet jeles napjai sorába. — Kármán József azonban nemcsak a magyar irodalom és a magyar színjátszás történetének egyik kimagasló egyénisége. Nagy ő a nemzeti újjászületés forradalmi szellemű propagálói sorában is.

Kármán József — műveinek és életútjának egyik legkiválóbb ismerője és kritikai feldolgozója, Gálos Rezső állapította meg róla — a XVIII. század végének lángeszű tehetsége, aki — Bessenyeivel, Batsányival, Kazinczyval és Csokonaival együtt — a legnagyobbak közé tartozott. Erős akaratú, vezetésre teremtett egyéniség volt, akinek tarsolyában szintén ott van a „vezéri pálca”, akárcsak a Kazinczyében vagy a Batsányiéban. „Hivatva volt rá — ha a gyilkos kór el nem viszi —, hogy ezeknek elfogatása után az élre álljon, irodalmi életet és modern magyar irodalmat teremtsen.”¹ Műveinek és életének ilyen irányú kritikai elemzése után, kissé egyoldalúnak kell tartanunk azt az irodalomtörténet-írásunkban gyakran előforduló megállapítást, amely Kármán legfőbb jellemzőjének azt tartja, hogy „a szentimentális prózánk legjelesebb képviselője.”² — Sokkal inkább tarthatjuk Kármánt irodalmunk első tudatos kritikus — XVIII. század végi nemzeti sajátosságainkat a maguk igazában felismerő, hibáinkat ostorozó, értékeinket azonban megbecsülő — szépírójának, aki — sokszor metsző szatírával — kora társadalomfilozófiáját messze túlhaladóan, előre is mutat.

Nem ez a legfőbb jellemző Kármánra, hogy többek közt megírta a „Fanni hagyományai”-t, ezt a szentimentalizmus sugallta — és legtöbbször kiadott — kis írói remekművét, hanem az, hogy ríeszmél a magyar nemesi társadalom patópálos elmaradottságára, a feudalizmus sok sötét bünére és hogy nagyon jól látja a Habsburgok és tanácsadói szívosán és goroszul folytatott nemzetgyilkos törekvéseinek, a gyarmatosítás politikájának átkát.

Életútjából ki kell emelni, hogy a családi kör pietista és Losonc kisvárosi köréből Pestre, majd pedig Bécsbe kerülve, társadalomszemléletén először a II. József korára jellemző antiklerikalizmus lett úrrá és hogy erről az alapról elindulva jutott el korának materializmusához és — mindezt összegezve — a „fölvilágosodás” kulturájához. — „Eszmei fejlődése — állapítja meg Gálos — természetszerűen rokon az első köztársasági mozgalom vezetőinek eszméivel.”³ — Ő is magáévá tette azt a felismerést, hogy a felvilágosodás eszméinek minél szélesebb körben való terjesztése egyedül a nép nyelvén lehetséges. — Éppen ezért a „szógyártásnak” nem volt barátja. „A nyelv — írja — nem tudomány, a szó nem bölcsesség”, a fejlődő irodalom maga végzi el a nyelv kiművelését. Nem a nyelvújításra törekedett, hanem művészi stílusreformra. — „Ézért tudott egyszerű, izléses és purizmus nélkül is magyaros lenni.”⁵ — A jó magyarságra való törekvése tehát tudatos

volt, „és a maga elgondolásából jutott el a stílus kérdésében az egyéni szabadság gondolatáig.” Stílusának szépségét – és ez a megállapítás nem lényegtelen a nógrádi művelődéstörténet szempontjából – az a szókészlet alapozta meg, amit hazulról hozott. „Lcsonc nyelvjárásában annak szókincsében kellett felnőnie – provincializmus mégis alig akadt nyelvében.”⁶

Kármán életművének csak torzóját ismerjük. Korai halála nemes célkitűzéseit derékba törte. – Mindazt azonban, ami e torzóban megmaradt, és mindazt, ami Kármán halálát körüllegi, bizonyos titokzatosság övezi – Kármánnal kapcsolatban megoldatlan és tisztázatlan kérdések egész sora merül fel és ezeknek politikai hátterük is van. Olyan politikai hátterük, amelyek tisztázása az ország és a megye története szempontjából tekintve, egyaránt fontos lenne.

Kármán forradalmiságára – pontosabban a Martinovics-féle köztársasági mozgalomban való részvételére – nézve eltérőek a vélemények. – Gálos Rezső úgy véli, hogy Kármán „nem volt forradalmár”. – Pedig – és ezt ugyancsak ő állapítja meg – „az elsők között volt azok sorában, akik nálunk a feudális társadalom megváltoztatására törekedtek, s ezt a felvilágosítás nevelő eszközeivel vélték elérni.” – Ezzel szemben mások úgy vélik, hogy „maga Kármán is részese lehetett annak a köztársasági jakobinus szervezkedésnek, mely 1793-ban indult el egy kis értelmiségi csoport részéről, miután a nemesség táborának megalkuvása a radikális függetlenségeket és a felvilágosultakat egyformán izolálta a tömegektől, s szélsőséges, forradalmi szervezkedésre kényszerítette.”⁸

Véleményem szerint az, hogy Kármán korának materialista filozófiáját vallja, antiklerikális, antifeudalista és szabadkőműves – tehát egy sok mindent takaró titkostársaság tagja – nyilvánvalóvá teszi, hogy forradalmár. Az, hogy nem osztozott Martinovics és társai szomorú sorsában, több tényezőre vezethető vissza. – Ezek közül néhányra rámutatok.

Kétségtelen, hogy Kármán csaknem egész baráti köre benne volt az összeesküvésben, közülük nem egyet kivégeztek vagy börtönre ítélték. Lehetett azonban az összeesküvésnek egy olyan vonala is – éppen azért, mert összeesküvés volt és így titkos is – amely nem jutott a hatóságok tudomására. – Benda Kálmánnak – a Martinovics-féle köztársasági mozgalom legalaposabb ismerőjének – legutóbbi találkozásunk alkalmával az volt a véleménye, hogy nem lehetetlen, hogy Kármán az öngyikosságot elkövetett Fodor szervezői vonalához tartozott és így neve, terhelő vallomás hiányában, nem került a vádlottak listájára.⁹ – Nagyon valószínűvé teszi Kármán részvételét a köztársasági mozgalomban az, hogy unokáöccsét és egykori iskolatársát, Kármán Pált, Kiskunhalas főjegyzőjét, 1796-ban a Martinovics-féle forradalmi káté terjesztése miatt vád alá helyezték. – Nem lényegtelen az sem, hogy a Frankfurter Zeitung 1795 április 2-i száma – tehát egy olyan újságszám, amelyet Kármán József halála előtt még olvashatott – szerelmét, Markovics grófnét, az elfogottak közt sorolja fel, ami ugyan tévedés, de jellemző, hogy az újság szerkesztői a grófnét is a mozgalom hívei közt lévőnek tudták, megpedig Pestről kapott értesülések alapján.¹⁰

Kármánnak az összeesküvésben való részvételét látszik igazolni egy 1884 óta ismert adat is. Baráth Ferenc – Kármán életét kutatva – levelezést folytatott Kármán József nővérének, Zsuzsannának, Losoncon élő, akkor már 82 éves leányával, özvegy Jaán Zsigmondnéval. – Jaánné édesanyja elbeszélése alapján közölte, hogy Kármán „résztvett a Martinovics-féle összeesküvésben” és hogy „a sok munka, izgatottság és öröklött sorvadás következtében egészsége nagyon meg volt rongálva”, amikor a halála előtti időszakban odahaza, Losoncon tartózkodott.¹¹

Van ebben a Jaánné által írt levélben egy részlet, ami szintén az összeküvésben való részvételre utal: „Egy napon – ezt édesanyámtól sokszor hallottam emlegetni – kiment (Kármán) a kertbe sétálni és édesanyámat is kihívta. Nagyon le volt verve. Kivette óráját zsebéből s azt percről-perce számolta, míg körülbelül két óra eltelt után ezt mondta: „most már mindennek vége, óh, pedig ártatlanul szenvedtek!” – Akkor végezték ki Martinovicsot és társait. – S azután azt mondta testvére: „Itt van egy ládika írás, ezt tedd el jól. Majd halálom után jönnék többen, kik tőled irományokat fognak kérni, de senkinek ki ne add. Hanem ezen ládika tetejére van ragasztva egy elszakadt papirosdarab. Csak annak add oda, aki ezen papírdarab hozzáillő hiányzó részt neked előmutatja.” – Igaz, úgy volt. – Ő meghalt Martinovics lefejeztetése után 14 napra.

– Holta után jöttek többen – még a nádor is küldött egy megbízottat –, hogy kell irományoknak nála lenni és utána maradni, de édesanyám eltagadta. Míg végre az igazi eljött, ki nagyon sirt Kármán elhúnyta fölött, de soha édesanyám nem tudta meg ki volt. Urnak kellett lenni, ruhájáról ítélve, s ez elvitt minden irományokat.”¹²

Ezek a Jaánné levelébe foglalt, Kármán utolsó napjairól és titkos irományairól szóló sorok igen nagy jelentőségűek és ezen felül egy eddig észre nem vett, vagy legalább is kellőképpen nem méltányolt kapcsolatra mutatnak rá a „Fanni hagyományai” utolsó soraival. – Eszerint – a LXIII. számú „bejegyzésben” – ezt írja naplójának Fanni: „Utoljára teszem reád, titkaim meghittje, sorvadó kezeimet – és csak azért, hogy véle szoljak... Egyetlenem! midőn ezek a jegyzelékek kezeidbe jutnak, akkor már engem a híves föld takar... Bepecsételve hagyom néked azokat a könyveket, amelyeket ide hullattam, ezeket a gyötrelmeket, melyeket ide kiöntöttem... én néked hagyom azokat. Érted szenvedtem azokat... Nem szemrevetésül mondom azt. Sírom széléről mondom, hogy örömet szenvedtem... Azzal a gondolattal szállok le csendességem boltjába, hogy hiv voltál... és ha az nem voltál – én megbocsátok...” stb.¹³

Igen érdekes a Kármán és Zsuzsanna nővére közti beszélgetés – lepecsételt titkos iratok, amelyek majd halála után jutnak el a címzethez – és a Fanni titkos naplójának halála utáni, kedveséhez való eljuttatása közötti párhuzam. – Ezzel kapcsolatban több lehetőségre kell gondolnunk. – Lehetséges, hogy Kármán Zsuzsanna vagy leánya; Jaánné ismerve a „Fanni hagyományai” szövegét, ezzel a szentimentálisból romantikussá vedlett részlettel gazdagították a Kármán utolsó napjaira való visszaemlékezésüket. – Ez a lehetőség, ismerve a késői visszaemlékekben rejlő buktatókat, kétségtelenül fennáll. Vannak azonban olyan feltevések is, amelyek nem vonják kétségbe a Jaánné által közvetített családi hagyomány hitelét. Ezek arra támaszkodnak, hogy Kármán szabadkőműves és az 1795. május 5-én felozlott – mert betiltás előtt állt – „A nagyilekűséghez” című pest-budai páholy tagja volt.¹⁴

A „Fanni hagyományai” 1794 folyamán jelent meg az „Uránia”-ban. Abafi Lajos, a szabadkőművesség történetének alapos ismerője, vetette föl annak a lehetőségét, hogy az „Uránia”-t a szabadkőművesek adták ki, amit irodalomtörténírásunk tagad.¹⁵ Az „Uránia” szerkesztői – Kármán József, Schedius Lajos és Pajor Gáspár – azonban mind szabadkőművesek¹⁶ és hihető, hogy ennek a tulajdonképpen hatósági engedély nélkül 1794-ben három vaskos kötetben megjelent „lapnak” az olvasói körében is akadtak szabadkőművesek. – Ezért tételezem fel azt, hogy az „Uránia” ennek a titkos, sokszor „titkozatos” társaságnak a szócsöve is volt. Vagyis: cikkeikben, eszmefuttatásaikban és szép-irodalmi műveikben titkos, csak a beavatottak által megfejthető utasításokat, politikai és társulati vonatkozású közléseket rejtettek el. – Ha ez így volt, akkor az a feltevésem is nagyon valószínű, hogy a „Fanni hagyományai” – éppen szentimentális regény jellegénél fogva a legkisebb gyanúra sem adván okot – a köztársasági mozgalom egyik politikai jellegű, titkos utasításokat is tartalmazó írásműve.

Néhány – feltevésemet igazolni látszó – apró momentumra kívánok csak most rámutatni. – A „Fanni hagyományai” közlését bevezető és az „Uránia” olvasóihoz intézett sorok közt ezt olvashatjuk: „... hátramaradt írásait – (megint a „hátramaradt”) – melyek, mint szent hagyományok, holta után nálam letéve voltak, imé itt küldöm. ... Ha jönnek állítjátok, tegyétek közönségesse. Elszakadozott töredékek, apró gondolatok, de amelyekből egy szép egészet összerakhat a – gondolkozó.”¹⁷ A kötőjellel különválasztott és így kiemelt „gondolkozó” – a titkokat értő szabadkőműves, akinek a „kedves zöld setétség, titkai meghittje”, akinek „titkos rejtekével átellenben nyugszik le a világ királynéja pompás felséggel és véres lángot gerjeszt setét magányosságában”¹⁸ – A hihetőleg 1793-ban már kész írásmű az 1792-ben már szabadkőműves és akkor Pesten időző Kármán páholymisztikára utalására és a francia forradalomtól „veres lángokat gerjesztő” várakozására is vonatkozatható. – Fanni elmékedéseiben pedig mélyeséges társadalombíráit találhatók. Csak egyet idézek: „Miért nincs annyim, amennyi elég lenne jól tehetni másokkal... A jó állapot öszveszorítja az érzést, bebőrödzi a szívet. – Csak magát szereti a gazdag, fut látása elől is a nyavajásnak.”¹⁹ – És így tovább. – Lehet, hogy ezek – főleg mai szemmel nézve csak általánosságok. Eddig azonban még senki sem nézte át Kármán műveit és az „Uránia” köteteit ilyen, a kor forradalmiságára és a köztársasági mozgalomra jellemző adatok, megjegyzések vagy levonható következtetések szempontjából. – Ehhez kétségtelenül a szabadkőműves „virágnyelv” és Kármán személyi kapcsolatainak bűvebb ismeretére lenne szükség.

Kármán személyes kapcsolatai sem egészen feltártak. – Nem lehetetlen, hogy Fanni valóban Kármán egyik nőgrádi szerelme és hogy igaza van Gálosnak, aki Ragyolcról kelteztettek véli az egyes leveleket.²⁰ Nem ismerjük eléggé Kármán nőgrádi kapcsolatát sem, vagy ha igen, csak egyes motívumokra tért ki irodalomtörténetírásunk, pedig ezek egész pályafutása szempontjából igen fontosak. – Itt csak Kármán és az ugyancsak Losoncon született retgei Ungváry János kapcsolataira szeretném felhívni a figyelmet, mert ez Kármánnak a Kelemen-féle színtársulattal kapcsolatos ügyeiben nem lehetett közömbös. A Rádayoknak, Kármánnak és Ungvárynak a színészethez való viszonya különben is nőgrádi gyökerekkel bír és ezek a gyökerek nem jelentéktelenek.

Színháztörténeti irodalmunk feltárta, hogy a XVIII. századi protestáns iskolai színjátásznak a losonci református gimnázium volt az egyik fókusz. „Losonc, Sárospaták, Marosvásárhely és Kolozsvár a színhelye ennek a megújuló magyar színi gyakorlatnak.” – Többek közt a Sárospatákon és Losoncon előadott „Phaedra”, „Pandora” és Szász János „Didó”-ja a legjellemzőbb képviselője a protestáns iskolákban divó szatirikus műfajoknak.²¹ – A losonci iskola és a Kármán család egymást követő nemzedékei szoros kapcsolatban voltak a Ráday családdal és így a magyar színészet és színjátászás ügyével is.²² Talán az sem véletlen, hogy a Kelemen-féle színtársulat 1800-ban Losoncon bukik meg véglegesen és iratai, hosszú huzavona után 1808-ban Losonc város tulajdonába kerülnek.²³

Ungváry János 1763. november 28-án született Losoncon. Iskoláit ott kezdte és Sárospatákon folytatta. 1789. szeptember 15-én mérnöki oklevelet nyert Pesten. – Szinyey szerint 1779-ben „ő volt az első, aki a Pesten építendő magyar nemzeti színház eszméjét megpendítette. Ennek tervét és javaslatát e cím alatt: „Magyar nemzeti színház terve! – Szózat a hazához”, s ajánlva a magyar nemességnek, latinul és németül is közzétette. – Ráday Pál gróffal és Kazinczy Ferenczel 1790. szeptember 21-én megalapította az első magyar színjátásztársaságot.”²⁴ – A Székely György szerkesztésében megjelent, a nemzeti színház történetéről szóló mű szerint: „1779-ben Ungváry János – későbbi színész – hárcmnyelvű röpirata, a végül is német nyelven fennmaradt „Entwurf zu einem ungarischen Nationaltheater” hirdeti ilyen intézmény szükségességét.”²⁵ – Eszerint Ungváry 16 éves korában már röpiratot írt volna a Nemzeti Színház ügyében. – Ugy vélem, hogy az 1779-es dátum téves, a Szinyeyinél nem ritka sajtóhibák egyike és sokkal hihetőbb és valószínűbb, hogy a 26 éves mérnök – aki Rádayval éppúgy jó viszonyban van, mint Kármán –, 1789-ben írta röpiratát.²⁶

Ráday különben 1789-ben a Bécsből visszatért Kármán József ügyvédet is belevonta ezekbe a tervezetésekkbe²⁷ – Ha tehát másutt nem is, de ezek során Kármán feltétlenül találkozott a műfordító Ungváryval, losonci földijével és csak az az érdekes, hogy kettőjük kapcsolatát Gálos – aki pedig foglalkozott Ungváryval is²⁸ – meg sem említi. Pedig Ungvárynak 1792 szeptemberétől 1793 szeptemberéig hat ismert fordítását mutatta be a Kelemen-féle színtársulat.²⁹ – Az is nagyon figyelemre méltó, hogy Ráday Pál, Kármánnal együtt, 1792. augusztus 31-én lemond a társulat igazgatásáról. Erre az is készített, „hogy Sehy Ferenc alattomos cselszövéseit és a társaság tagjainak nyugtalan, folyton mozgó magatartását nem bírta. Sehy a tagokat Ráday és Kármán ellen izgatta, s előfordult, hogy a tagok nem akartak a hirdetett előadáson fellépni.”³⁰ – Ugyan melyik csoporthoz tartozott Ungváry, akinek színdarab fordításait 1792-től adják elő? – Ez a Sehy Ferenc jellemetlen alak. Ő a jakobinus mozgalom egyik besúgója.³¹

A Kármán forradalmi szerepével kapcsolatos homálynak egyik alapja tehát az, hogy eddigi kutatóink elsősorban mint szépirodalmi művek alkotójával foglalkoztak vele és nem vették kellőképpen figyelembe, hogy politikai célkitűzései is voltak. Talán ez is az oka annak, hogy személyi kapcsolatainak feltárása – amit a kortársak, főleg Kazinczy, elmulasztottak – egyáltalában nem mondható teljesnek. Ez – talán mindennél jobban – vonatkozik megýenekkel való kapcsolataira nézve is. – Nem tudjuk, például, hogy milyen volt közte és az 1795. március 27-én börtönében meghalt Ambrózy Gábor között a viszony? – Nem tudjuk, hogy voltak-e kapcsolatai a Martinovics-per egyik védőjével, Madách Sándorral? – Nem tisztázott az sem, hogy a Romhányban nevelősködő Öz Pállal, akivel közös olvasmányaik voltak és akivel Pest és Losonc közti utazásai során talán többször is találkozhatott miféle szálak fűzték össze? – Öz Pállal kapcsolatban még az is figyelemre méltó, hogy őt éppen Kármán halálának napján – ha a Jaánné-féle közlésre alapított számítás helyes – június 3-án végezték ki.³²

Feltételezhető az is – legutóbbi beszélgetésünk során indokaimat vázolva, Benda Kálmán sem tart lehetetlennek –, hogy Kármán József öngyilkos lett. – Kármán halálának dátumát ugyanis csak kikövetkeztetni tudjuk – két héttel Martinovicsék kivégzése után – mivel a losonci anyakönyvek 1849-ben elégték. – Halálának okául Jaáné az öröklött sorvadást, vagyis a tüdőbajt hozza fel. – Schedius Lajos, egykori munkatársa, a Toldi Ferencsel folytatott beszélgetése során bizalmasan közölte, hogy Kármán elhanyagolt vérbaja következtében halt meg.³³ – Az elsőnek ellentmond, hogy családjában a felnőtt kort megérték mind hosszú életűek voltak, öröklött tüdőbaja tehát nem lehetett, legfeljebb szerzett. A második lehetőség ellenőrizhetetlen, bár egyáltalában nem valószínűtlen. – Ha ez így van, akkor Kármán a mozgalom leleplezése és barátai kivégzése után lelki összeomlásban, de gyógyíthatatlan állapota miatt is elszánhatta magát a döntő lépésre.

Gálos Rezső ez utóbbi okot is figyelembe véve értékeli a lelkész Kármán Pálnak, az idősebbik Kármán József unokatestvérének azt az adatát, hogy Kármán nem Losoncon, hanem Pesten halt meg és lehetségesnek tartja, hogy éppen gyógyítás céljából a pesti kórházba kerülve, halt meg ott.³⁴ – Az szinte alátámasztani látszik Kármán pesti halálát, hogy a losonciak teljesen megfeledeztek róla. Még Kazinczy sem említette Kármánt, amikor Losoncon járt. – Ennek azonban lehetett egy másik oka is és ez az öngyilkosság. Egy olyan kis városban, ahol az emberek nagyon sokat tudnak egymás dolgairól, bámmennyire titkolta a család az esetleges öngyilkosságot, annak híre kiszivároghatott és a vallásos prűdéria a társadalmi illem kiközösítette – még az emlékezetből is – Kármán Józsefet, aki istenhívő, nagy tudású, vallásos műveket író apjával szemben, az istentelen felvilágosodás szószólója, sőt a király, a társadalmi rend ellensége volt. – Merem ezt állítani, mert Kármán József sírját Losoncon a református temetőben – Jaán Zsigmondné adatai alapján – 1884-ben valóban meg is találták.³⁵

De nem is az a fontos, hogy hogyan halt meg Kármán József, hanem az a sorsdöntő, hogy életében mit tett a haladásért, „a nemzet csinosodásáért”, a feudalizmus kereteinek lerombolásáért, a Habsburg-birodalomból szabadulni akaró magyarságért. – Ami tőle tellett, azt a legjobb tudása szerint megtette és ezért ott van a helye nemcsak a magyar nép, hanem Európa haladászellemeű embereinek sorában.

BELITZKY JÁNOS

JEGYZETEK

1. Gálos Rezső: Kármán József – Budapest, 1954 – 134–135. l.
2. Klaniczay Tibor–Szauder József–Szabolcsi Miklós: Kis magyar irodalomtörténet. – Budapest, 1965 (3. kiadás) – 79. l.
3. Gálos i. m. 134. l.
4. Vö. Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei 1777–1848. Budapest, (1928.) – l. k. 90. l.
5. Gálos i. m. 135. l.
6. Gálos i. m. 122. l.
7. Gálos i. m. 134–135. l.
8. Klaniczay–Szauder–Szabolcsi i. m. 81. l.
9. Gálosnak is az a véleménye – i. m. 132. l. – hogy „lehetséges, hogy a mozgalom egyik szálának, amely Kreil, Kovachich, Schedius, Kármán vonalán húzódott, Németh János (a fővádó) még csak nyomára sem jutott.” – Benda Kálmánnal 1968. december 15-én, Salgótarjában vitattuk meg a lehetőségeket. Szíves észrevételeiért ezúton is köszönetet mondok.
10. Gálos i. m. 130. l.
11. Baráth Ferenc: Irodalmi dolgozatok. – Budapest, 1895. – 357–360. l.: „Jegyzés. Kármán József halála és annak körülményei. 1884.”
12. Baráth i. m. 359. l. – Gálos i. m. 131. l.
13. Kármán József írásai és Fanni hagyományai. Újra kiadta és bevezette D. Schedel Ferenc. – Nemzeti Könyvtár. – Pest 1843. – 148. hasábj.
14. Gálos i. m. 50–51. l.
15. Gálos i. m. 62. l.
16. Vö. Gálos i. m. 50–51. l.

17. Kármán József írásai... i. m. 111–112. hasáb
18. Kármán József írásai... i. m. 111–112. hasáb, I. és II. bejegyzés
19. Kármán József írásai... i. m. 114. hasáb, V. bejegyzés
20. Gálos i. m. 72–73. l.
21. Magyar színháztörténet. Szerkesztette Hont Ferenc. – Budapest, 1962. – 81. és 83. l.
22. Gálos i. m. 141–150. l.
23. Erre vonatkozólag igen tanulságos Kerényi Ferenc: Dokumentumok Nógrád megye és az első magyar színtársulat kapcsolatának történetéhez c. tanulmánya. (Kézirat)
24. Szinnyei József. Magyar írók élete és munkái. XIV. k. – Budapest, 1914. – 667. l.
25. A Nemzeti Színház. Szerkesztette Székely György. – Budapest, 1965. – 7. l.
26. A kiadványon lévő dátumot eddig nem sikerült ellenőriznem. Az Országos Széchenyi Könyvtár katalógusában nem találtam meg.
27. Gálos i. m. 44–45. l.
28. Gálos Rezső: Adatok a német költészet hatásához a XVIII. században. – Irodalomtörténeti Közlemények, 1928. – 79. l.
29. Szinnyei József i. m. 667. – Rokodczay Pál: Szigligeti forrásaihoz. – Irodalomtörténeti Közlemények, 1914. – 306–307. l. – Büky Béla–Hajnal Gábor: Három magyar színműfordítás az első magyar színtársulat korából. – Székesfehérvár, 1967.
30. Gálos i. m. 47–48. l.
31. Réz Pál: Déryné emlékezései, Bevezetés, I. k. – Budapest, 1955. – 13. l.
32. Marczali Henrik: Magyarország története III. Károlytól a bécsi congressusig. Mill. Tört. VIII. k. – Budapest, 1898. – 562. l.
33. Gálos i. m. 132–133. l.
34. Gálos i. m. 133. l. – Baráth i. m. 358. l. – Arról nincs tudomásom, hogy bárki is utána nézett volna a pesti anyakönyvi és kórházi adatoknak.
35. Baráth i. m. 360. l.

„Fog korlátozni az arasznyi lét” (Arany János javításai Madách egyik sorában)

A Palócföld 1968. évi 1. számának **Az élő Madách** című részében több érdekes, figyelemre méltó cikket olvashattunk. Az alábbiakban **Az ember tragédiájának** egyetlen sorával, illetőleg **Szabó József** tanulmányának (**Arany javításai Az ember tragédiáján**; 90–95. lap) néhány megjegyzésével szeretnék foglalkozni.

Szabó József helyesen mutat rá Arany János szerepére a Tragédia fölfedezésében, értékelésében, valamint abban, hogy **Az ember tragédiája** szövegén elvégezte a szükséges nyelvi és verselési „simításokat”. Avval azonban már nem érthetünk egyet, hogy Szabó Arany javításainak egy részét helyt nem állónak minősíti. „... Arany javításait – írja – mi ma már nem minden esetben fogadhatjuk el helytállónak.” Különösnek találom, hogy éppen „mai stílusesztétikánk jogán” alakult ki ez a meggyőződése.

Nemrég a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában alkalmam volt tanulmányozni a Tragédia eredeti **kéziratát** és benne Arany János javításait. Vizsgálódásaim azt a véleményre értekték meg bennem, hogy „mai stílusesztétikánk” egyre inkább és jőformán **minden** javítás tekintetében igazat ad Arany Jánosnak. Szabó József ellenében Madách-csal érték egyet, aki Arany javításait a Tragédiának minden, Szabó által vitatott helyén elfogadta, sőt megtartotta e nyelvi és verselési javításokat **Az ember tragédiája** második kiadásában is, melyet már nem Arany, hanem maga Madách rendezett sajtó alá.

A Palócföld cikkének szerzője tizenhárom példát idézett és elemzett. Utolsó példája a Tragédia tizenötödik színéből való. A 4078 sort így írta Madách: „**Hadd korlátozzon az arasznyi lét.**” De közismert formáját Arany adta meg: „**Fog korlátozni az arasznyi lét.**” Arany János figyelmét a legapróbb nyelvi hibák sem kerültk ki, ezért húzta át a **korlátoz-** hosszú ó-jának ékezetét meg az **arasznyi** szó t betűjét. És miért nem tetszett neki a **hadd korlátozzon** nyelvi forma, hogy kijavította így: **fog korlátozni?** Szabó József indokolatlannak, nyelvi szempontból is helytelennek tartja ezt a változtatást, és megjegyzi: „A -fog- jövőidejű segédszót kerülni, sőt irtani kell.”

Valóban tanítottak ilyen „nyelvhelyességi” szabályt a régi iskolák egyikében-másikában (szerencsére ott sem fogalmazták ennyire szigorúan), de **mai** nyelvűmívelésünk különbséget tesz a **fog** „segédige” helytelen és helyes használata között. A **Magyar nyelvhelyesség** című könyvében **Kovalovszky Miklós** alapos és kitűnő tanulmánya („**Az igehasználat kérdésköre** címmel) többek között ezzel a kérdéssel is foglalkozik.

Kovalovszky azzal kezd a **jövő** idő tárgyalását, hogy „a Petőfiék korára még oly jellemző **-and, -end** jelű **jövő**” helyébe „a XVIII. század óta terjedő és egy időben helytelenül németesen tartott összetett segédigével alkotott **jövő** lépett (**látni fog**)”. Aztán így folytatja: „A **jövő** időnek általános és természetes kifejezője azonban mindig a jelen idejű igealak volt nyelvünkben. **Jövő** értékét a beszédhelyzet vagy megfelelő határozó (**majd, holnap, munka után** stb.) vagy a mozzanatosságot, illetőleg befejezettséget kifejező igekötő adja meg, például: „Mihelyt készen leszek, **olvasok**„, „A hó végén előadást **rendezünk**„, „**Megyek megfürdök**„. Ilyen esetekben, főként a mozzanatos, befejezett értelmű igekötős igék mellett tehát fölösleges általában a **fog** segédige” (**Magyar nyelvhelyesség**. Szerk. Deme László és Köves Béla. Második, módosított kiadás. Tankönyvkiadó, 1961. 188–189. lap).

Elmaraszthatjuk-e ezek alapján a fog korlátozni összetett igealakot? Szó sincs róla! Arany János, aki nemcsak művésze, hanem tudása is volt a magyar nyelvnek, másutt is élt ilyen, fog-os jövő idejű igealakokkal. Kovalovszky Miklós is figyelmezteti a Magyar nyelvhelyesség olvasóit: „Használjuk azonban az összetett jövőt is, főként akkor, ha feltétlen, nyomatékos a kijelentés, vagy pedig valószínűséget akarunk vele éreztetni, például: »Ne aggódj, el fog menni!« (189. lap). A Tragédia idézett sorára ez az utóbbi „szabály” érvényes.

Szabó József elítélő véleményével szemben még Nagy J. Bélának, nemrég elhunyt kiváló nyelvtudósunknak Nyelvhelyességi babonák című értekezésére hivatkozom. Abban olvashatjuk: „Ez a fog-os jövő a népi nyelvben nem járatos ugyan, de a köznyelvben s az irodalmi nyelvben egészen meggyökeresedett, és semmivel meg nem okolható babona az az állítás, hogy ez a szerkezet rossz. Ne féljünk tőle!” (Iskolai nyelvművelő. Szerk. Lőrincze Lajos. Tankönyvkiadó, 1959. 330. lap).

Az Arany János-I fog korlátozni igealak helyessége még inkább kitűnik, ha nemcsak a kiemelt egyetlen sort, hanem a gondolat egészét idézzük (a javított végleges szöveg szerint):

...jövőd ködön csillogva át,
Ha percnyi léted súlyától legörnyedsz,
Emel majd a végetlen érzete.
S ha ennek elragadna büszkesége,
Fog korlátozni az arasznyi lét.
És biztosítva áll nagyság, erény. –

Ennek a résznek minden igealakja jövő időt fejez ki. Figyeljük meg: az igekötős legörnyedsz és elragadna jelen idejű formával utal a jövőre. Ezekben a mozzanatosság és a befejezettség értelemárnyalatát fedezzük föl: ilyenkor valóban helytelen volna összetett igealakot használni (le fogsz görnyedni, el fogna ragadni). Az idézet többi igealakja nem fejez ki mozzanatosságot és befejezettséget. Csodálatos összefonódása költészetnek és nyelvművészetnek, hogy itt a jövőre vonatkozást a három esetben három különböző nyelvi forma juttatja kifejezésre:

1. „Emel majd a végetlen érzete.” A jelen idejű emel igealak mellett a majd határozószó utal a jövőbeliségre. (Ézt a sort Arany igazgította az emel majd nyelvi formával; Madách kéziratóban ez állt: „Emeljen . . .”).

2. „Fog korlátozni az arasznyi lét”. Itt összetett jövő igealakokkal állunk szemben.

3. „És biztosítva áll nagyság, erény.” Az emel majd és a fog korlátozni után ez a jelen alakú, egyszerű igealak: áll – önmaga mutat a jövőre.

A fog korlátozni – a fog segítségével és a korlátoz ige főnévi igenévi alakjával – „feltétlen, nyomatékos” kijelentést közvetít, „valószínűséget” érekellet. Ilyen esetben (különösen amikor igekötő sincs!) nemcsak, hogy megengedhető az összetett jövő használata, hanem helyesebb is, mint ha pusztán a jelen igealakokkal fejezné ki magát a költő.

Ha az ember – mint az Úr mondja Ádámnak – elragadná a „végetlen” érzetének büszkesége, akkor Madách fogalmazása szerint: „Hadd korlátozzon az arasznyi lét.” Arany János a hadd indulatszóbán még benne érezte eredeti jelentését: hagydi! Vagyis pontatlannak látta azt a fogalmazást, melynek értelme tulajdonképpen ez: „hagydi (figyelmezteti az Úr Ádámot), hogy korlátozzon az arasznyi lét”. Nyilvánvaló, hogy Madách nem ilyen értelmet akart mondani, és valószínűleg örömmel fogadta, hogy Arany ezen a helyen is olyan nyelvi formát tudott ajánlani, mely az eredetinel hívebben fejezi ki a madáchi gondolatot.

Igaza van Arany Jánosnak: nem Ádám akaratától függ (hagyja-e vagy nem?), hogy korlátozza-e őt „az arasznyi lét”! Az Úr itt egy természeti törvény könyörtelen érvényesülésére utal, amikor azt mondja, hogy az arasznyi lét – akár tetszik, akár nem – az embert korlátozni fogja. Bizonyára azért hagyta meg Madách a fog korlátozni nyelvi formát Az ember tragédiája 1863. évi, második kiadásában is, mert az eredetinel jobbnak, igazabbnak, kifejezőbbnek érezte.

„És biztosítva áll nagyság, erény.” Itt már nem egy természeti törvény érvényesüléséről van szó, hanem csupa emberi vonatkozásokról. Az előző hosszabb, összetett mondatok után az Úr ezzel az egész emberi jövővel átfogó, határozott, rövid egyszerű mondatot fejezi be szövegét, mellyel Ádámot akarta megnyugtatni.

A fog segédigével alkotott összetett jövő idejű igelalakat – hasonló használatban – minden nagy költőknél megtalálhatjuk. Például Kölcseynél, a Zrínyi második énekében: „Aldást adék, sok magzatot honodnak, Mellén kiket táplál vala; S másokra vársz, hogy érte **vivni fognak?** Önnépe nem lesz védfala?” Vörösmarty verseit is idézhetjük: „Ki mondja meg neked, hogy már reggel van? Ah Ki fog téged megint **fölkeltetni?**... **Aludni fogsz,** s nem lesznek álmaid, **Aludni fogsz,** s nem lesz több reggeled” (Kis gyermek halálára); „Még jöni kell, még **jöni fog** egy jobb kor...” (Szózat). Petőfi így ír A magyarok istene című versében: „**Élni fogsz,** hazám, mert éned kell...” Vagy ki ne ismerné Ady híres mondatát a Magyar jakobinus dalából: „**Mikor fognak már összefogni?**”

Az ismert irodalmi példák többségében azért is helyes a fog-os jövő használata, mert még érezzük bennük a fog igének régi 'valamibe fog, valamihez kezd' jelentését, mely az ilyen összetett jövő idejű igelalakok történeti kialakulását is megvilágítja. „S másokra vársz, hogy érte **vivni fognak?**” – ez a mondat ugyanazt fejezi ki, mintha így fogalmaznánk: „S másokra vársz, hogy érte **vivni kezdenek?**” A jelenben kezdődő vivás tulajdonképp már a **jövőben** megy végbe: így tapadt ehhez, az ilyen nyelvi formához idők folyamán a jövőidejűség képze. Hasonlóképp Adynál: „**Mikor fognak már összefogni?**” Itt a fog ismétlődésének szójétkéa mögött ez a gondolat áll: „**Mikor kezdünk már összefogni?**” Ady korának jelenében még nincs meg a nemzeti összefogás, sem pedig az itt élő és egymásra utalt nemzetek összefogása: ezt a költő hite szerint a **jövő** hozza meg.

Az ember tragédiája idézett mondatában is ott lappang a fog segédigének eredeti 'kezd' jelentése: „S ha ennek (ti. a végtelenség érzetének) elragadna büszkesége, **Fog korlátozni** az arasznyi lét.” Ebben az a gondolat is benne van, hogy attól a pillanattól kezdve, amikor az embert a végtelenség érzetének büszkesége elragadná, attól kezdve éreznie kell majd, hogy „az arasznyi lét” bizonyos korlátok közé szorítja az ember cselekvését. Létünk természeti és emberi „korlátaira” figyelmeztet ezzel a sorral Madách és Arany.

Fogaajuk el hát mi is jönnek amit Madách és Arany képzelete és nyelvművészete ebben a sorban **együttesen** alkotott! Örülünk annak a „többletnek”, amit Madách eredeti sorához hozzáadott a magyar nyelv eddigi legnagyobb művésze, Arany János! És gondoljunk arra, hogy már több mint egy évszázaddal ezelőtt Madách Imre helyeslő hozzájárulása is a legjobb nyelvi formaként szentesítette a Tragédiának ezt a halhatatlan mondatát!

Egyébként Madách is gyakran élt a fog-os jövő idővel. Csupán a tizenötödik színből a következő példákat idézhetem (mindegyiket Madách Imre saját fogalmazásában): „Ma egy tárgyért, holnap másért megint A máglyának meglesznek martaléki, S meglesznek, akik **günyölni fognak?**” (3989–91. sor); „Tudom, **fel fog mosolyogni** arcod” (4022. sor); „De, oh Uram! ki **fog feltartani,** Hogy megmaradjak a helyes úton?” (4091–92. sor); „... Költészetté **fog** és dallá **szűrődni**” (4104. sor); „Gyanítom én is, és **fogom követni**” (4138. sor).

Persze, **Az ember tragédiája** más színeiben is találunk hasonló példákat. A sok közül csak néhányat idézek még: „Kis határodon nagy eszmék **Fognak lenni** küzdelemben” (55–56. sor, első szín); „Hol a tagadás lábát megveti, Világodat **meg fogja dönteni**” (150–151. sor, első szín); „**Szerelmeskedni** nem **fog** tán az ördög” (1870. sor, hetedik szín); „... **Haladni fog** a végetes úton” (2136. sor, nyolcadik szín). Mindezt Madách fogalmazta így, mert úgy látszik, ő – szerencsére – nem tanulta, azt a „nyelvhelyességi” szabályt, hogy a jövőre mutató **fog**-ot „kerülni, sőt irtani kell”.

Aki a Tragédiának ezeket a mondatait nyelvi szempontból mégis hibásnak véli, annak végül **A magyar nyelv értelmező szótár**-t, illetőleg e hétkötetes mű II. kötetét ajánlhatom tanulmányozásra. (Szerk. a M. Tud. Akadémia Nyelvtudományi Intézete. Akadémiai Kiadó, 1960.). E szerint a **fog** segédigét **helyes** használunk: 1. a nyomatékos jövő, ill. erős jövőbeli bizonyosság, meggyőződés kifejezésére, 2. jövőbeli valószínűség, esetlegesség kifejezésére, 3. parancs, fenyegetés kifejezésében.

Meg kell még jegyezmem, hogy Szabó László pontatlanul hivatkozik **Sötér István** egyik tanulmányára. (Madách és a „koreszmék”). Idézem Szabó cikkét: „Sötér István, egyik legjelentősebb mai Madách szakértőnk, helyesen mutat rá a Kritika 1964 novemberi számában arra, hogy »Madách remekműve nem szorul támogatásra, még Arany Jánoséra sem...»” Ezt így Arany javításaira lehet érteni. A megjelölt helyen azonban nem Arany **támogatásáról**, hanem Arany **tekintélyéről** van szó, ez pedig egészen más. Sötér szó szerint a következőket írta: „Persze. a **Tragédia** még Arany tekintélyére se szorul rá, amiként értékét az sem csorbíthatja,

hogy némelyik ellenzője Kossuth emigrációjából került ki." Sötét egyébként – néhány sorral lejjebb – Arany János közreműködésének irodalomtörténeti jelentőségére is rámutatott: „Az is bizonyos, hogy Arany közreműködése nélkül a **Tragédia** talán sohasem foglalta volna el mai helyét.”

Szabó József végső következtetéseivel és javasolataival azonban egyetértek. „...nemcsak a kegyelet, hanem az igazság is azt kívánja – olvasni cikkének befejezésében –, hogy Arany János szakértő kezének tapintatos simításait még jószándékú restaurálással se töröljük le Madách művéről.” Abban is igaza van, hogy sürgeti **Az ember tragédiájának** „egészen részletes, új, pontos kritikai kiadását”, valamint azt, hogy **faksimile kiadás** is készüljön a Tragédia kéziratáról. (1960 táján Arany János híres **Kapcsos könyv-ér** jelentette meg ilyen formában az Akadémiai Kiadó, de – sajnos – olyan kis példányszámban, hogy a legtöbb könyvesboltban mindjárt elfogyott, és ma már sehol sem kapható).

E cikkemben a Tragédia Madách–Arany mondatai közül csak egyetlenegről írtam. Amint a példa mutatja, egyetlen sor is bőven vet föl érdekes problémákat. Szabó József valamennyi példája vitára készlet: elemzéseivel, illetve a cikkében szereplő Madách–Arany sorokkal részletesen foglalkozom **Vitakozás „Az ember tragédiája” néhány Arany János javította soráról** című értekezésemben, amely az Egri Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményeinek 1969. évi kötetében jelenik meg.

PÁSZTOR EMIL

A PALÓCOKRÓL

Hozzászólás Belitzky János cikkéhez

1. A Palócöldben BELITZKY JÁNOS **A palóc nép és a palóc népnév eredetéről** terjedelmes cikkben közli legújabb kutatásai eredményét. A szerző megállapítja, hogy a témáról az 1800-as évektől kezdve számos cikk, tanulmány jelent meg; az elmúlt másfél száz év alatt azonban a palóckérdés nemhogy megoldódott volna, hanem csak bonyolódott, újabb és újabb elméletekkel, elképzelésekkel színesedett. Természetesen ezért minden palóc témájú eredményt érdeklődéssel és várakozással figyel az olvasó, különösen akkor, ha – amint az említett cikk címében is igéri – a palóc nép és népnév eredetéhez nyújt fogódzót.

BELITZKY J. megállapítja, hogy a palóc terület határát állandóan tágították, s ehhez a népnyelvi kutatás alaposan hozzájárult, mert néhány hangtani sajátásra támaszkodva az északnyugati nyelvjárási területet azonosította a palóc településekkel.

Teljesen meggyőzőnek érzem BELITZKY J. azon állítását, hogy a palócok a mai északnyugati nyelvjárási területbe beolvadt kisebb népcsoportok lehettek. A nyelvtudomány és a néprajz ugyanis **eltérő tartalommal** használja a **palóc** fogalmat, s a nyelvjáráskutatásban a palóc jelenségek sokkal szélesebb határon belül adódtak, mint az etnográfiai vizsgálatok során.² A szerző az összehasonlító nyelvtudomány, a történelem írott forrásai, valamint a régészeti kutatások alapján alakította ki igen szellemes és érdekes elméletét a palóc nép és népnév eredetéről.

BELITZKY J. gondolatmenetét követve azonban maradtak bennem kételyek, amelyeket úgy érzem, el kell mondani.

2. A cikkítő Kniezsára hivatkozva közelíti meg a palóc nép eredetét. Abból indul ki, hogy a palóc egy **szláv** 'fakó, szőke' jelentésű szóból származik, amellyel orosz

nyelvtérületen a **kunokat** jelölték, viszont a magyar néptörzs nem kaphatta a kunok nevét, mivel a kunokhoz semmi köze sem volt. A másik súlyos nehézség pedig az, hogy a **palóc** népnév csak igen későn, és **gúnynev** alakjában bukkan fel. A továbbiakban GYÁRFÁS I. véleményével érvelve mondja ki ítéletét, hogy a kun szállások területe nem azonos a palóc vidékekkel, s ott is vannak kun szállások, ahol palócok nincsenek. „Ez a nehézség csak úgy oldható fel, ha feltételezzük, hogy kisebb kun-kabar – esetleg XIII. századi kun – csoportok Hont–Nógrád–Gömör nyelvhatarán a szlovákoktól kapták a „polovec” nevet. Ez esetben viszont – csekély számuknál fogva – nem lehettek ezek a **kunok a magyar „palóc nyelvjárás kialakítói”** – írja BELITZKY J.

A **palóc** szó megfelelője **minden szláv nyelvben** – tehát nemcsak a szlovákban – megtalálható. Eredeti jelentéseként 'fehér kun, jász' ismeretes.³ 'Fakó, sárqa, szöke' jelentésben minden szláv nyelvben megvan, **csak azt nem tudjuk, kiket jelöltek vele!** Éppen GYÁRFÁS I. említi, hogy a **kunok** is szókék, a **kabarok** is szókék, a **türkök** is.⁴ Pedig a **türk** a görög és arab forrásokban magyart jelent.⁵ Akár kunok, akár magyar etnikumú palócok már korábban – a honfoglalás előtt – is kaphatták nevüket. A letelepülő – jelen esetben honfoglaló – nép vagy néptörzsedék valóban nem lehetett „csekély számánál fogva” **elterjesztője** egy magyar nyelvjárásnak, de **megőrzője** lehet. A palóc nyelvjárás hangképzésbeli, ragozási és mondatszerkezeti archaizmusa köbizmus. A nyelvjárás és néprajzi szigetek is azt bizonyítják, hogy a megőrzött jellemvonások nincsenek szorosan az őket kialakító közösség számához kötve. A rokonnépek is **megőrizték** finnugor saját-ságaikat, pedig egyik-másik csak néhány ezer.

BELITZKY J. tehát nem tudta meccáfolni a kun–kabar elméletet sem, bár a továbbiakban megkísérli még egyszer a **palóc** szó eredetének vizsgálata során.

3. „Igen fontos Kniezsnának az a megállapítása is, hogy a magyar palóc elnevezés mint gúnynev bukkan fel, és senki sem akarja vállalni”. Szerintem itt van a kérdés lényege elrejtve! – Vagyis: meg kell találni azt a **magyarral rokon** nyelvet, amelyben a **palóc** szónak **gúnynev** vagy gúnynev jelentése is van. – Ez a nyelv a **szamojéd!** – olvashatjuk tovább.

Kérdésem: miért éppen a magyarral rokon nyelvből kell eredetnünk? A névadás általában gyakorlata szerint a nyelvi elkülönülés, más népcsoportoktól való **eltérés** nem a „rokonoknak”, hanem a **szomszédos idegeneknek** tűnik fel. Ezért van minden népnek **saját** neve és a más népek által „adományozott” **megjelölő külön neve**, esetleg **gúnyneve**. A **cseremiszek** saját népi neve **marí**. A **cseremisiz** nevet **maguk nem használják**, nem is ismerik, az oroszok terjesztették el. Az **udmurt** külső neve **votják**, az **osztjokok** **chanti**, a **komíé** **zürjén**. Saját népnév a **manysi**, külső a **vogul**, hogy csak a rokonoknál maradjunk.⁶

Nem bizonyítható, hogy a ma gúnynévként használt szó nem szenvedett **jelentés-változást** s az egymástól távoleső, a nyelvi érintkezés semmilyen formájában kapcsolatot nem tartó magyar és szamojéd(!) nyelvben ugyanúgy megmaradt, vagy alakult. A **palóc** elnevezés eredeti funkciója csak a **megkülönböztetés** lehetett, s ebben a jelentésében ma is megtalálható. Az Ormánságban **palócoknak** a Nógrád és Hont megyei **disznókereskedőket** hívták,⁷ tehát a **foglalkozásuk** tünt fel, s megjelölésükre a Nógrád Hont megyei kereskedők **saját nevét** használták, amely viselőik gazdagsága, vállalkozó kedve miatt nehezen képzelhető el gúnynévként, sőt az ormánságaiak csodálatát vagy irigykedését válthatta ki. Szeged környékén is ismerik a **palóc** melléknévi alakját, a **palóccost**. **Palóccsoknak** tartottak mindenkit, akinek a szegeditől **eltérő** a nyelvjárása.⁸ Tehát itt sem gúnynev, hanem a **nyelvi eltérést** jelölő melléknévi alak.

Ha egy nyelvtérületen belül sem egységes a szó jelentésértalma, hogyan lehet összehasonlítani egy más, tőlünk távol álló, a magyarral kapcsolatot sem tartó nyelvvel? Az összehasonlítást talán a nyenec-szamojédban is meglévő **hasonló hangalak** és **hasonló jelentésértalom** csábítása okozhatta. A nyelvész számára gyanús a hasonló hangzás és szóalak, s nem is a **megegyezést**, hanem a **szabályos eltérést vizsgálja**, és fogadja el bizonyítékként az összevetésben. „... föltétlenül hibás minden olyan eljárás, amely mai alakokat egyeztet egymással, akkor is, amikor régebbi alakok is a rendelkezésünkre állanak. Minden rokon nyelvből az összehasonlított elemek legrégebbi adatokból megállapított formáját, vagy a nyelvi törvényszerűségek ismeretében nagy biztonsággal kikövetkeztethető régi alakját kell tehát egymással összevetni.”⁹ BELITZKY J. az összehasonlítás során meg sem kísérelte még a magyar **palóc** szó legrégebbi alakjának ki-

következtetését sem, nem is szólva a szamojédban vagy netán a szamojédok szétválása előtti alapnyelvből nagy valószínűséggel kikövetkeztethető (?) szóalakról.

A magyar és rokonyelvek viszonyáról BÁRCZI G. a következőket mondja: „A magyarban kedvező esetben a XI. századig hatolhatunk vissza, de ez még mindig nagyon távol van attól az időtől, amikor nyelvünk és a rokon nyelvek között a kapcsolat még fennállott. Még rosszabb a helyzet a rokon nyelvekben... a legjobb esetben a XIV. századig mehetünk vissza...”¹⁰ BELITZKY J. könnyedén túltette magát ezeken a nehézségeken, így azonban elméletének egyszerű **hihetőségét** sem tudja elérni. Ma még a részkutatások eredményei hiányoznak, helyes összehasonlítási alap nélkül pedig nem lehet helyes következtetéseket levonni.

„A **paloc** és **palota (sz)** 3., 4., 5. jelentése alkalmas **günynév** kialakítására. Az 1. és 2. jelentése viszont **hadrendi név, néptörödékek** jelentő név képzésére.” – mondja tovább BELITZKY J.

E két mordat ismét magyarázatra szorul, amelyet hiába várunk. Ugyanis nemcsak az említett nyenyec-szamojéd szóalak 3., 4., 5. jelentése, vagy hasonló jelentéstartalmú szóalak, hanem **minden szóalak alkalmas günynév kialakítására! A névadó közösség dönti el**, hogy milyenek érti, milyen jelentéstartalommal ruhazza fel. Gyakori a günynévadás egy-egy nyelvközösségen belül, elsősorban az **alkat** és **viselkedés** miatt. Először **günynevek, csúfnevek** keletkeznek, később azonban elvesztik eredeti jelentésüket, s több hasonló nevű egyén megkülönböztetésére **ragadványnévvé, majd** – előfordul – **személynévvé** válhatnak. Néhány példa: **Vinas Stikker** szerette és meg is itta a bort, de fiaira már nem mondják. **Nagy Csordás** hatalmas termetű ember, de lányai – bár magasak – nem örökölték a nevet (Nagytálya, Heves m.).¹¹ PALÁDI-KOVACS A. is említi, hogy a Hangony völgyében ezt a mondkát mondják:

Domaházi kunok, katói cigányok,
hangonyi tatárok, szentsimoni rákok.

Megjegyzi még, hogy a **rác** és **vadrác** elnevezést Sajónémetire és Hevesaranyosra is mondják, veszekedős, erőszakos embereknek tartották őket.¹² Ezekből a falucsúfoiókból azonban nem lehet messzemenő következtetést levonni a lakosság eredetére vonatkozóan, holott ezek igazi **günynevek**.

A jelentésváltozás elég gyakori a mai ragadványnevekben. BELITZKY J. sem tudja kikerülni a jelentésváltozás tényét, hiszen amikor „alkalmas günynév kialakítására” egy szó, már günynév jelentést vesz fel, tehát jelentésváltozást szenved. Így pedig az a vékonyka összehasonlítási alap is megdőlt, amely a magyar és szamojéd szóelemzés jöhiszemű lehetőségét adhatta volna.

4. Lássuk tovább a **paloc** 1., 2. jelentését! BELITZKY J. szerint **hadrendi név, néptörödéket jelentő név**, amely azonos a **székely** népcsoport nevével, s ez összefüggésbe hozható a finn **sekuli** 'keverék' szóval. Bizonyításképpen a krónikák adatait sorolja fel, nagy hangsúlyt helyezve a hun–székely rokonság emlegetésére, amely a népi hagyományban is fellelhető. A göcseji „**palóc hercegről**” szóló monda ilyen összefüggésben nem bizonyít többet, mint amelyben a **palóc** egy népcsoport neve. A népmesék **burkus** királya a **palóc herceg** „**rokona**”, nem egyéb a funkciója, mint az **idegen** magnevezése. A **palóc herceg** szókapcsolat utótagja ugyanis német eredetű.¹³ az ősi monda **hercege** pedig igen fiatal a szamojéd **palochoz!** Ezek után feltételezem, hogy a magyar eredet mondának sem kell **történelmi** hitelt adnunk, mert ha a **palóc herceg** összefüggést elfogadjuk, előbb-utóbb hinnünk kell az egyes népek animális leszármazásában is!

Érdekes színfolt a helynevek vizsgálatának felvetése, amely valóban sok vitás kérdést eldönthet a palóckutatásban. Nem elegendő azonban csak a VII. századi helynevek vizsgálata – s ezek önkényes magyarázata – mint ahogyan a cikkíró teszi, hiszen a mai helynevek, de a mai határ- és dűlőnevek vizsgálata során sem tudjuk mindig megállapítani az illető földrajzi név eredetét. Hát még a VII. századiakat!

„... a **palóc** szó jelentése azonos a **székely** szavunkkal. Eredetére nézve viszont a **palóc** egy nyenyec-szamojédhoz, a **székely** pedig a balti finnhez közelálló nyelvet beszélő, vagy ezek szókincséből jelentős szókészletet átvett népcsoportnak a keveréken belüli szupremációját bizonyítja.” (Idézet a cikkből).

A **palóc** szó jelentése – ha pillanatnyilag el is fogadjuk szamojéd eredetűnek – sem azonos a **székely** keverék jelentéssel. Csak a **palóc** 1., 2. **jelentéstartalma** és a **székely** keverék azonos, de mint már említettem, ez akár **günynév** is lehetne.

A **palóc és göcsej** szó összevetése a **günynév** értelmezés alapján enyhén szólva erőltetett, az összefüggés **bizonyítása** pedig **hiányzik**. Nem fogadható el a göcseji **palóc** szó hadrendi értelmezése, hiszen a göcseji **palóc** herceg mondában a **palóc** szó **népnév**. A **népnév** és a **hadrendi név** – remélem nem kell külön bizonyítani – **nem ugyanaz!**

Messzemenően egyetérték BELITZKY J. megállapításával, miszerint „**kérmészetesen egy** helynév **többféle** nyelvből is megmagyarázható”. A **Zabar** helynév azonban ennek ellenére nem eredhet a **hun** nyelvből, mivel **ilyen nyelv nem is volt!** Mai példát hozok: a jugoszláv nyelvből nem eredeztethetők, mert csak gazdasági–politikai, de **nem nyelvi** egységet jelent. A japán **sawari** 'akadály' szóval való egyeztetése pedig közel áll a „**bábeli nyelvcsaládhoz**”.

Vác „**építői** szláv várjobbágyok lehetnek... Ugyanakkor tudjuk, hogy Kálmán király Nagyorosziba és Kisorosziba oroszokat telepített, akik – királyi ajtonállók voltak. Ez a foglalkozásuk eredményezte azután azt, hogy a régi magyar nyelvben az **orosz** nemcsak népet, hanem **ajtonállót** is jelentett.” – idéztem a cikkből. Két oldallal előbb a következőket olvashatjuk: „**Ez esetben viszont – csekély számuknál fogva – nem lehetnek ezek a kunok a magyar »palóc nyelvjárás« kialakítói**”. Kisoroszi és Nagyoroszi **orosz** jobbágyai azonban – feltehetően csekély számuknál fogva – mégis elterjesztik a „**régi magyar nyelvben**” az **orosz** szó **ajtonálló** jelentését. Érzésem szerint BELITZKY J. terjesztette el csak azért, hogy a hasonló értelmű szót összehasonlíthassa a **palotás** 'ajtonálló' alakokkal. Ez az összefüggés tisztázásra szorul. Az izgalmas, érdekes gondolatsornak van egyéb hibája is.

A **palota** szláv eredetű, az **orosz** 'ua' valamely török nyelvből átvett szó, valószínű a kirczi **orus** 'ua'¹⁶, az egyik **épület**, a másik **népnév**. BELITZKY J. szerint a **palota** (**sz**) néha **ajtonálló**, néha 1., 2. jelentésében **hadrendi név**, **néptöredék**, 3., 4., 5. jelentésében **günynév**. Pedig a szamojéd és magyar szó összehasonlítási alapja legalábbis kiindulópontja az eredeti (de 3000 év előtti!?) változatlan szóalak és jelentéstartalom. Minél több összefüggésbe igyekszik beágyazni BELITZKY J. a szamojéd **palotát**, annál jobban omlik össze a **palota** hitele.

Valóban érdekes, és **további vizsgálatra szorul** az a jelenség, hogy a régi **palóc** települések a Zagyva folyó mellett helyezkednek el. Egy helynévre azonban még nem építhetük.

Szolnok város neve nem hun eredetű a már említett ok miatt. A **szarvas**, amelynek analogiájára támaszkodik finn és japán (!?) közbeeső adatokkal kiegészítve, nem állja meg a helyét. A **szarvas** 'fejedelem, fejedelmi hatalom' BELITZKY J. szerint a **dák-géta** nyelvből származik, pedig a **szarv**, **szaru** származéka, és finnugor eredetű.¹⁷ A **palotás** és **szarvas**, a **zagyva palóc** nem állítható etimológiai sorba. Sem szabályos hangmegfelelés, sem közös összehasonlítási alap nincs.

5. Elemzésem során BELITZKY J. elméletének ingatag oldalaira kívántam a figyelmet felhívni. E hozzáfoglalás nem tette és nem is tehetné mérlegre minden szempontból a cikket. BELITZKY J. összefoglalását követve a következőket állítom:

1. BELITZKY J. a közölt adatok alapján nem tudja megcáfolni a **kun–palóc rokonság lehetőségét**. Kniezsa figyelemreméltó megállapításai – a **palóc** késői megjelenése, valamint **günynév** jelentése – csak a nyelvészeti adatok sokirányú vizsgálata után lehetnek perdöntők. Azt is meg kell vizsgálni, hogy az analogiák alapján levont általános törvényszerűségek hogyan vonatkoznak a konkrét esetekre, itt a **palóc** szóra. A késői megjelenés esetleg több évszázados lappangás után következett, s akkor már teljesen más a forrásértéke.

A **palóc** szó nem lehet szamojéd! Hiányzik a bizonyításhoz az adatok analogiás sora. amint erre néhány sorban utaltam.

Szamojéd eredetű magyar szó sem válhatott tájszóvá, mivel az egységes magyar nyelv éppen a tájnyelvek integrációjaként alakult ki.

2. A magyarban a jelentésváltozás gyakori, mindennapi jelenség; a szóetimológiai vizsgálódás során kizárólag erre támaszkodni nem lehet. A hangtörvények ellenőrző vizsgálata minden esetben szükséges.

A palóc szónak is több jelentése van, még az „eredeti” palóc területen is.¹⁶ A **zagya** és **palotás** összevetésből hiányzik a szabályos hangmegfelelések által kialakított etimológiai sor.

3. A palóc nyelvjárás valóban nem azonos a régi palócokat jellemző nyelvi normákkal. Meg kell azonban vizsgálni a nyelvjárási jelenségek terjedési adatait a palóc vidékeken!

4. A hadrenddéz szerveződés vizsgálata során figyelembe kell venni az etnográfia ezirányú kutatási eredményeit is! A **hadás település** éppen a palóc vidékeken, a Dunántúl nyugati részén és a székelyeknél általános.¹⁷ Okvetlenül valamiféle határőri szolgálatot láttak el a **hadak**, esetleg már a gyepek védelmét is. A palóckérdés megoldása a hadak elhelyezkedésének pontos meghatározását, az elfoglalt földterület határ- és dülőneveinek sokoldalú vizsgálatát igényli.

E témáról, mint BELITZKY J. hangsúlyozta is, településföldrajzi kutatásai többet mondanak, mint amennyi az említett cikkben található. Az adatok – amennyiben pótolják a nyelvtudomány számára még hiányos, sőt nem helytálló megállapításokat, valóban alkalmasak lesznek a palóckutatás új irányba terelésére.

5. Az elmondottakból kitűnik, hogy BELITZKY J. cikkével kapcsolatos néhány gondolatom azt az aggályomat fejezte ki, miszerint a palóckérdés a részadatok hiányában ma még megoldhatatlan. Minden megalapozatlan, vagy valamilyen szempontból hiányos, meg támadható elmélet csak bonyolítja a problémát. Ilyen esetben még azt a kockázatot is kell vállalnia a hozzászólónak, hogy esetleg valós megállapításoknak mond ellent. Ezt azonban megkívánja az ügy iránti szeretet, a szűkebb hozához való ragaszkodás. Ennek nyomán elkerülhető az is, hogy olyan további elképzelések szülessenek, amelyeket később meg kell változtatni.

Bizonyos vagyok abban, hogy a szívós kutatómunka meghozza gyümölcsét, s BÉLITZKY J. meg is találja azokat a bizonyítékokat, amelyek szükségesek a palóckérdés végleges és megnyugtató megoldásához. Őszintén remélem, hogy ez a problémakör a közeljövőben megoldódik, s nem kell többé sem a besenyőkkel, sem a kunokkal, kabarokkal vagy más népekkel azonosítgatni. Az is remélhető, hogy mindazok, akik az ügy iránt érdeklődnek, a részadatok összegyűjtésével és feldolgozásával hozzájárulnak a sikerhez.

BARTHA LÁSZLÓ

JEGYZETEK

1. Belitzky J.: Palócföld, 1968. 3. 55–60.
2. Paládi-Kovács A.: Műveltség és Hagyomány, 1968. X. 177.
3. Bárczi G.: Magyar Szófejtő Szótár, Budapest, 1941.
4. Gyárfás I.: A jász kunok nyelve és nemzetisége, Budapest, 1882. 4–5.
5. Szabó D.: A magyar nyelvemlékek, Budapest, 1959. 10.
6. Zsirai M.: A finnugorság ismertetése, Budapest, 1958.
7. Kiss G.–Keresztes K.: Ormánsági Szótár, Budapest, 1952.
8. Bálint S.: Szegedi Szótár I–II. Budapest, 1957.
9. Bárczi G.: Bevezetés a nyelvtudományba, Budapest, 1957. 109.
10. Bárczi G. uo.
11. Saját gyűjtés
12. Paládi-Kovács A. i. m. 188.
13. Bárczi G.: Magyar Szófejtő Szótár, Budapest, 1941.
14. Bárczi G. uo.
15. Bárczi G. uo.
16. Szombathy V.: Csavargás palócságom körül. Palócföld, 1968. 3. 62.

Megjegyzés Bartha László vitacikkéhez

Örömmel olvastam el Bartha László cikkét, mert ezzel – remélem – egészséges vita veszi kezdetét. A vita nemcsak a palóckutatások előmozdítása, hanem Nógrád megye története vonatkozó részeinek jól megírása miatt is szükséges. – Bartha László észrevételei nem győztek meg a kun–kabar elmélet helyességéről. Föltevései, elírásai és nyilván véletlen, laza fogalmazás miatti tárgyi tévedései arra készítetnek, hogy elképzeléseimet – amelyek szorosan összefüggnek a hun–avarkori települési és hadrendi problémákkal – a Palócföld ezévi egyik számában alátámasszam és nézeteim helyességéről őt is meggyőzzem.

Dr. Belitzky János

Elvtársak!

Polgártársak!

A magyar nép felszabadítása érdekében folytatott évszázados harcok

1848. március hó 15-én

értek el első ízben döntő eredményt. Minden magyar embernek szent napja tehát március idusa, amelyen diadalmas erővel tört ki a népszabadságért, a világszabadságért rajongó magyar nép akarata.

Ma, amikor már testet öltött az a forradalmi eszme, amely 31 évvel ezelőtt lángba borította az egész világot, ma kegyelettel és lelkesedéssel kell megemlékeznünk a negyvennyolcas forradalom történelmi napjáról.

A kegyeletes megemlékezés jeléül a balassagyarmati Nemzeti-, Munkás- és Katonatanácsok

március hó 15-én délelőtt 10 órakor

a vármegyeháza nagytermében együttes ülést tartanak, amelyen e tanácsok szónokai fogják méltatni a március 15-ikének történelmi jelentőségét.

Ugyanazon napon **délelőtt 11 órakor** a városbáza előtti téren népgyűlést tartunk.

Ugy a tanácsok együttes ülésére, valamint a népgyűlésre ez uton hívjuk meg városunk minden lakosát.

Felhívjuk városunk üzlettulajdonosait, továbbá ipari műhelytulajdonosait, hogy e nemzeti ünnepnapon tartsák üzleteiket, illetve műhelyeiket zárva, a háztulajdonosokat pedig kérjük, hogy bázaikat lobogózzák fel.

Balassagyarmat, 1919. március hó 10.

**A Nemzeti-, Munkás- és Katona-
tanácsok elnökei.**

Ház és utcabizalmiak

Elvtársak!

Elvtársnők!

Vasárnap nagy népgyűlés lesz.

➡ Kedd esté Nónap. ➡

A vasárnapi népgyűlésre is, és a kedd esti Nónap előadására is Budapestről jön előadó.

A népgyűlésre a Központi Párttitkarság férfi, a Nónapra a Központi Notitkarság nő előadót küld.

Ház és utcabizalmiak! Elvtársak! Elvtársnők!

Teljesítsétek kötelességteket! Agitáljatok, hogy a vasárnapi népgyűlésre és a kedd esti Nónap előadására felvonuljon a lakosság.

A Párttitkarság.

Szavazó-lap.

A salgótarjáni munkás-, paraszti- és katonatanács tagjainak megválasztásához.

<p style="text-align: center;">Gyurtyános.</p> <p>Agócs István Gastanek Ferenc</p> <p style="text-align: center;">Somlyó.</p> <p>Klepej Ferenc Fajd József György István Bondács Dánielné Dvorszák Adolf IV. Juhász István Hraakó Károly</p> <p style="text-align: center;">Telep.</p> <p>Golján András Juhász István Kormos Sándor Vilezsál Antal Fehér Vilmos Vajgner Jolán Tomajka József</p>	Bánya.	
<p>Barthó Dániel Hanuszik Antal Ekkert Róbert Suszter Lajos Malomhegyi Dezső Kazár József Priska Dezső Acél János Csizi József Gaca Ferencné</p>	Acélgyar	
<p>Jónás Kálmán Vencel Gyula Kiss István</p>	Hirsch-gyar	
<p>Szekeres János Fülöp Pál</p>	Üveg-gyar	
<p>Ponyi Antal Hinel Pál</p>	Iparosok	
<p>Havas Jenő</p>	Vasutas	
<p>Hunyár, Adám</p>	Tanítók	
<p>Deák János Kis Pál Csömör Mátyas</p>	Földművesek	
<p>Sátrány Imre Záhorszky Árpád</p>	Közalk	